

COVID-19 -kriisin yhteiskunnalliset vaikutukset Suomessa

Keskipitkän aikavälin arvioita

Jouni Varanka, Petra Packalen, Liisa-Maria Voipio-Pulkki, Seppo Määttä,
Pasi Pohjola, Mika Salminen, Jukka Railavo, Jonna Berghäll, Samuli Rikama,
Heli Nederström, Joni Hiitola

VALTIONEUVOSTON JULKAISUJA 2022:14

vn.fi

VALTIONEUVOSTO
STATSRÅDET

COVID-19 -kriisin yhteiskunnalliset vaikutukset Suomessa

Keskipitkän aikavälin arvioita

Jouni Varanka, Petra Packalen, Liisa-Maria Voipio-Pulkki, Seppo Määttä,
Pasi Pohjola, Mika Salminen, Jukka Railavo, Jonna Berghäll, Samuli
Rikama, Heli Nederström, Joni Hiitola

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Valtioneuvosto
Valtioneuvoston kanslia
CC BY-SA 4.0

ISBN pdf: 978-952-383-708-9
ISSN pdf: 2490-0966

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2022

COVID-19 -kriisin yhteiskunnalliset vaikutukset Suomessa Keskipitkän aikavälin arvioita

Valtioneuvoston julkaisu 2022:14

Julkaisija Valtioneuvosto

Tekijä/t Jouni Varanka, Petra Packalen, Liisa-Maria Voipio-Pulkki, Seppo Määttä, Pasi Pohjola, Mika Salminen, Jukka Railavo, Jonna Berghäll, Samuli Rikama, Heli Nederström, Joni Hiitola

Kieli suomi **Sivumäärä** 74

Tiivistelmä

Tässä raportissa arvioidaan COVID-19 -kriisin yhteiskunnallisia vaikutuksia Suomessa. Raportin aikajänne ulottuu jo toteutuneista vaikutuksista lähivuosisa koskeviin arvioihin. Tarkastelu nojaa lukuisiin selvityksiin ja tutkimuksiin, joita COVID-19 -kriisistä on jo laadittu. Tarkastelutaso on kokoava ja strateginen.

Tavoitteena on luoda näkymää kriisistä palautumiseen ja siihen, millaisiin korjaaviin toimiin hallituksen tulisi varautua. Kriisit tarjoavat tilaisuuden uudistumiselle, joten raportissa pyritään myös tunnistamaan kriisiajan opetuksia ja avautuneita mahdollisuuksia.

Raportin ensimmäisessä osassa esitellään yhteenveto arvioista ja toimenpidesuosituksista. Toisen osan epidemiologisissa skenaarioissa hahmotellaan epidemian vaihtoehtoisia kehityskulkuja lähikuukausina ja -vuosina. Toisessa osassa on myös tarkemmat kuvaukset kriisin taloudellisista ja sosiaalisista vaikutuksista. Virkatyönä tehtyä kokonaisuutta täydentävät tutkijoiden ja Sitran puheenvuorot raportin kolmannessa osassa.

Epidemiologisesti Suomi on kansainvälisesti verraten selvinnyt kriisistä varsin hyvin, mihin on osaltaan vaikuttanut luottamus viranomaisiin ja viranomaisviestintään. Myös talous vaikuttaisi toipuvan kriisistä yleisesti ottaen hyvin. Sosiaali- ja terveyspalveluissa syntynyt hoitovelka sen sijaan antaa aiheita huoleen. Huolestuttavaa on erityisesti se, että kriisin haitat vaikuttavat kasautuneen ennestään haavoittuvassa asemassa oleville kasvattaen näin yhteiskunnan eriarvoisuutta. Kaiken kaikkiaan korona-ajan kielteiset vaikutukset ovat jakautuneet hyvin päätasaisesti oli kyse sitten toimialoista, väestöryhmistä tai alueista. Kriisillä voi myös olla pitkäaikaisia vaikutuksia nuorten oppimiseen ja hyvinvointiin.

Vaikka tässä puhutaan COVID-19 -kriisin vaikutuksista, tosiasiaa kriisin vaikutuksia on vaikea erottaa muista samanaikaisesti vaikuttavista muutosvoimista. Pandemia-aika on vauhdittanut käynnissä olleita kehityskulkuja, kuten digitalisaatiota, tai tehnyt näkyvämmäksi piilossa olleita ilmiöitä. Raportin viimeistelyn aikana geopolitiittinen tilanne on muuttunut merkittävästi, mikä tuo uutta epävarmuutta kriisistä palautumista koskeviin arvioihin.

Selvitys on jatkoa vuosina 2020 ja 2021 julkaistuille COVID-19:n kehitystä ja yhteiskunnallisia vaikutuksia koskeville skenaarioraporteille.

Asiasanat koronavirus, sosiaaliset vaikutukset, taloudelliset vaikutukset, skenaariot

ISBN PDF 978-952-383-708-9

ISSN PDF 2490-0966

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-708-9>

Samhälleliga konsekvenser av COVID-19-krisen i Finland Bedömningar på medellång sikt

---

Statsrådets publikationer 2022:14

Utgivare Statsrådet

Författare Jouni Varanka, Petra Packalen, Liisa-Maria Voipio-Pulkki, Seppo Määttä, Pasi Pohjola, Mika Salminen, Jukka Railavo, Jonna Berghäll, Samuli Rikama, Heli Nederström, Joni Hiitola

Språk finska **Sidantal** 74

Referat

I denna rapport bedöms de samhälleliga konsekvenserna av COVID-19-krisen i Finland. Rapportens tidsspann sträcker sig från effekter som redan realiserats till bedömningar som gäller de närmaste åren. Granskningen stöder sig på ett stort antal utredningar och undersökningar som redan har gjorts om COVID-19-krisen. Granskningsnivån är samlande och strategisk.

Målet är att skapa en bild över återhämtningen från krisen och vilka korrigerande åtgärder regeringen bör förbereda sig på. Kriserna erbjuder en möjlighet till förnyelse, så strävan i rapporten är även att identifiera lärdomar från krisen och de möjligheter som uppstått under krisen.

I rapportens första del presenteras ett sammandrag av bedömningarna och av de rekommenderade åtgärderna. I de epidemiska scenarierna i den andra delen ges en bild av epidemins alternativa utvecklingsförlopp under de närmaste månaderna och åren. I den andra delen finns också noggrannare beskrivningar av krisens ekonomiska och sociala konsekvenser. Helheten, som utarbetats som tjänsteuppdrag, kompletteras av forskarnas och Sitras anföranden i rapportens tredje del.

I epidemiologiskt hänseende har Finland internationellt sett klarat sig rätt bra ur krisen, och detta har för sin del påverkats av förtroendet för myndigheterna och myndigheternas kommunikation. Även ekonomin verkar allmänt taget återhämta sig bra från krisen. Den eftersatta vård och service som uppstått inom social- och hälsovårdstjänsterna ger däremot anledning till oro. Det som är särskilt oroväckande är att de negativa effekterna av krisen verkar ha ansamlats till dem som redan befinner sig i en utsatt ställning, och på så sätt ökar ojämlikheten i samhället. Allt som allt har de negativa effekterna av coronatiden fördelats mycket ojämnt, vare sig det är fråga om branscher, befolkningsgrupper eller regioner. Krisen kan också ha långvariga konsekvenser för de ungas inlärning och välbefinnande.

Även om man här pratar om konsekvenserna av COVID-19-krisen är det i själva verket svårt att skilja krisens konsekvenser från andra förändringskrafter som påverkar samtidigt. Pandemitiden har påskyndat de pågående utvecklingsförloppen, till exempel digitaliseringen, eller gjort de fenomen som varit dolda synligare. Medan rapportens finslipats har det geopolitiska läget förändrats avsevärt, vilket medför ny osäkerhet i bedömningarna av återhämtningen från krisen.

Utredningen är en fortsättning på de scenarierrapporter om utvecklingen och de samhälleliga konsekvenserna av COVID-19 som publicerades 2020 och 2021.

Nyckelord coronavirus, sociala konsekvenser, ekonomiska konsekvenser, scenarier

---

ISBN PDF 978-952-383-708-9

ISSN PDF 2490-0966

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-708-9>

Sisältö

Yhteenveto ja suositukset	7
Johdanto	12
Osa I: Kokoava arvio COVID-19 -kriisin yhteiskunnallisista vaikutuksista kahden kriisivuoden jälkeen	15
Kokoavia arvioita	16
Yhteenvetotaulukot	19
Osa II: Arvioita koronakriisin vaikutuksista – tilannekuva kevättalvella 2022 ja näkymiä eteenpäin	22
Epidemiologisia COVID-19 -skenaarioita	23
Lyhyen aikavälin skenaario heinäkuuhun 2022 asti	23
Keskipitkän aikavälin skenaariot heinäkuuhun 2023 asti	24
Pidemmän aikavälin skenaariot 5–6 vuoden päähän	25
COVID-19 -kriisin vaikutukset talouteen	27
Kansantalouden näkymät heinäkuulle 2022	27
Kansantalouden näkymät kesäkuulle 2023	28
Valtion elvytys- ja tukitoimet	30
Pidemmän aikavälin näkymät – paluu talouden peruskysymysten äärelle.....	32
Alakohtaista tarkastelua	36
Kriisin sosiaaliset vaikutukset ja vaikutukset palvelujärjestelmään	45
Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut.....	45
Varhaiskasvatus ja koulutus	47
Nuorisotyö, harrastukset.....	49
Lapset ja nuoret	50
Työikäiset – yleisiä ja erityisiä näkökulmia	57
Ikääntyneet – tasapainoilua suojelun ja toimintakyvyn välillä.....	59
Eriarvoisuus ja polarisaatio	60
Toimiva demokratia keskeisenä resilienssitekijänä	60

OSA III: Täydentäviä pohdintoja	62
Koronavirusvariantit ja väestön immuunisuoja; <i>Ilkka Julkunen</i>	62
Kriinkestävyyden rakentaminen vaatii määrätietoista työtä; <i>Ahti Salo</i>	67
Eriarvoistuminen voi jatkua pitkään koronapandemian jälkeen; <i>Satu Helske,</i> <i>Henri Koskinen, Hanna Ylöstalo</i>	68
Somevaikuttajien rooli kriisiviestinnässä; <i>Essi Pöyry, Hanna Reinikainen</i>	71
Kriisit haastavat uudistumaan; <i>Katri Vataja, Mikko Dufva, Veera Heinonen</i>	73

Yhteenveto ja suositukset

Raportissa arvioidaan COVID-19 -kriisin yhteiskunnallisia ajassa taaksepäin ja eteenpäin muutaman vuoden aikajänteellä. Päänäkökulmana ovat kriisin taloudelliset ja sosiaaliset vaikutukset suomalaiseen yhteiskuntaan. Raporttia valmisteltaessa, tammi–maaliskuussa 2022, geopolitiittinen tilanne on merkittävästi muuttunut, mikä muun muassa heikentää kansantalouden kehitysnäkymiä ja lisää epävarmuutta esimerkiksi matkailuelinkeinon näkyisiin.

Raporttia jäsentävä kysymys on tämä: kun tarkastellaan kriisin vaikutuksia ja kriisistä palautumista, mitkä asiat edellyttävät hallitukselta joko toimia tai tavanomaista tarkempaa huomioimista? Olennaista tässä tarkastelussa on tunnistaa, miten kriisin vaikutukset kytkeytyvät jo ennen koronapandemiaa olemassa olleisiin asetelmiin, jännitteisiin ja trendeihin – usein näitä voimistaen. Kriisi tarjoaa myös mahdollisuuksia uudistumiseen.

Tarkastelutaso on kokoava ja strateginen. Työ on tehty VNK:n, STM:n, THL:n, VM:n, TEM:n ja OKM:n yhteistyönä. Arviot nojaavat lukuisiin selvityksiin, tutkimuksiin ja arviointeihin, joita COVID-19 -kriisistä on jo laadittu. Raportti jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa on yhteenveto ja suositukset, toisessa osassa epidemiologiset skenaariot ja tarkemmat vaikutusten kuvaukset ja kolmannessa osassa muutamia tutkijoiden tiiviitä katsauksia sekä Sitran kommenttipuheenvuoro. On huomattava, että käytettävissä olevassa tiedossa on edelleen puutteita ja epävarmuuksia. Kuva kriisin vaikutuksista tarkentuu jatkuvasti uuden tiedon myötä.

Arvioiden olennaiset yhteenvedot ovat seuraavia:

- Epidemiologisesti Suomi on selvinnyt monia muita Euroopan maita pienemmällä tartunta- ja kuolleisuusluvuilla ja käyttänyt verrattain lieviä rajoitustoimia.
- Suomalainen demokratia on selvinnyt kriisistä hyvin. Keskeinen menestystekijä on ollut luottamus, jonka ylläpitämiseen ja vahvistamiseen on syytä kiinnittää huomiota.
- Eteenpäin katsottaessa on syytä varautua epidemia-aaltoihin myös 2022–23.
- Pidemmällä aikajänteellä on varauduttava siihen, että virus on jäänyt keskuuteemme ja on myöhemmin yksi taudinaiheuttaja muiden joukossa. Se asettune kausivaihteluun aiheuttaen lievempää tautimuotoa, jonka hoitamiseen ja asianmukaiseen torjuntaan on talviaikana syytä varautua. Tämä myös edellyttäisi todennäköisesti ainakin riskiryhmien täydennysrokottamista.

- Suomen talous ei ole saanut kriisistä sellaista iskuja, josta se ei kokonaisuutena toipuisi melko hyvin.
- BKT on ylittänyt vuoden 2019 tason, ja työllisyys on kehittynyt hyvin, mutta valtio on velkaantunut.
- Myös tapahtuma-alan ja matkailun voidaan olettaa elpyvän muutaman vuoden aikajänteellä. Tähän näkymään kohdistuu kuitenkin varauma geopoliittisen tilanteen vaikutuksista. Erityisesti matkailun osalta hyvin käynnistyneeseen elpymiseen on tullut uutta epävarmuutta.
- Sosiaali- ja terveydenhuoltoon on syntynyt palveluvelkaa, ja sen purkaminen kestänee vuosia. Etenkin mielenterveyspalveluihin on syntynyt merkittävää jonoutumista, ja hoitosuhteita on katkennut.
- Kriisi on voimistanut hyvinvoinnin eriarvoisuutta tavalla, joka tuskin poistuu kriisin väistyessä. Valtaosa väestöstä toipuneen kriisistä melko hyvin. Sen sijaan monen tukea tarvitsevan tilanne on vaikeutunut, ja tukea tarvitsevien piiriin on tullut uusia ihmisiä. Tätä arviota tukevia tietoja on saatu palvelujärjestelmästä laajasti eri puolilta, tarkasteltiin sitten oppimistuloksia tai päihdepalveluita.
- Sosiaalisia vaikutuksia koskeva tietopohja on monelta osin kyselypohjaista ja ammattilaisten arvioihin perustuvaa, minkä vuoksi on vaikeata arvioida määrällisesti, millainen on ilmiön mittaluokka ja kehitysnäkymä akuutin kriisin hellitettyä. Aiempien kokemusten perusteella voidaan kuitenkin arvioida, että palvelutarpeen kasvu tapahtuu viiveellä. Tietopohjaa on tarpeen vahvistaa, ja hallituksen on suositeltavaa varautua tilanteeseen.
- Palvelujärjestelmän henkilöstöön on kohdistunut kuormitusta, ja kriisin voi arvioida voimistaneen työvoimapulaa.
- Pohjoismaiden ja EU:n yhteistoiminta ja solidaarisuus erityisesti kriisin alkuvaiheissa oli hapuilevaa kansallisten intressien korostuessa.

Suosituksset

Pääsääntönä raportissa on pyritty pysyttämään yhteiskuntapoliittisessa katsannossa ja niukassa suositusten kokonaismäärässä. Esimerkiksi kriisijohtamisen kehittämistä ja palvelujärjestelmän varautumista koskevat valmistelut ovat olemassa erikseen.

1. **”Mitä meille tapahtui?” Järjestetään kansallinen dialogi, jonka tarkoituksena on luoda yhteistä ymmärrystä ja jakaa erilaisia kokemuksia COVID-19 kriisistä.**

Kriisin akuutin vaiheen jäädessä taakse olisi yhteiskuntaa eheyttävää pyrkiä rakentamaan tulkintaa tapahtuneesta ja myös käsitellä kriisiin liittyviä erilaisia tunteita, kokemuksia ja menetyksiäkin kollektiivisesti. Vaikka kriisi on ollut globaali, on siitä tarpeen luoda myös kansallista tulkintaa. Tässä kansalaiskeskustelussa poliittisella johdolla voi olla merkittävä rooli.

2. **Informaatiovaikuttamiseen vastaamiseen ja kansalaisten suojeleminen- ja disinformaatiolta suositellaan kiinnitettävän huomiota hallitusohjelmatasolla.**

Keskeinen Suomen menestystekijä kriisissä on ollut väestön luottamus viranomaisiin, viranomaisviestintään ja suomalaiseen yhteiskuntaan. Pandemian aikana EU:ssa on havaittu järjestelmällistä väärän ja harhaanjohtavan tiedon levittämistä. Tämän teeman merkitys on yleisemminkin voimistunut ainakin 2010-luvulta asti. COVID-19 -kriisissä luottamuksella on todettu olevan yhteys mm. rokotekattavuuteen.

3. **Valmistellaan kriisiviestintää ja ajankohtaistiedon jakamista varten keskitetty viranomaisviestinnän kanava ja mobiilisovellus.**

Kriisi on osoittanut tarpeen helppokäyttöiselle ja eri viranomaistahojen viestejä kokoavalle viestintäkanavalle. Esimerkiksi mobiililaitteen sijaintitietojen avulla olisi mahdollista kertoa aluetta koskevista asioista, kuten tämän kriisin kohdalla voimassaolevista rajoituksista, epidemiatilanteesta ja toimintaohjeista. Mikäli suositus toteutetaan, on käyttöliittymäsuunnitteluun panostettava ja sisältöjen osalta varmistettava selkkokielisyys.

4. Valtioneuvoston edellytyksiä ja kyvykkyyttä nopeasti päivittyvän tiedon hyödyntämiseen ja tulkintaan on tarpeen vahvistaa paitsi kriisi-tilanteissa myös normaalissa politiikkavalmistelussa.

Valmistelussa ja päätöksenteossa nojataan paljon hitaasti, usein vuosittain, päivittyviin tietoihin. COVID-19 -kriisi on osoittanut nopeasti päivittyvän tiedon, esimerkiksi liikkuvuusdatan ja ajantasaisen epidemiologisen tiedon välttämättömyyden tilanteen johtamisessa. Kriisi on kuitenkin myös paljastanut huomattavia puutteita päätöksenteon tarvitseman keskeisen tiedon laadussa, kattavuudessa ja ajantasaisuudessa. Valmistelussa onkin selvitys siitä, mikä olisi tarkoituksenmukaisin etenemistapa korjata nämä tietopohjan ja sen käyttöön saamisen puutteet.

5. Etätyön lisääntymisen lukuisia vaikutuksia ja mahdollisuuksia on tarpeen arvioida laajasti ja poikkihallinnollisesta näkökulmasta.

Etätyön arvioidaan lisääntyneen pysyvästi ja työnteon tapojen osin muuttuneen. Tämä tuo myös positiivisia mahdollisuuksia esimerkiksi maan rajat ylittävän etätyön osalta. Suomessa asuville, mutta ulkomailla toimiville työnantajille työskenteleville henkilöille ei ole olemassa oleskelulupatyyppejä. Muiden maiden kansalaisten ohella myös 300 000 ulkosuomalaista voisi yleistyvien etätyösuhteiden kautta tuoda oman lisänsä Suomen yhteiskunnalle.

6. Asetetaan selvityshenkilö tai työryhmä punnitsemaan eriarvoisuuden torjuntaan liittyviä vaihtoehtoja.

Kriisi on useiden eri mekanismien kautta voimistanut ihmisten eriarvoisuutta. Ei voida olettaa, että nämä vaikutukset poistuisivat itsestään epidemian hellittäessä. Aihe on kuitenkin moniulotteinen ja monimutkainen, minkä vuoksi ei ole tunnistettavissa yhtä tai edes muutamaa ns. hopealuotia. Tässä aiheessa on hyvä hyödyntää edellisellä vaalikaudella istuneen eriarvoisuutta pohtineen työryhmän tuloksia.

7. Erityisesti seuraavan hallituksen on syytä varautua suunnitelmallisesti sote-palvelujen ja muiden hyvinvointia edistävien palveluiden kasvaneeseen tarpeeseen.

Kehittyneitä ja kehittyvää tilannetta on tarpeen aktiivisesti selvittää pidemmälle ja syventää tietopohjaa, jotta voidaan tunnistaa mahdollisuudet ja tarpeet hallituksen toimille ottaen huomioon kuntien ja hyvinvointialueiden roolit ja vastuut.

8. Tunnistetaan ja otetaan nykyistä laajemmin käyttöön keinoja vahvistaa mielenterveysosaamista ja -taitoja koko väestön tasolla ja kaikissa ikäryhmissä.

Pandemia on lisännyt henkistä kuormittumista. Mielenterveydellä ja sen ylläpidon edellytyksillä on erittäin suuri merkitys kaikkien ihmisten elämässä. Jo ennen kriisiä on ollut havaittavissa huolestuttavia trendejä, esimerkiksi vuonna 2019 mielenterveysyyt nousivat ensimmäistä kertaa työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen yleisimmäksi syyksi. Koronakriisin aikana mielenterveyspalveluissa esiintyvä jonoutuminen ja hoitosuhteiden katkokset ovat pahentuneet. Sote-uudistus on tässäkin suhteessa tärkeä parantaessaan saumattomia palvelukokonaisuuksia. On suositeltavaa ottaa laajasti käyttöön Kansallisessa mielenterveystyöstrategiassa vuosille 2020–2030¹ tunnistetut keinot vahvistaa mielenterveyttä yksilöiden ja yhteisöjen pääomana.

9. Tartutaan digitalisaation mahdollisuuksiin.

Kriisi on vauhdittanut digitalisaatiokehitystä monella tasolla. Se liittyy laajalajaisesti koko yhteiskuntaan ja sisältää lukuisia mahdollisuuksia esimerkiksi yritysten liiketoiminnan skaalaamiseen, julkisten palveluiden tehostamiseen ja saatavuuden parantamiseen. Korona-aikana kehitetyt digitaaliset palvelut ja toimintatavat on suositeltavaa vakiinnuttaa ja ottaa laajasti käyttöön myös palveluvelan purkamisessa.

10. Käynnistetään pitkäaikainen tutkimuksellinen työ vuosien 2020–2022 vaikutuksista vuosituhannen alussa syntyneiden myöhempään elämään (työnimenä kohortti 2002).

Yhteiskunnallisessa tutkimuksessa vuonna 1987 syntyneitä kuvataan usein ”menetettyinä ikäluokkana”, koska tilastojen valossa juuri he kärsivät eniten sekä lapsuuden lamavuosista että vuoden 2008 talouskriisistä. Ikäluokka erottuu nykyisin terveys-, hyvinvointi-, koulutus-, köyhyys- ja rikollisuustilastoissa. Pitkittäistutkimuksella on erityinen arvonsa yhteiskuntaa koskevan arvioinnin työkalupakissa. Tässä on ehdotettu kohorttia, joka on ollut koronan aikana aikuisiän kynnyksellä ja olisi 15 vuotta vuoden 1987 kohorttia nuorempi. Huomio olisi mahdollista kohdistaa myös myöhempään ikäkohorttiin.

---

1 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4139-7>

Johdanto

Tässä raportissa tarkastellaan COVID-19 -kriisin yhteiskunnallisia vaikutuksia erityisesti keskipitkällä aikavälillä. Päänäkökulmana ovat kriisin taloudelliset ja sosiaaliset vaikutukset suomalaiseen yhteiskuntaan. Sosiaalisten vaikutusten osalta tarkastellaan paitsi palvelujärjestelmää, myös suppeammin väestöryhmiä. Painotus on aiheissa, jotka on aiemmissa arvioissa ja tutkimuksissa tunnistettu merkittäviksi. Raportin tarkastelutaso on strateginen ja kokoavaan, tiiviiseen yhteenvedoon pyrkivä. Arvioinnin lisäksi esitetään joitakin pohdintoja sekä suosituksia jatkoa ajatellen.

Raportin valmistuessa kriisin alusta on kulunut noin kaksi vuotta. Kriisi on vielä käynnissä, mutta on jo mahdollista esittää ensimmäisiä arvioita kriisin jälkeisestä ajasta. Ajankohta mahdollistaa katseen kohdistamisen sekä taakse- että eteenpäin. Tulevaisuuden näkymiä arvioidaan muutaman vuoden päähän.

Raportissa käytetään pääosin ilmaisua kriisi pandemian tai epidemian asemesta. Tällä termivalinnalla korostetaan sitä, että raportin päähuomio on terveysturvallisuuden sijaan ennen kaikkea välillisissä vaikutuksissa ja niissä kytkennöissä, joita epidemialla ja sen vaikutuksilla on laajempaan yhteiskuntapoliittiseen kontekstiin (esimerkiksi demokratiaan). COVID-kriisi on ollut mittakaavaltaan globaali ja aiheuttanut lukuisia suoria ja välillisiä vaikutuksia ja uudelleen arvioinnin tarpeita monesta eri näkökulmasta. Tässä raportissa ei kuitenkaan tarkastella tai arvioida koronakriisin geopolittisiä vaikutuksia, kansallista kriisi-johtamista, EU:n toimintaa, huoltovarmuutta tai vastaavia aiheita, joita käsitellään muissa yhteyksissä. Raportti ei myöskään pyri osallistumaan ajankohtaiskeskusteluun epidemian hallinnasta, esimerkiksi rajoitusten poistamisen oikeasta ajankohdasta.

Työ on tehty tammi–helmikuussa 2022. Raporttia valmisteltaessa yleinen geopolittinen tilanne on merkittävästi muuttunut. Muuttunut tilanne vaikuttaa esimerkiksi kansantalouden suhdannenäkymiin. Raporttia kirjoittaessa ei kuitenkaan ollut vielä käytettävissä arvioita siitä, millaisia nämä vaikutukset tulisivat olemaan. Siksi joudumme ainoastaan toteamaan asiaan liittyvän epävarmuuden kohdissa, joissa se on tarpeen.

Raportti on osa kolmen arviointiraportin sarjaa², joissa kaikissa on ollut samankaltainen lähestyminen. Taustalla ovat epidemiologista kehityskulkua koskevat skenaariot ja näkymät, joiden valossa on arvioitu taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia. Tässä työssä painotuu epidemiaa koskevien skenaarioiden erojen tarkastelun sijaan koronakriisin kokonaisvaikutusten arviointi. Aiemmissa raporteissa nimittäin havaittiin, että eri epidemiaskenaarioiden erot eivät tuota merkittäviä eroja taloudellisen mallinnuksen osalta ja että sosiaalisten vaikutusten osalta joudutaan johtopäätösten tekemisessä nojaamaan laskelmien sijasta kuvaileviin arvioihin.

Työ on laadittu Suomen hallituksen työn tueksi. Raportin kirjoittamista on ohjannut seuraava kysymys:

Tarkasteltaessa kriisin vaikutuksia ja kriisistä palautumista mitkä asiat edellyttävät hallitukselta erityisiä toimia tai tavanomaista tarkempaa huomioimista, jotta häiriötilasta voitaisiin palautua? Palautuminen ei tässä yhteydessä tarkoita paluuta kriisiä edeltävään aikaan vaan siirtymistä yhteiskunnan kriisin jälkeiseen tilaan. Koska kriisit aina tarjoavat myös tilaisuuden uudistumiselle, tässäkin on pyritty tunnistamaan myös mahdollisuuksia. Valmiiden raporttien, selvitysten ja tutkimusten lisäksi on käytetty myös kirjoittajien omaa harkintaa, erityisesti tulevaisuuden näkymiä arvioitaessa.

Seuraavat esimerkkikysymykset havainnollistavat lähestymistapaa:

- Kun otetaan huomioon toteutunut kehitys ja näkymä epidemiologisiin kehitysvaihtoehtoihin, voidaanko olettaa, että Suomen kansantalous elpyisi kriisiä edeltävälle tasolle?
- Millaiset keskipitkän aikavälin näkymät ovat toimialoilla, joiden tiedetään kohdanneen erityisiä vaikeuksia kriisin aikana?
- Epidemiologinen kehitys vuonna 2021 on mukaillut edellisessä skenaariotyössä hahmoteltua huonointa vaihtoehtoa. Millaisia riskejä tästä seuraa?
- Mitä tiedetään väestöryhmien välisistä eroista kriisistä palautumisessa?

---

2 Aiemmat raportit: Valtioneuvosto (2020) [COVID-19-epidemian kehittyminen Suomessa. Lyhyen aikavälin skenaarioita varautumista varten](#); Varanka, J. & al. (2021) [COVID-19-epidemia ja sen vaikutukset Suomessa : Keskipitkän aikavälin skenaarioita](#). Valtioneuvoston julkaisu 2021: 41

Vaikka työssä on arvioitu COVID-19 -kriisiä ja sen vaikutuksia, ei tätä voida tehdä tyhjiössä. Vallinneet kehityskulut, jännitteet, trendit ja myös globaalit megatrendit muodostivat sen maaston, johon kriisi Suomessa osui. Kriisi toi oman mausteensa tähän olemassa olleeseen keitokseen, mutta ei täysin mullistanut sitä. Tämä havainto koskee useimpia keskeisiä johtopäätöksiä ja tarkoittaa myös sitä, että pääosa suosituksista kytkeytyy myös yleisempään yhteiskuntapoliittiseen kontekstiin, ei vain COVID-19 vaikutuksiin. Siksi koronakriisiä ja varsinkaan siihen liittyviä ratkaisuesityksiä ja suosituksia ei ole syytä tarkastella irrallisina ja erillisinä asioina muusta yhteiskunnasta.

Esimerkiksi kansalaisten suojeleminen mis- ja disinformaatiolta on ollut nouseva teema koko 2010-luvun ajan. Koronakriisissä tämän tematiikan merkitys on ollut tärkeä, ja asia on tunnistettu laajasti myös EU:n tasolla³. Erityisesti rokotteiden ja rokotekattavuuden kohdalla luottamus asiantuntija- ja viranomaisviestintään on osoittautunut tärkeäksi eri maiden tilanteita vertailtaessa. Kriisi antaa täten lisäpontta tälle työlle. Osa kriisin tuomista muutoksista avaa myös uusia mahdollisuuksia: aiemmin mahdottomalta tuntunut on voinut muuttua mahdolliseksi. Selkeästi tämä on tunnistettavissa esimerkiksi digitalisaatioon ja etätöihin liittyvissä näkökulmissa.

---

3 <https://www.consilium.europa.eu/fi/policies/coronavirus/fighting-disinformation/>

Osa I: Kokoava arvio COVID-19 -kriisin yhteiskunnallisista vaikutuksista kahden kriisivuoden jälkeen

Koronakriisin alku kansallisena kriisinä voidaan ajoittaa ensimmäiseen poikkeusolojen julistamiseen 16.3.2020. Tästä päivästä on tämän raportin valmistuessa kulunut noin kaksi vuotta, mikä antaa mahdollisuuden esittää kokoava arvio kriisin tähänastisista yhteiskunnallisista vaikutuksista. Kriisi on alusta alkaen ollut luonteeltaan globaali, ja pandemian polttopiste on useaan kertaan ollut Euroopassa. Tässä ei esitetä historiallista kuvausta kriisin ja sen hallinnan kulusta, koska raportin lukijan oletetaan tunnevan ne hyvin muutenkin.

Kriisin aikana epidemiologisten, taloudellisten ja sosiaalisten näkökulmien keskinäinen tasapaino on muuttunut. Hallitus on tasapainottanut päätöksenteossään näkökulmia keskenään kulloisenkin tilanteen vaatimusten mukaan käytettävissä olevan tiedon valossa.

Epidemiologisen tilannekuvan jatkuva muodostaminen on perustunut sekä kansalliseen että kansainväliseen tietopohjaan. Yhteiskunnan pitäminen mahdollisimman avoimena on edellyttänyt ajantasaista ja riittävän varmaa tietoa rokotuskattavuuden antamasta suojasta sekä siitä, kuinka merkittävän ja todennäköisen uhan riskiryhmien terveydelle tai hengelle tauti aiheuttaa. Tällä arviolla, joka jatkuvasti tarkentuu kertyvän kokemuksen ja tutkimusnäytön myötä, on suora vaikutus siihen, mitä epidemiantorjunnan keinoja kulloinkin on käytetty ja miten niiden oikeasuhtaisuutta, kokonaishyötyjä ja haittoja seurataan ja arvioidaan.

Näkökulmien välistä tasapainoa koskevan kehityskulun voi edeltävältä kahdelta vuodelta jakaa karkeasti kolmeen ajanjaksoon:

1. Ensimmäisen vuoden (kevät 2020 – kevät 2021) aikana rokotteita ei ollut laajamittaisesti saatavilla, ja jouduttiin käyttämään laaja-alaisia rajoitustoimia. Tämän ajanjakson osalta ensimmäisessä skenaarioraportissa arvioitiin, että epidemian päättäväinen hallinta olisi suotuisa linja erityisesti taloudellisten mutta myös sosiaalisten vaikutusten osalta. Jälkikäteiset arviot tukevat tällaista tulkintaa (esim. IMF:n arvio siitä, että Suomen 2020 taantuma oli yksi Euroopan lievimpiä).

2. Kriisin toisen vuoden alkupuolella (kevät 2021 – loppusyksy 2021) rokotteiden saatavuus ja rokotekattavuus nousivat hiljalleen, mikä yhdessä epidemiatilanteen kehityksen kanssa mahdollisti rajoitusten purkamista. Delta-variantin tulo kiihdytti epidemiaa ja palautti yhteiskuntaan asetelman, jossa rajoituksia jälleen tarvittiin.
3. Kriisin toisen vuoden loppupuolella (loppusyksy 2021 – alkuvuosi 2022) Omikron-variantti pakotti palauttamaan rajoituksia, vaikka rokotekattavuus oli jo hyvällä tasolla. Täydennysrokotukset ja tiedot jossain määrin lievemmästä taudinkuvasta ovat sittemmin mahdollistaneet yhteiskunnan avaamisen, vaikka tartuntojen määrä on ollut epidemian korkeimmalla tasolla.

Olennaista COVID-19 -kriisin tulevaisuuden kannalta on tunnistaa, että juuri uudet virus-variantit ovat olleet tekijä, joka on palauttanut epidemiologisen, taloudellisen ja sosiaalisen näkökulman keskinäisen tasapainon asentoon, jossa voimakkaammat rajoitustoimet ovat tarpeen. Tämänkaltainen kehityskulku on myös jatkossa mahdollinen, vaikkakaan ei enää yhtä todennäköinen, kuten epidemiologista näkymää koskevassa luvussa myöhemmin kuvataan.

Kokoavia arvioita

Oheiset arviot on tehty tilanteessa, jossa kriisi on vielä käynnissä. Arvioihin liittyy epävarmuutta, koska tilanne voi eri tavoin muuttua heti raportin valmistuttua. Täysin päällelleen arviot tuskin kääntyvät, koska ne nojaavat jo nähtyyn kehitykseen.

Kokoavat arviot peittävät alleen yksilöllisen ja myös alueellisen vaihtelun. Esimerkiksi vaikka Suomi on kansainvälisesti vertaillen selvinnyt epidemiasta monia muita maita vähemmällä, on ihmisiä kuitenkin kaikista toimista huolimatta sairastunut vakavasti ja menehtynyt. Vastaavasti kansantalouden tasolla vauriot eivät ole olleet merkittäviä, mutta yksittäisiä yrityksiä on saattanut kohdata katastrofi. Myös sosiaalisten vaikutusten osalta yleiskuva peittää alleen yksilöllistä vaihtelua: monilla on ollut vaikeaa, mutta on myös paljon ihmisiä, joiden elämään kriisi ei ole niin suuresti vaikuttanut. Ja on niitäkin, joille poikkeuksellinen aika on merkinnyt myönteisiä muutoksia ja uusia mahdollisuuksia.

Arvioiden on tarkoitus antaa mahdollisimman tiivis yleiskuva. Raportin myöhemmissä luvuissa on kuvattu seikkaperäisemmin erityisesti koronan taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia. Muuttunut geopolittinen tilanne luo kuitenkin uutta epävarmuutta arvioihin. Se tuo negatiivisia riskejä talousnäkyymiin mutta myös palvelujärjestelmän ja väestön henkelle kuormitukselle.

Keskipitkän aikavälin iso kuva on tarkentunut vuoden takaisen skenaarioraportin jälkeen. Hallituksen erillistoimia edellyttävät riskit näyttävät liittyvän kriisin sosiaalisiin vaikutuksiin ja erityisesti eriarvoisuuteen ja haastavien tilanteiden ja tekijöiden kasaantumiseen samoille yksilöille.

Epidemiologinen arvio

- Suomi on kriisin ensimmäisen kahden vuoden aikana selvinnyt useimpia Euroopan maita pienemmillä tartunta- ja kuolleisuusluvuilla. Myös yhteiskunnan toimintaa koskevat rajoitukset ovat olleet moniin muihin Euroopan maihin verrattuna lieviä, vaikka Suomessakin on aika ajoitin turvauduttu voimakkaisiin rajoituksiin.
- Kokonaisuutena sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmän kantokyky, mukaan lukien tehohoito, ei ole kriisin aikana epidemian vuoksi ylittynyt, vaikka onkin ollut pitkäaikaisesti aivan poikkeuksellisen paineen alla.
- Rokotuskattavuuden nostaminen yhteiskunnan avaamisen mahdollistavalle tasolle on onnistunut, ja rokotuskattavuuden osalta Suomi on kärkimaiden joukossa Euroopassa. Väestön immuunisuojan tasoa on seurattava ja varauduttava tarpeellisiin täydennysrokotuksiin.
- Virusvariantit ovat useampaan kertaan muuttaneet epidemiologista tilannetta, eikä ole poissuljettua, että näin voisi tapahtua myös tulevaisuudessa.

Taloutta koskeva kokoava arvio

- Makrotalouden näkökulmasta Suomen talous ei ole tähän mennessä saanut kriisistä sellaista iskuja, josta sen ei tämänhetkisten tietojen perusteella voisi arvioida toipuvan keskipitkällä aikavälillä melko hyvin.
- Eurooppalaisessa vertailussa Suomen vuoden 2020 taantuma oli yksi lievimmistä, ja sitä seurasi nopea elpyminen.
- Elinkeinoelämään kohdistuvaa poikkeuksellista iskuja on lievitetty tukien avulla yhteensä noin 10 Mrd eurolla. Konkursseja oli vuonna 2021 vähemmän kuin vuonna 2019. Suomen tukipolitiikka on ollut EU-maiden joukossa maltillista, komission vertailussa kolmanneksi alhaisin BKT-osuudeltaan.
- Isku on kohdistunut voimakkaammin joihinkin aloihin, erityisesti matkailuun (sisältäen ravitsemistoiminnan) ja tapahtuma-alaan, ja alojen sisälläkin joihinkin yrityksiin. Saatavissa olevan tiedon valossa myös näiden alojen voidaan olettaa elpyvän muutamassa vuodessa ilman hallituksen erillistoimia. Geopoliittinen tilanne kuitenkin tuo tähän näkymään epävarmuuksia.
- Työllisyyskehitys on ollut suotuisaa, ja useilla aloilla haasteena on työvoimapula. Työvoimapula koskee vahvasti myös sosiaali- ja terveysalaa.

- Suomen kestävä kasvun ohjelma⁴, jonka rahoitus tulee EU:n Elpymis- ja palautumistukivälineestä (ns. RFF), tukee osaltaan paitsi kriisistä elpymistä muun muassa hoitojonoja purkamalla myös yhteiskunnan uudistumista.
- Julkinen talous teki syvän sukelluksen kriisiin myötä, mutta myös toipuminen aiemmalle tasolle tapahtuu nopeasti. Valtiontalous on ottanut vastaan suurimman iskun. Valtio tuki kuntataloutta (ml. kuntayhtymät) vuosien 2020 ja 2021 aikana yli viidellä miljardilla eurolla, mikä on vahvistanut kuntien taloutta näinä vuosina merkittävästi.⁵

Sosiaalisia vaikutuksia koskeva arvio

- Kriisi on voimistanut hyvinvoinnin eriarvoisuutta tavalla, joka tuskin poistuu kriisin väistyessä. Valtaosa väestöstä toipuneen kriisistä melko hyvin. Sen sijaan monen tukea tarvitsevan tilanne on vaikeutunut, ja tukea tarvitsevien piiriin on tullut uusia ihmisiä. Tätä havaintoa tukevia tietoja on saatu palvelujärjestelmästä laajasti ja lähestulkoon kautta linjan, tarkasteltiin sitten oppimistuloksia tai päihdepalveluita.
- Sosiaalisten vaikutusten arviointi, varsinkin sosiaalihuollon osalta, sisältää suurempia epävarmuuksia kuin taloudellisten vaikutusten arviointi. Sosiaali- huollon asiakkuus- tai palvelujen käyttötilastoa ei ole saatavissa, vaan esitetyt arviot nojaavat ennen kaikkea kyselypohjaiseen tietoon sekä asiantuntijoiden arvioihin. Aiemman kokemuksen perusteella voidaan olettaa, että palvelu- tarpeen tilanne ilmenee viiveellä. Tietopohjan laadullisen luonteen vuoksi on vaikeata arvioida määrällisesti, millainen on ilmiön mittaluokka ja kehitysnäkymä akuutin kriisin hellitettyä.
- Lapsilla ja nuorilla esiintyy oppimiseen ja hyvinvointiin liittyvien ongelmien kasautumista, pitkittymistä ja vaikeutumista.
- Sosiaali- ja terveydenhuoltoon on syntynyt palveluvelkaa, ja purkaminen kestänee vuosia. Erityisesti mielenterveyspalveluihin on syntynyt merkittävää jonoutumista, ja hoitosuhteita on katkennut.
- Palvelujärjestelmän henkilöstöön on kohdistunut kuormitusta, ja kriisin voi arvioida voimistaneen työvoimapulaa⁶.
- Yleiskuvana on, että kriisin aikana uusia ihmisiä on siirtynyt tukea tarvitsevien joukkoon ja osalla jo ennestään vaikeassa tilanteessa olevista on tuen tarve kasvanut. Vallitsee epävarmuus, kuinka suuri osa tästä kehityksestä poistuu kriisin loppuessa.

4 <https://vm.fi/kestava-kasvu>

5 <https://stm.fi/korona-kustannusten-korvaukset>

6 Esimerkiksi THL arvioi, että iäkkäiden henkilöiden kotiin annettavien sosiaalihuollon palveluiden tilanne on kriisiytymässä.

Arvio demokratian toimivuuden näkökulmasta

- Suomalainen yhteiskunta ja demokratia ovat kestäneet kriisin verrattain hyvin. Suomi sijoittuu edelleen kansanvälisissä demokratiavertailuissa yhdessä muiden pohjoismaiden kanssa maailman kärkimaiden joukkoon⁷.
- Kansalaiset ovat kokonaisuutena luottaneet viranomaisiin, viranomaisviestintään ja myös toisiinsa. Tämä on edesauttanut epidemian hallintaa ja rokotuskattavuutta.
- Osallistumisen eriarvoistuminen on koronapandemian aikana jatkunut. Myös luottamus vaihtelee eri väestöryhmissä. Osallistuminen ja luottamus on korkeaa niissä väestöryhmissä, joissa on korkea koulutus, hyvä terveys, optimistiset tulevaisuudennäkymät, ja jotka osallistuvat aktiivisesti esimerkiksi kansalaistoimintaan.

Yhteenvetotaulukot

Oheisiin taulukoihin on pyritty pelkistämään ja tiivistämään vaikutusten arviointia ja niitä koskevia johtopäätöksiä. Kuten raportin johdannossa kuvattiin, taulukon näkökulmana on seuraava kysymys: **millainen on keskipitkän aikavälin näkymä kriisin aiheuttamasta häiriötilasta palautumiseen?** Konkreettisemmin: onko hallituksen (nykyisen tai seuraavien) tarpeen tehdä jotain erityisiä toimia, jotta häiriötilasta voitaisiin palautua uuteen normaaliin tai jotta kriisin synnyttämiin mahdollisuuksiin voitaisiin onnistuneesti tarttua? Kaikkiin tulevaisuutta koskeviin arvioihin sisältyy luonnollisesti epävarmuutta.

Tarkastelun näkymä ja raekoko on pyritty pitämään kokonaiskuvan tasolla. Lukuisia yksittäisiä toimia, joita kriisin seurauksena on tarpeen tehdä, ei ole pyritty yksilöimään, koska ne eivät edellytä koko hallituksen huomiota. Lisäksi on pyritty pitämään tarkastelu nimenomaan tämän kriisin vaikutuksissa, kuitenkin tunnistaen ja tunnustaen, että niitä ei aina voida erottaa muusta yhteiskunnallisesta kehityksestä. Esimerkiksi näkymä julkisen talouden tasapainon palautumisesta ei tarkoita, että kestävyysvaje poistuisi, vaan sitä, että palaudutaan tilanteeseen, joka vastaa asetelmaltaan ja jännitteiltään kriisiä edeltävää aikaa.

Kaupan alan tilanne on hyvä esimerkki COVID-19 -kriisin vaikutusten kytkeytymisestä muuhun yhteiskunnalliseen kehitykseen. Ala on ollut muutoksessa jo ennen kriisiä, mutta kriisi on voimistanut ja vauhdittanut muutosta, erityisesti verkkokaupan lisääntymisen johdosta. Hallituksen mahdolliset tulevat toimenpiteet tähän murrokseen vastaamiseksi tulevat nojaamaan siihen erityisesti kytkeytyvään valmisteluun, esimerkiksi valtioneuvoston kaupan alan tulevaisuusselontekoon.

⁷ ks. esim. <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021/>

Taulukko 1. Yhteenveto COVID-19 -kriisin yhteiskunnallisista vaikutuksista; talous

Teema	Häiriötilan vakavuus 2020–2022	Arvio häiriötilasta palautumisesta 3v aikajänteellä ilman lisätoimia	Tunnistettuja riskejä tai tarpeita erillistoimille	Kommentti
Kansantalous	Vähäinen taantuma ja nopea elpyminen osin tukitoimien ansiosta	Todennäköinen	Kielteinen epidemiakehitys on riskitekijä	Geopoliittinen tilanne lisää negatiivisia riskejä
Työllisyys	Vähäinen, työllisyysaste korkealla, pitkäaikais-työttömyys jäänyt kohonneelle tasolle	Työllisyysasteen osalta jo tapahtunut, pitkäaikais-työttömyyden osalta epävarma	Työvoimapulaa on laajasti havaittavissa elinkeinoelämässä ja julkisissa palveluissa	Geopoliittinen tilanne voi lisätä ulkomaisen työvoiman tarjontaa
Julkisen talouden tasapaino	Valtiosektorin alijäämät olleet merkittävät, toisin kuin paikallishallinnon	Todennäköinen kriisin aiheuttamasta kuopasta, mutta rakenteellinen alijäämä säilyy	Mm. inflaatio- ja korkokehitykseen liittyy epävarmuutta	Julkinen velka vakiintuu aiempaa korkeammalle tasolle, geopoliittinen tilanne lisää negatiivisia riskejä
Tapahtuma-ala ja kulttuuriala	Huomattava, sisältäen vaihtelua	Todennäköinen, mutta uusiutuminen vie aikaa		
Matkailuala	Merkittävä, elpyminen alkanut	Todennäköinen, jos arvioidaan vain tämän kriisin vaikutuksia, kysyntä palautuu 2019 tasolle aikaisintaan 2023	Geopoliittinen tilanne hidastaa elpymistä	Työvoimapula heikentää elpymistä
Kaupan ala	Vähäinen	Hyvin todennäköinen	Riskit ja mahdollisuudet liittyvät kaupan alan murrokseen, jota COVID-19 -kriisi on voimistanut	Kriisi on vauhdittanut kaupan alan murrosta, erityisesti digitalisaatiota

Taulukko 2. Yhteenveto COVID-19 -kriisin yhteiskunnallisista vaikutuksista; sosiaaliset vaikutukset

Teema	Häiriötilan vakavuus 2020–2022	Arvio häiriötilasta palautumisesta 3v aikajänteellä ilman lisätoimia	Tunnistettuja riskejä tai tarpeita erillistoimille	Kommentti
Perus-terveydenhuolto ja erikois-sairaanhoido	Merkittävä palveluvelka, psykiatriassa merkittävää jonojen kasvua, mielenterveyden ongelmat lisääntyneet	Todennäköinen, mutta palveluvelan purkaminen kestää vuosia	Mahdollinen alidiagnosointi saattaa lisätä kuormitusta myöhemmin; seurattava signaaleita	SOTE-alan henkilöstöpula on vaikeutunut kriisin aikana, digitalisaatio lisääntynyt
Sosiaalihuollon palvelut	Merkittävä häiriö. Asiakkuudet lisääntyneet, monet tilanteet vaikeutuneet	Epävarma / epätodennäköinen, palvelutarpeen kasvu ilmenee viiveellä	Piilossa oleva palveluvelka on kasvanut, tarkkaa tietoa ei ole saatavilla	
Varhaiskasvatus ja koulutus	Kohtalainen/ merkittävä, suuria alueellisia ja yksilöllisiä eroja	Todennäköinen, mutta yksilöllistä vaihtelua, joka kytkeytyy eriarvoistumiseen	Riski pitkäaikaisista vaikutuksista on olemassa	
Lapset, nuoret ja perheet	Merkittävä, tukea tarvitsevien määrä kasvanut, osa tarvitsee aiempaa enemmän tukea	Vaihtelee yksilöittäin eriarvoisuuteen kytkeytyen, moni palautuu, osalla voi jäädä suurempi tuen tarve	Pitkäaikaiset haitalliset vaikutukset mahdollisia	
Ikääntyneet	Merkittävä, suurella osalla elinpiiri supistunut	Suurin osa toipuu hyvin, osalla pärjääminen heikentynyt	Hoivan tarve osalla kasvanut; alalla työvoimapulaa jo ennestään	

Osa II: Arvioita koronakriisin vaikutuksista – tilannekuva kevättalvella 2022 ja näkymiä eteenpäin

Osan kaksi alussa esitellään koronan epidemiologisia näkymiä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella (THL) laadittujen skenaarioiden pohjalta. Skenaarioissa painottuu ns. perusura, jota on täydennetty varauksilla ja vaihtoehtoisilla skenaarioilla. Skenaariot on tehty lyhyelle (6 kk), keskipitkälle (18 kk) ja pitkälle aikavälille (5–6 vuotta).

Epidemiologisista skenaarioista siirrytään arvioihin koronakriisin jo toteutuneista tai tulevista taloudellisista ja sosiaalisista vaikutuksista. Arviot toteutuneista vaikutuksista nojaavat seurantatietoon ja selvityksiin, joita ministeriöillä ja THL:llä on ollut käytettävissä raporttia laadittaessa. Tulevaisuuden näkymät perustuvat toteutuneen kehityksen perusteella tehtyihin arvioihin, saatavilla olevaan tutkimukseen sekä raportin kirjoittajien omaan punnintaan. Tulevaisuuden arviot on pääosin esitetty 2–3 vuoden aikajänteen haarukassa.

Vaikutukset ovat voineet aiheutua suoraan epidemiasta, sen hallintatoimenpiteistä tai ihmisten omaehtoisesta käyttäytymisen muutoksesta. Vaikutuksia tarkastellaan yhtäältä talouden, elinkeinoelämän ja palvelujärjestelmän ja toisaalta väestön ja sen eri ryhmien hyvinvoinnin näkökulmasta. Todellisuudessa näkökulmia ei voi täysin erottaa toisistaan, vaan vaikutukset järjestelmään heijastuvat ihmisten hyvinvointiin ja päinvastoin.

Vaikka tässä puhutaan COVID-19 -kriisin vaikutuksista, on tärkeä muistaa, että kriisin vaikutuksia on vaikea erottaa muista samanaikaisesti vaikuttavista muutosvoimista. Korona on vauhdittanut jo käynnissä olleita kehityskulkuja ja tehnyt näkyväksi piilossa olleita ilmiöitä.

Epidemiologisia COVID-19 -skenaarioita

Tässä esitettyjen epidemiologisten skenaarioiden lähtökohtana on tilanne alkuvuonna 2022 (skenaariot on päivätty 2.2.2022). Skenaariot eivät ole ennusteita, vaan mahdollisia kehityskulkuja eri aikajäniteillä. Skenaarioihin liittyy useita epävarmuustekijöitä, kuten:

1. Rokotusten ja/tai sairastetun taudin antaman suojan kesto vakavaa tautia vastaan.
2. Uusien virusmuunnosten odottamattomat vaikutukset (toistaiseksi uusi muunnos on ilmestynyt noin 6 kk välein).
3. Uusien lääkkeiden kehitys.
4. Ominaisuuksiltaan parempien rokotteiden kehitys ja saatavuus.
5. Mahdollisesti ilmenevät rokotteiden merkittävät haittavaikutukset.
6. Mahdollisuudet parantaa terveydenhuollon kykyä toimia poikkeustilanteissa.
7. Väestön suhtautuminen ja käyttäytyminen.

Epidemian toistuva kiihtyminen lisäisi kielteisiä vaikutuksia jyrkästi. Tämä johtuisi paitsi taudin suorista vaikutuksista, myös lisärajoituksista ja välillisistä vaikutuksista. Epidemian kiihtyminen voisi myös vaikeuttaa epidemian torjuntaa eri tavoin. Skenaarioihin on kuitenkin kirjoitettu ns. perusura, jonka voi arvioida todennäköisimmäksi kehityskulukuksi.

Lyhyen aikavälin skenaario heinäkuuhun 2022 asti

Maaliskuun alkuun mennessä 2022 Suomessa oli todettu pandemian aikana yhteensä yli 670 000 laboratoriovarmennettua COVID-19 tapausta. Sairaalakuormitus oli tuolloin edelleen korkeahko, mutta suhteessa tapausmääriin sekä sairaalahoitoa vaativa sairastavuus että kuolleisuus olivat matalimmalla tasolla koko pandemian aikana⁸.

---

8 Ajantasainen tieto: <https://thl.fi/fi/web/infektiotaudit-ja-rokotukset/ajankohtaista/ajankohtaista-koronaviruksesta-covid-19>

Kolmansien annosten rokotukset edistyivät alkuvuonna hyvin nopeasti, ja viikoittain rokotteita pystyttiin antamaan parhaimmillaan jopa noin puoli miljoonaa annosta. Maaliskuun alussa rokotuskattavuuden kasvu oli kuitenkin huomattavasti hidastunut.⁹

EU:ssa ja Euroopan talousalueella tapausmäärät kasvoivat vuoden alussa yhä, mutta muutamassa maassa ne olivat Omikron-muunnoksen tuoman hyvin nopean nousun jälkeen kääntyneet laskuun. Kuolleisuus on pysynyt korkean rokotuskattavuuden maissa matalalla tasolla.

Perusura. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos on tehnyt laskennallisia arvioita epidemian kulusta Omikron-aallon aikana. On melko todennäköistä, että ennen kesää syntyy uusi tai uusia epidemia-aaltoja. Kevään mahdollisten epidemia-aaltojen laajuuden arviointi on vaikeaa, sillä siihen vaikuttavat mm. väestön aiemman altistumisen todellinen osuus, kesän lähestymisen tartuntoja hillitsevä kausivaikutus sekä väestön kontaktien määrä rajoitusten purkaannuttua.

Kolmansien rokoteannosten kattavuuden nopea nousu on vähentänyt jossain määrin tartuntoja, mutta ennen kaikkea vakavia tautimuotoja ja terveydenhuollon kuormitusta. Yhteenvetona voidaan todeta, että heinäkuun 2022 alkuun mennessä epidemia on suurella todennäköisyydellä (ainakin tilapäisesti) laantunut, ja merkittävä osa väestöstä on useamman aallon kautta saanut tartunnan. Tartunnan saaneiden ja suositusten mukaisesti rokotettujen henkilöiden suoja vakavaa sairastumista vastaan on todennäköisesti varsin hyvä (ks. Julkunen, osa III). Vasta aika näyttää, kuinka pitkään suoja säilyy ja suojaa mahdollisia uusia muunnoksia vastaan.

Keskipitkän aikavälin skenaariot heinäkuuhun 2023 asti

Keskipitkän aikavälin skenaario jatkuu edellisen lopusta heinäkuulle 2023 asti. Skenaariosta voi esittää eri vaihtoehtoja riippuen aiemmasta kehityskulusta ja yllä mainittujen epävarmuustekijöiden vaikutuksista.

Perusurassa kesän lopulla kausivaihtelun tartuntoja hillitsevä vaikutus alkaa hiipua. Syksyn aikana tartunnat lisääntyvät alttiin väestön keskuudessa aiheuttaen uuden epidemia-aallon. **Koska osalla väestöä suoja myös vakavaa tautia vastaan on saattanut hiipua, sairaalahoitoa vaativan sairastavuuden kasvu voi johtaa kohtuullisen korkeaan terveydenhuoltojärjestelmän kuormittumiseen.** Tähän tulee jo kevään 2022 aikana varautua.

⁹ Ajantasainen tieto: https://www.thl.fi/episeuranta/rokotukset/koronarokotusten_edistyminen.html

Syksyn epidemian uhkaan ja sen voimakkuuteen voivat vaikuttaa tartunnalle yhä alttiin väestön osuus (ei kevätkauden aikana kohdannut tartuntaa), vielä vaikeasti arvioitavissa oleva rokotteiden antaman suojan mahdollinen hiipuminen, riskiryhmien mahdollinen lisäännos Omikron-spesifisellä rokotteella, maailman epidemiatilanne sekä uusien, myös Omikron-tartunnan antamaa lisäsuojaa väistävien virusvarianttien ilmeneminen.

Jos uusia vakavia virusmuunnoksia ei ilmene, iso osa väestöstä on jo kevään 2022 aikana altistunut tartunnalle, ja altistumisten sekä rokotusten tuoma suoja vakavaa sairastumista vastaan väestössä säilyy kohtalaisen hyvänä. Tällöin syys- ja talvikauden 2022–2023 sairaalakuormitus voi jäädä vähäisemmäksi kuin epidemiakautena 2021–2022, ja kesään 2023 saatettaisiin päästä jopa ilman rajoitustoimia. Kuormituksen lisäykseen on kuitenkin varauduttava hyvissä ajoin, koska perusuraan liittyy huomattavaa epävarmuutta. Terveydenhuollon varautumista olisikin vahvistettava ainakin syksyn 2021 tasoa vastaavaan tilanteeseen.

Varauma ja vaihtoehtoinen skenaario: Pahin mahdollinen skenaario olisi useamman kielteisen epävarmuustekijän yhtäaikainen toteutuminen. Tällaisessa tilanteessa väestön rokotuksista ja taudin sairastumisesta syntyvä suoja myös vakavaa taudinkuvaa vastaan heikkenisi nopeasti jo syksyyn 2022 mennessä. Samanaikaisesti Suomeen leviäisi nopeasti uusi immuunivastetta väistävä ja Omikronia vakavampi tautimuoto. Tällaisessa skenaariossa oltaisiin lähellä vuoden 2020 alkutilannetta, ja uhka väestön terveydelle olisi taas suuri. Skenaario on mahdollinen, mutta ei kovin todennäköinen.

Pidemmän aikavälin skenaariot 5–6 vuoden päähän

Pitkän aikavälin skenaariot ulottuvat 5–6 vuoden päähän tulevaisuuteen, ja niihin liittyy suurta epävarmuutta. Skenaario alkaa edellisen päättymisestä, eli kesästä 2023, ja jatkuu vuoteen 2026–2027 asti.

Perusurassa virus on syksyyn 2023 mennessä on käynyt läpi ensimmäisen maailmanlaajuisen leviämisvaiheensa, ja suuri osa maailman väestöstä on sen kohdannut. Valtaosa maailman väestöstä on lisäksi rokotettu vähintään kaksi kertaa, ja suuri osa saanut myös yhden tai useamman lisäännoksen.

Pandemia on globaalitasolla siirtynyt vakiintuneeseen, endeemiseen vaiheeseen. Siinä SARS-CoV2 -virus on siirtynyt pääosin kausivaihtelua seuraavaan ilmaantumiseen, jossa tautia esiintyy vuorotellen pohjoisella ja eteläisellä pallonpuoliskolla epideemisesti alueen syksyn ja talven aikana mutta aiheuttaen valtaosalla väestöä pääosin vain nuhakuumeen kaltaista tautia.

Uusia, taudinaiheuttamiskyvyltään vaihtelevia variantteja ilmenee tasaisin väliajoin kuten muidenkin ihmisen koronavirusten kohdalla. Harva sairastuu enää vakavasti, ja nämäkin tapaukset keskittyvät iäkkäisiin ja korkean riskin ryhmiin. Rokotukset annettaneen vuosittain ainakin iäkkäille ja riskiryhmille. Muille aikuisille annetaan mahdollisesti tehosteannoksia usean vuoden väleillä.

Väestö kohtaa taudin nuorena, ja yksilön immuniteetti kasvaa sitä kautta vähitellen ja toistuvien altistumisten kautta vahvaksi ja erilaisia variantteja kattavasti torjuvaksi. Tämä ei välttämättä kehitä riittävää suojaa tartunnalta, mutta antaa lähes kaikille hyvän suojan vakavia tautimuotoja vastaan.

Valitettavasti uuden taudin ilmestyminen on kasvattanut ikääntyneen väestön luonnollista kuolleisuutta jonkin verran. Korona ja influenssa yhdessä voivat aiheuttaa vuosittain noin kaksin- tai kolminkertaisen määrän sairaalahoitoja ja kuolemantapauksia verrattuna pelkkään influenssaan. Lisäys koskee lähes kokonaisuudessaan erityisen alttiita riskiryhmiä. Toisaalta uudet lääkkeet ja paremmat rokotteet voivat vähentää tautitaakkaa ja siihen liittyvää kuolleisuutta.

Varauma ja vaihtoehtoinen skenaario: pahin mahdollinen skenaario vastaa keskipitkän aikavälin skenaarion tilannetta, mutta esiintyisi toistuvasti. Tällaisessa skenaariossa oltaisiin toistuvasti ja pitkälle tulevaisuuteen vuosittain tai parin vuoden välein vuoden 2020 alkutilanteessa ja uhka väestön terveydelle olisi jatkuvaa. Skenaario on teoriassa mahdollinen, mutta tiedeyhteisön tämänhetkissä arvioissa epätodennäköinen. Skenaariossa rokotteiden ja lääkkeiden kehittämiseen panostettaisiin huomattavia voimavaroja.

COVID-19 -kriisin vaikutukset talouteen

Ennen Ukrainan kriisin eskaloitumista arvio oli, että talous pääsee elpymään koronaan liittyvien rajoitustoimien purkamisen myötä. Talouden toipumiseen liittyi epidemian kehityksestä johtuvia epävarmuuksia, mutta niiden rinnalle on nyt tullut geopoliittisesta tilanteesta johtuva merkittävä epävarmuus. Alla esitetyissä arvioissa ja laskelmissa eivät ole mukana alkuvuonna 2022 eskaloituneen geopoliittisen tilanteen vaikutukset. Se muodostaa talouskehitykselle negatiivisen riskin. Alkuvuoden arviot on pidetty mukana julkaisussa, jotta voidaan tarkastella nimenomaisesti COVID-19 -kriisin vaikutuksia.

Korona-aika on kohdellut eri toimialoja hyvin eri tavoin. Merkittäviä negatiivisia vaikutuksia on ollut Suomen palvelualoihin, erityisesti majoitus- ja ravitsemistoimialalle sekä tapahtuma-alalle, joita tässä tarkastellaan vähän tarkemmin. Toimialojen sisälläkin on kuitenkin eroja siinä, miten yritykset ovat selvinneet kriisin vaikutuksista.

Kansantalouden näkymät heinäkuulle 2022

Suomen talous on jo osoittautunut palautumiskykyä koronakriisin aikana. IMF:n arvion¹⁰ mukaan Suomen vuoden 2020 taantuma oli yksi Euroopan lievimmistä, ja sitä seurasi nopea elpyminen. Rokotusten eteneminen ja rajoitusten poistaminen auttoivat palauttamaan yritysten ja kotitalouksien luottamuksen vuonna 2021, mikä puolestaan tuki talouskasvua ja nosti BKT:n takaisin pandemiaa edeltävälle tasolle. Ei ole syytä olettaa, että tämä ei voisi tapahtua uudestaan, mutta on syytä varautua myös heikompaan kehitykseen.

Mikäli pandemia pitkittyisi olisi mahdollista, että vaikutukset leviäisivät uusille toimialoille ja laajemmin talouteen esimerkiksi kasvavan työttömyyden, epävarmojen tulevaisuuden näkymien tai rahoitukseen liittyvien riskien kautta. Suuri työttömyys ja konkurssien aalto voisivat heikentää pankkien rahoitusasemaa ja sitä kautta myös luotonantoa, mikä osaltaan vaikeuttaisi eri toimialojen liiketoimintaa.

---

10 IMF. Artikla IV. Tammikuu 2022. <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/CR/2022/English/1FINEA2022001.ashx>

Toistaiseksi tällaisista muutoksista on vain vähän merkkejä. Suomessa tuotanto on usealla toimialalla jo saavuttanut pandemiaa edeltäneen tason. Vain pitkäaikaistyöttömyys on jatkanut nousua.

Kansantalouden näkymät kesäkuulle 2023

VM:n joulukuun 2021 ennusteen mukaan BKT:n kasvu on 3,0 % vuonna 2022. Kasvu hidastuu kuitenkin jo seuraavana vuonna 1,5 prosenttiin, kun globaaliin elvytykseen ja epidemiasta toipumiseen liittyvä kasvupyrähdys jää taakse ja talous kohtaa ennen kriisiä havaitut kasvun rajoitteet. Ennusteessa ei ole oletettu koronaepidemian vaikuttavan talouden kehitykseen vuoden 2022 jälkipuoliskosta eteenpäin.

Yksityisen kulutuksen kasvun odotetaan jatkuvan nopeana säästämisen purkautuessa kulutukseen. Ostovoiman kasvu kiihtyy työtuntien ja keskiansioiden noustessa. Yksityisten investointien keskimääräinen kasvuvauhti on ennustejaksolla 2,9 %, ja niiden suhde BKT:hen nousee lähes 20 prosenttiin v. 2024. EU:n elpymis- ja palautumistukivälineestä (RRF) saatava rahoitus vauhdittaa yksityisiä investointeja erityisesti vuosina 2022–2023. T&K-investointien oletetaan hyötyvän RRF-rahoituksesta.

Suomalaisen teollisuuden investointinäkymät ovat yleisesti hyvät. Kone- ja laiteinvestoinnit kasvavat nopeasti liiketoimintaympäristön muuttuessa vakaammaksi. Viennin kasvu jatkuu vahvana maailmantalouden kasvun vetämänä. Lisäksi palveluiden viennin elpyminen kiihdyttää kasvua. Tätä kaikkea tukee pandemian laantuminen myös muualla maailmassa.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan voimistaa inflaatiopaineita vuodelle 2022 arvioidusta 2,6 %:sta. Kysyntäpuolella keskeinen tekijä on pandemian aikana kuluttajille kertyneiden säästöjen purkautuminen kestokulutukseen. Tarjontapuolen tekijöitä ovat mm. kansainvälisen kaupan häiriöt, työvoimapula sekä komponenttipula.

Julkisen talouden alijäämä pienenee voimakkaasti vuosina 2021–2023. Julkista taloutta ovat vahvistaneet talouskasvun ja työllisyyden koheneminen. Lisäksi talouden taantuman väistyminen on vähentänyt elvytys- ja tukitoimien tarvetta. Alijäämä ei kuitenkaan poistu kokonaan ripeän talouskasvun aikana, sillä julkiset menot ovat rakenteellisesti tuloja suuremmat. Myös julkinen velka suhteessa bruttokansantuotteeseen laskee väliaikaisesti talouden elpyessä ja alijäämän pienentyessä, mutta vakiintuu kriisiä korkeammalle tasolle. Alijäämiin vaikuttaa myös se, missä määrin valtion tukitoimia tarvitaan jatkossa korona-kriisin vaurioiden korjaamiseen. Yllä olevassa arviossa ei ole huomioitu Venäjän Ukrainaan tekemän hyökkäyksen vaikutusta Suomen julkiseen talouteen.

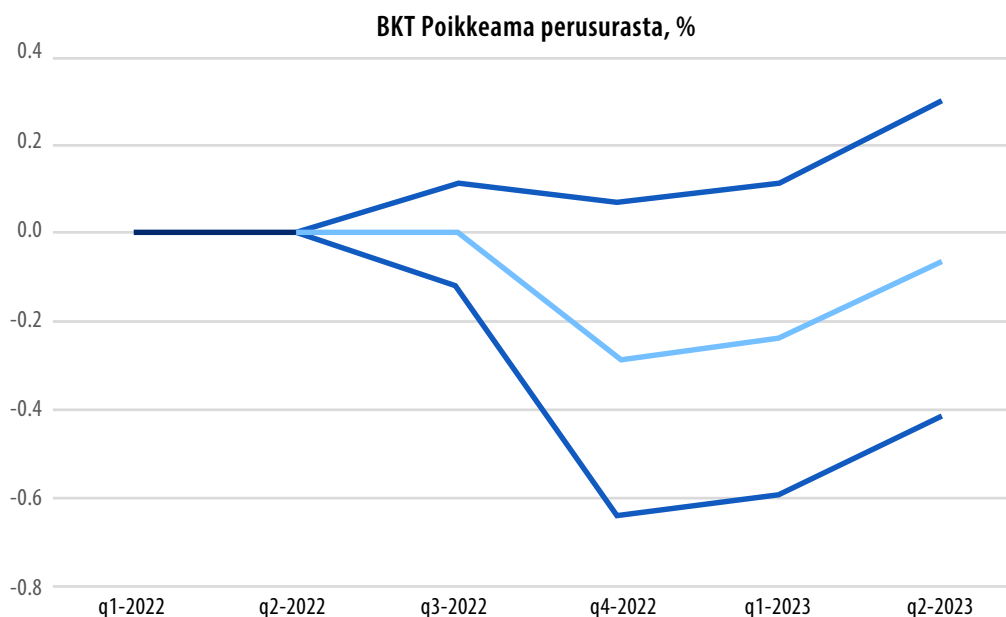
Epidemian kehitys tuo epävarmuutta taloudelliseen aktiviteettiin

Mahdolliset uudet epidemia-aallot ja terveydenhoitojärjestelmän kuormittuminen lisäävät kotitalouksien epävarmuutta. Korona-ajan tutkimus on osoittanut, että rajoitustoimilla on selkeä yhteys taloudelliseen aktiviteettiin.¹¹ Jo suositukset liikkumisen vähentämisestä saavat ihmiset vähentämään liikkumistaan. Rajoitustoimet ja omaehtoinen liikkumisen vähentäminen näkyvät erityisesti palveluiden kulutuksessa.

Tietoa epidemia-aaltojen, liikkuvuuden ja taloudellisen aktiviteetin välisestä yhteydestä voidaan hyödyntää arvioitaessa epidemian vaikutuksia talouden suhdannekehitykseen. Epidemiologisen perusskenaarion mukaan ennakoitu liikkuvuuden muutos hidastaa vuoden 2022 BKT:n kasvua vain vähän, alle 0,1 prosenttiyksikköä. Tautitapausten lisääntymisen ja liikkuvuuden muutosten väliseen yhteyteen liittyy kuitenkin epävarmuutta. THL:n skenaariossa kuvattu pahin mahdollinen, mutta epätodennäköinen, vaihtoehto, uusi immuunivastetta väistävä ja Omikronia vakavampia tautimuoto, vähentäisi liikkuvuutta enemmän kuin oletettavissa oleva kehitys.

Liikkuvuuteen liittyvä epävarmuus näkyy myös talousvaikutusten epävarmuutena. Mitä enemmän liikkuvuus vähenee, sitä suurempia ovat taloudelliset vaikutukset (kuvio 1).

Kuvio 1. BKT:n reaktio muutokseen liikkuvuudessa. Poikkeama perusurasta sekä liikkuvuuden muutoksen keskipoikkeaman mukainen vaihteluväli, %.

11 Palmén, O. (2020) [COVID-19-pandemian taloudelliset vaikutukset](#). Valtiovarainministeriön julkaisu 2020:84; Buono, I. & Conteduca, F.P. (2021) [Mobility Before Government Restrictions in the Wake of COVID-19](#); Vihriälä, V., Holmström, B. Korkman, S. Uusitalo, R. (2020) [Talouspolitiikan strategia koronakriisissä](#). Valtioneuvoston julkaisu 2020:13.

Koska kyseessä on ihmisten käyttäytymiseen perustuva reaktio, jäävät taloudelliset vaikutukset pääosin kotitalouksien ja yritysten kannettaviksi. Taloudellisen aktiviteetin aleneminen laskee verotuloja, mutta vaikutukset julkiseen talouteen jäävät erittäin pieniksi.

Valtion elvytys- ja tukitoimet

COVID-19 -kriisiin välittömästi tai välillisesti liittyviä menoja on budjetoitu valtion talousarvioissa n. 16 mrd. euroa vuosina 2020–2022. Elvytystoimilla on pyritty tukemaan talouden elpymistä ja pidemmän aikavälin kasvua sekä tilanteesta kärsineitä aloja ja ihmisiä. Tilanteeseen on jouduttu osin vastaamaan poikkeuksellisilla valtion tukitoimilla ja instrumenteilla.

Valtio on tukenut kuntia (ml. kuntayhtymät) vuosien 2020 ja 2021 aikana yli viidellä miljardilla¹². Valtion tuki on kohdistunut niin epidemian hoitamisesta välittömästi aiheutuvien menojen korvaamiseen kuin kriisin vaikutusten lieventämiseen esimerkiksi opetussektorilla. Kuntatalous onkin selvinnyt kriisistä hyvin valtion tukitoimista johtuen.

Myös yrityksille on myönnetty paljon erilaisia tukia, joiden tarkoitus on ollut auttaa kannattavaa liiketoimintaa harjoittavat yritykset yli koronapandemian. Tukia on käytetty vähemmän kuin niihin varattiin määrärahaa.

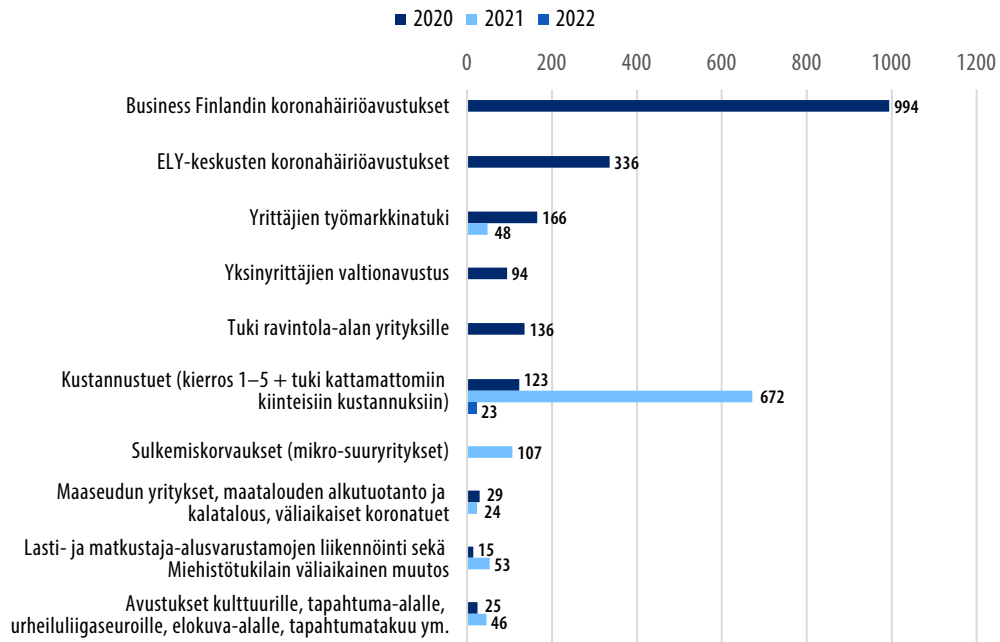
Korona-avustuksia myönnettiin yrityksille 950 miljoonaa euroa vuonna 2021 (kuvio 2), eli selvästi vähemmän kuin vuotta aiemmin. Vuoden 2020 ensimmäisellä puoliskolla myönnettiin Business Finlandin ja ELY-keskusten koronahäiriötukia 1,3 miljardia euroa. Tukitiedot vuoden 2022 osalta ovat vielä puutteellisia. Kustannustuen viides hakukierros alkuvuonna 2022 on suunnattu etenkin matkailu-, ravintola- ja tapahtuma-alan yrityksille, jotka kärsivät eniten koronarajoituksista. Lisäksi yrittäjien työmarkkinatukea on jatkettu vuodelle 2022.

Avustusten lisäksi yrityksille on myönnetty erilaisia laina- ja takausmuotoisia tukia (Kuvio 3).

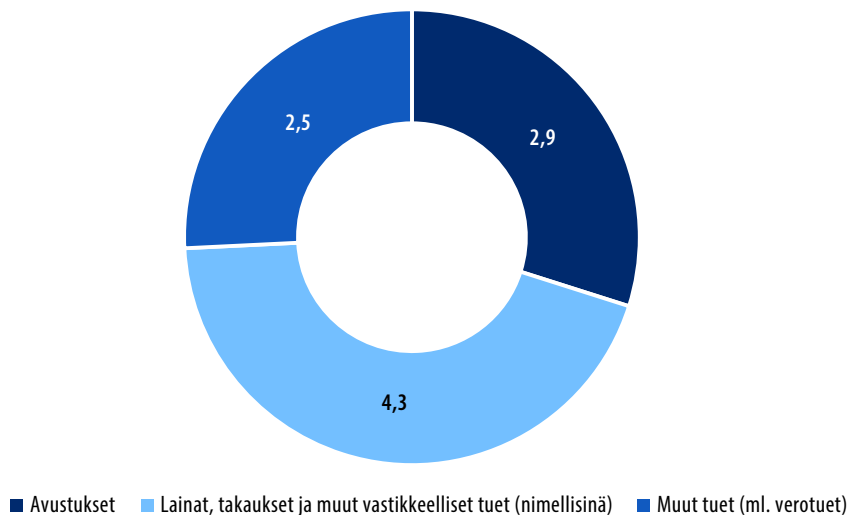
---

12 Esim. STM:n verkkosivut: [Koronavirusepidemian kustannusten korvaukset](#)

Kuvio 2. Korona-avustukset yrityksille vuosina 2020–2022 (myönnetyt milj. €).

Kuvio 3. Yritystuet koronatilanteessa 2020–2021 (miljardia euroa)

Koronatukien kohdentuminen ja vaikutukset

Tutkimuksen mukaan yritysten saamista tuilla on varsin todennäköisesti ollut liikevaihtoa ja palkkasummaa kasvattava vaikutus. Työntekijöiden lukumäärän suhteen tulokset ovat samansuuntaiset, mutta heikommat. Tuen vaikuttavat pienentäneen lomautusten todennäköisyyttä, mutta yhteys irtisanomisiin on heikompi. Vientitoimintaan tuilla ei ole ollut vaikutusta.¹³

Tukien jakamiseen liittyy riskejä, ja tukien kohdentaminen eniten kärsineille yrityksille on ollut vaikeaa. Tukea on kohdentunut runsaasti toimialoille, joiden liikevaihto ei ole supistunut tai on supistunut vain vähän.¹⁴

Komission vertailun (Euroopan komissio 2021) mukaan Suomi käytti suoria koronatukia BKT-osuuksilla mitaten kolmanneksi vähiten EU-maista, alle 1 % BKT:sta. Suomella oli käytössä kapeampi tukiarsenaali kuin muilla EU-mailla. Kriisi kohteli maita eri tavoin, maiden toimintaympäristö oli erilainen ja Suomi hoiti kriisiä myös muilla keinoilla kuin yritystuilla, kuten konkurssilain väliaikaisella muutoksella ja lomautusjärjestelmän joustoilla.¹⁵ Myös sosiaaliturvajärjestelmässä on eroja maiden välillä, mikä osaltaan vaikeuttaa vertailua.

Tukitoimien seurauksena konkurssien määrä on pysytellyt alhaalla ja pelätty konkurssi-aalto on jäänyt tulematta. Konkurssien määrä kääntyi nousuun vuonna 2021, mutta oli yhä matalammalla tasolla kuin vuonna 2019.

Pidemmän aikavälin näkymät – paluu talouden peruskysymysten äärelle

Tämän hetken tiedon valossa pandemia ei vaikuta merkittävästi talouden kasvuun pitkällä aikavälillä. Pidemmällä aikajänteellä talouden osalta palataankin peruskysymysten äärelle: julkisen talouden tasapainoon, talouskasvun edellytyksiin ja talousjärjestelmän dynamiikkaan.

VM:n joulukuun 2021 ennusteen mukaan vuosina 2023–2026 BKT:n kasvu on keskimäärin 1,3 % vuodessa. Työpanos alkaa supistua, kun työikäisen väestön määrä vähenee ja osallistumisasteen paraneminen pysähtyy. Myös rakenteellisen työttömyysasteen lähestyminen rajoittaa työpanoksen kasvua.

13 Kuttilainen ym. 2021

14 Yritystukien tutkimusjaosto 2021

15 Yritystukien tutkimusjaosto 2021

Kriisiin vastattiin miltei kaikkialla maailmassa massiivisilla julkisilla tuki- ja elvytystoimilla. Julkisen velan määrä on globaalisti historiansa korkeimmalla tasolla. Myös Suomessa julkisen talouden alijäämät nousevat epidemian hoidon ja sen vaikutuksia lieventämiseksi tehtyjen tukitoimien seurauksena. Suomessa julkisen talouden velkasuhteen arvioidaan lähes vakiintuvan vuosina 2023–2026 mutta jäävän kriisiä edeltäviä aikoja huomattavasti korkeammalle tasolle.

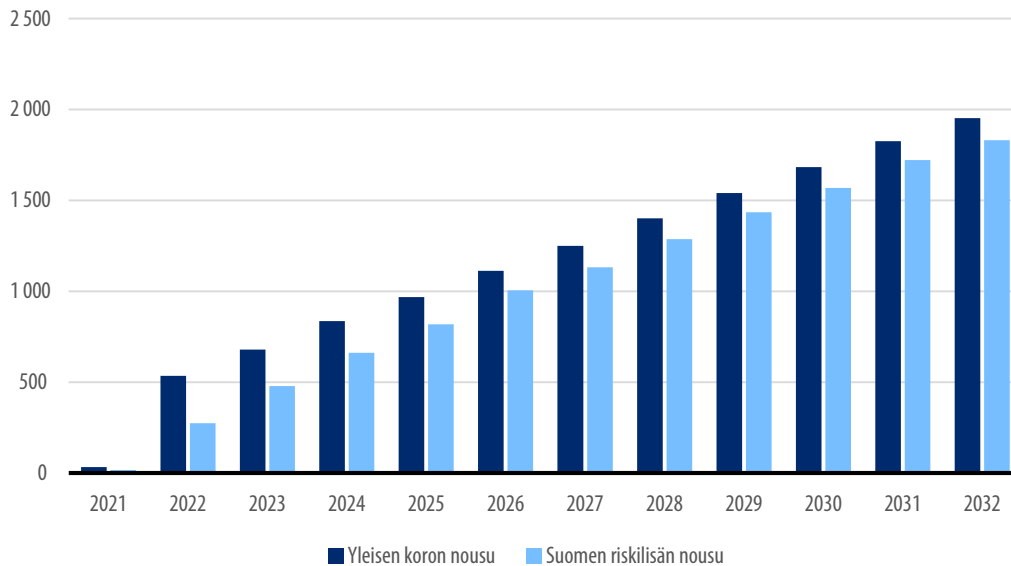
Epidemian helpottaessa alijäämä pienenee asteittain tulevina vuosina. Tulojen ja menojen välinen epätasapaino pysyy kuitenkin niin suurena, että julkinen velka suhteessa bruttokansantuotteeseen näyttää jatkavan kasvuaan koko 2020-luvun alkupuoliskon ajan. Korkotasot ovat pidempään olleet poikkeuksellisen alhaisia, mikä on vähentänyt julkisen velan hoitomenoja. Pidemmällä tähtäimellä on syytä varautua korkotason nousuun.

Taloukasvun vaimentuessa valtion, paikallishallinnon ja hyvinvointialueiden alijäämät kääntävät velkasuhteen jälleen kasvuun vuodesta 2023 alkaen. Velkasuhteen arvioidaan olevan runsas 69 %, eli likimain 10 prosenttiyksikköä pandemiaa edeltänyttä aikaa korkeammalla tasolla v. 2026. Julkisen talouden rakenteellinen epätasapaino on erityisesti seurausta ikääntymisestä ja sen seurauksena kasvavista hoiva- ja hoitomenoista.

Velan korkoriskiä¹⁶ voidaan havainnollistaa niin sanotulla budjettiriskikäsitteellä, jossa tarkastellaan korkomenojen muutosta yleisen korkotason tai Suomen riskilisän noustessa pysyvästi yhdellä prosenttiyksiköllä. Yleisen korkotason nousu lisäisi valtion ennustettuja korkomenoja siten, että esimerkiksi vuonna 2022 vuotuiset velan korkomenot olisivat 535 miljoonaa euroa korkeammat ennusteeseen verrattuna. Vastaavasti Suomen riskilisän nousu yhdellä prosenttiyksiköllä kasvattaisi korkomenoja 275 miljoonaa euroa vuonna 2022. Pidemmällä aikavälillä vaikutus olisi jo huomattavan suuri (kuvio 4).

---

16 [Katsaus valtion taloudellisiin vastuisiin ja riskeihin](#), syksy 2021, s. 44. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2021:67

Kuvio 4. Velan budjettiriski, milj. euroa

Lähde: Valtiokonttori

Pandemia on voimistanut jo koholla olleita velkaantumisen riskejä kaikkialla, mutta etenkin köyhimmissä maissa. On varauduttava myös kehityskulkuihin, joissa velkaantumisen seuraukset muissa maissa aiheuttavat Suomeakin koskevia taloudellisia shokkeja 2020-luvun aikana.

Työpanos alkaa supistua, kun työikäisen väestön määrä vähenee ja osallistumisasteen paraneminen pysähtyy. Väestöpoliittisen selvityksen¹⁷ mukaan COVID-19 -pandemia on saattanut parantaa Suomen väestöpoliittista liikkumavaraa: syntyvyyden lasku pysähtyi pandemian aikana, nettomaahanmuutto kasvoi ja maan sisäinen muuttoliike tasaantui.

Pandemia vähensi uutta pidempiaikaista työn ja opiskelun perusteella tapahtuvaa maahanmuuttoa hetkellisesti. Tämä näkyy työn ja opiskelun perusteella myönnettyistä oleskeluluvista sekä EU-kansalaisten rekisteröitymistä. Ainoastaan osaratkaisua edellyttävän työnteon perusteella myönnettyjen ensimmäisten oleskelulupien määrä kasvoi vuonna 2020 edeltävään vuoteen verrattuna. Samaan aikaan työn perusteella jätettävien jatkolupien määrä kasvoi. Pääosin koulutus- ja työperusteisten oleskelulupien ja EU-rekisteröitymistien määrät ovat ylittäneet vuoden 2019 vertailuluvut. Ainoastaan opiskelun perusteella myönnettyjen jatkolupien määrä oli vuonna 2021 matalampi. Esimerkiksi työn perusteella myönnetty jatkolupia myönnettiin vuonna 2021 jopa 57 % enemmän kuin vuonna 2019.

¹⁷ Syntyvyyden toipuminen ja pitenevä elinikä: Linjauksia 2020-luvun väestöpolitiikalle. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2021:2

Työllisyysaste (73,5 % joulukuu 2021) on palautunut kriisin alun jälkeen ja on jo lähellä hallituksen 75 prosentin tavoitetta. Myös työttömyys on vähentynyt. Suomen työmarkkinoiden pitkän aikavälin haasteena on kuitenkin työn tarjonnan riittämättömyys sekä työmarkkinoiden kohtaanto-ongelmat. Koronakriisi on vaikeuttanut työvoimapulaa niin Suomessa kuin muissakin maissa. Lähes 60 prosenttia pk-yrityksistä raportoi työvoimapulasta samaan aikaan kun 65 prosentilla yrityksistä oli kasvuhaluja. Raportoitu työvoimapula on laaja-alaista, suorittavien tehtävien tekijöistä oli yleisemmin pulaa kuin asiantuntijoista. Työvoimapula rajoittaa jo kasvua monissa yrityksissä samaan aikaan kun ikääntyvä väestö vähentää työvoiman tarjontaa.¹⁸

Kokonaistuottavuuden kasvu on tulevina vuosina merkittävin taloudellisen kasvun lähde. Se on kaikkialla länsimaissa ollut viime vuosina aikaisempia vuosikymmeniä heikompa. Heikompa kasvua selittää mm. talouden rakennemuutos. Korkean tuottavuuden toimialojen tuotanto on Suomessa alentunut 2000-luvun alkuun verrattuna.

Yrityksiä on tuettu avokätisesti pandemian aikana useissa maissa, myös Suomessa. Luovan tuhon merkitys on jäänyt pieneksi, sillä tukitoimet ovat mahdollistaneet vähemmänkin elinvoimaisten yritysten toiminnan jatkumisen kriisin yli. On epäselvää, miten yrityskannan normaalin uusiutumisen häiriintyminen vaikuttaa pidemmän aikavälin tuottavuuden ja talouskasvun kehitykseen.

Pandemialla on ollut monenlaisia vaikutuksia yritysten toimintaan. Globaalien arvo- ja tuotantoketjujen toiminta on häiriintynyt, kun komponenteista ja raaka-aineista on ollut pulaa ja logistiikkakustannukset ovat nousseet moninkertaisiksi. Koronapandemian vaikutukset arvoketjujen toimintaan voivat olla pitkäkestoisia ja sysäys pysyvämmälle muutokselle. On arvioitu, että hajautuneiden ketjujen tilalle syntyy lähempänä toisiaan sijaitsevia paikallisia tuotantoketjuja, jotka voisivat Suomen osalta painottaa aiempaa yleisemmin Eurooppaan.

Uhkakuvana kauppapolitiikassa on myös protektionismin lisääntyminen, jota oli nähtävissä kansainvälisessä taloudessa jo ennen kriisiä. Protektionististen kehityskulkujen seurauksena markkinoiden toimivuus voi häiriintyä. Myös pandemia-aikana lisääntyneet EU-valtiontuet voivat vaikuttaa yritysten välisen kilpailuun ja markkinoiden toimivuuteen pidemmän aikaa.

---

18 Tesin (Suomen Teollisuussijoitus) [Kasvuyrityspulssi](#), viides kierros, julkaistu tammikuussa 2022.

Kriisi kohtelee eri aloja ja erilaisia yrityksiä epäsymmetrisesti; toiset yritykset hyötyvät ja toiset kärsivät pandemiasta. Jos epidemian aikana tapahtunut kysynnän muutos on osin pysyvää, se voi johtaa uudenlaiseen tuotteiden ja palvelujen tasapainoon ja resurssien allokaatioon markkinoilla. Uudelleen allokoinnissa merkittävää roolia näyttävät uudet yritykset ja toimintamallit, jotka osaltaan edistävät tuottavuutta.

Kysynnän ja toimintatapojen muutos on mahdollisuus nopeimmin ja parhaiten markkinoita lukeville yrityksille. Digitaalisilla työkaluilla on suuri rooli paremmin selviävien yritysten menestyksessä. Pandemia-aika ja markkinoiden muutos ovat mahdollistaneet monille yrityksille merkittävän digiloikan. Noin kolmannes pk-yrityksistä ilmoitti kehittäneensä koronan aikana pysyvästi digitaalisia jakelukanavia tukemaan liiketoimintaansa ja muutokset ovat vaan kiihtymässä lähivuosina¹⁹. Myös RFF -rahoitus tukee vahvasti digitalisaatiota lähivuosina.

Tilapäisilläkin shokeilla voi olla pitkäaikaisia systeemisiä tai rakenteellisia vaikutuksia talouteen koko maan tasolla, mutta erityisesti alueellisesti. Jollain alueella merkittävät toiminnot tai yritykset eivät ehkä toivu kriisistä. Kehitys ei ole välttämättä haitallinen, jos markkinoilta poistuu tehottomia yrityksiä. Kriisi voi vaikuttaa negatiivisesti myös markkinoiden toimivuuteen, etenkin, jos kriisin myötä entuudestaan ohuilta markkinoilta häviää osa toimijoista. Suuremmissa keskuksissa esimerkiksi palvelusektorille syntyy ajan myötä uusia yrityksiä, mutta niin ei välttämättä ole pienemmillä talousalueilla.²⁰

Alakohtaista tarkastelua

Vaikutukset kulttuuri- ja tapahtuma-alaan

Korona on runnellut kulttuuri- ja tapahtuma-alaa rajusti. Alan toiminnasta huomattava osa perustuu yleisötilaisuuksien järjestämiseen ja pääsylipputuloihin, joihin rajoitustoimet ja ihmisten oma-aloitteinen kokoontumisten välttäminen ovat heijastuneet suoraan. Rajoitukset ovat kohdistuneet erityisesti esittävään taiteeseen ja elokuva-alaan. Kärsijöitä ovat olleet myös mm. urheilutapahtumat, urheilulajien sarjatoiminta, konferenssit ja messut. Rajoitusten vuoksi tilaisuuksien järjestäminen on ollut käytännössä mahdotonta tai ainakin raskaasti tappiollista. Myös museot ja monet muut kulttuuritilat ovat olleet pitkähköjä jaksoja suljettuina. Arviolta ainakin puolet tapahtuma-alan arvonlisästä ja työllisyydestä syntyy muissa kuin voittoa tavoittelevissa yrityksissä.

¹⁹ Teollisuussijoitus Kasvuyrityspulssi 1/2022

²⁰ Koronakriisin jälkihoito ja jälleenrakennus Exit- ja jälleenrakennustyöryhmän 2. vaiheen raportti, Valtioneuvoston julkaisu 2020:17.

Vaikutukset ulottuvat tilaisuuksien ja toiminnan varsinaisten järjestäjien lisäksi välillisesti huomattavasti laajemmalle esimerkiksi niiden alihankintaketjuihin, freelancer-työntekijöihin, elokuvien tuotantoyhtiöihin ja niiden alihankkijoihin sekä tekijänoikeustuloja esityksistä saaviin taiteilijoihin.

Tapahtuma-alan²¹ liikevaihto putosi vuonna 2020 yli viidenneksen (22 %) edellisvuodesta. Liikevaihto aleni peräti 70 prosentilla alalla toimivista yrityksistä. Tapahtuma-alan kannattavuus romahti vuonna 2020, ja liikevoitto putosi peräti 65 prosenttia. Puolella yrityksistä vuoden 2020 tulos jäi vain neljännekseen edellisvuoden tasosta. Osa yrityksistä kykeni kuitenkin säilyttämään tai jopa kasvattamaan liikevaihtoaan ja kannattavuuttaan.

Pandemian aikana monistettaviin sisältöihin ja tuotteisiin perustuva liiketoiminta on kasvanut nopeasti digitaalisia kanavia myöten. Kuluttajien lisääntyneen kiinnostuksen verkosta saatavaan sisältöön ennakoidaan jatkuvan, mutta kasvun tasaantuvan ajan myötä. Myös taiteen ja kulttuurin toimijat ovat jossain määrin pyrkineet hyödyntämään vaihtoehtoisia keinoja, esimerkiksi esitysten striimausta, mutta toiminnan taloudellinen merkitys on ollut vähäistä. Erilaisilla tukitoimilla on pyritty auttamaan tapahtuma-alan toimijoita selviämään pandemia-ajan yli²².

Alalla ei ole toistaiseksi nähty merkittävää konkurssiaaltoa, mutta monilla alan yrityksillä taloudellinen tilanne lienee kriittinen. Monet yksittäiset ammattilaiset ovat joutuneet vakaviin taloudellisiin vaikeuksiin. Jos tautitilanteen kehitys on skenaarion perusuran mukainen, eikä uusia laajamittaisia rajoitustoimia jatkossa tarvita, voidaan olettaa, että kulttuurialan yritykset ja yhteisöt tukitoimien ansiosta pääosin selviävät pandemia-ajan yli.

Varsinkin pienten toimijoiden keskuudessa on kuitenkin riski, että pitkään jatkuneet rajoitukset aiheuttavat liiketoiminnan tai konkurssien aallon. Jos näin käy, verkostojen hajoamisen jälkeen uuden toiminnan käynnistäminen vie aikaa arviolta ainakin 2–3 vuotta, ennen kuin pandemiaa edeltänyt taso saavutetaan. Osittain vanhat fyysiset toimintamallit korvataan uusilla digitaalisilla malleilla.

21 ETLA Tapahtuma-alan rooli Suomen taloudessa, 2021. Sisältää taiteen, kulttuurin ja viihteen lisäksi yritystapahtumat, urheilun ja uskonnolliset tapahtumat.

22 Opetus- ja kulttuuriministeriön pääluokassa on vuosien 2020 ja 2021 lisätalousarvioissa osoitettu noin 263 miljoonaa euroa taide- ja kulttuurialan koronatukiin. Lisäksi TEM:n toimialan yritystuista on kohdentunut taide- ja kulttuurialan yrityksille yli 100 miljoonaa euroa.

Palautumista toimialalle syntyy liiketoimintamallien uudistumisen kautta. Erityisesti yritys-tapahtumien puolella siirrytään virtuaalitapahtumiin ja digitaalisten ympäristöjen laajempaan käyttöön. Tämä tuo uusia osaamistarpeita ja synnyttää uutta liiketoimintaa. Uusien mallien kasvu edellyttää uusien osaajien saamista yrityksiin. Uudistuminen edellyttää myös kohdennettuja panostuksia. Elämystoiminnan supistumisella on palautumisen aikana merkittäviä kerrannaisvaikutuksia matkailuun ja muuhun alueelliseen kulutukseen. Elämystoiminnan palvelujen kysyntä on suoraan yhteydessä matkailun elpymiseen.

Kaikille yrityksille arvonlisää tuottavat palvelut, kuten muotoilu, suunnittelu tai markkinoinnin ja viestinnän palvelut ovat kasvattaneet merkitystään pandemian aikana. Suomessa palveluiden perustaso ja tarjonta ovat hyvät, mutta kulttuuri niiden käyttämiseen yrityksissä vielä verrokkimaihin verrattuna vaatimatonta. Pandemian luoma muutos yritystoiminnassa luo kuitenkin tarvetta palveluiden käytölle ja kasvun mahdollisuuksia.

Alan toipumista hidastaa pandemian kehitykseen ja mahdollisiin tuleviin rajoitustoimiin liittyvä epävarmuus. Tuotantojen toteuttaminen edellyttää yleensä pitkäjänteistä suunnittelua, valmistelua ja harjoittelua. Esimerkiksi artistikiinnityksiä saatetaan normaali-tilanteessa tehdä jopa useiden vuosien päähän. Myös matkustamiseen liittyvä epävarmuus voi vaikeuttaa toiminnan järjestämistä. Ainakaan suurempien tuotantojen osalta toimintaa ei välttämättä voida tai uskalleta kovin nopeasti käynnistää.

Toisaalta rajoitusten poistuessa jo tehtyjä tuotantoja tulee markkinoille yhtä aikaa normaalia enemmän, jolloin lipputulot jäävät normaalia pienemmiksi. Myös yleisön varovaisuus saattaa jatkua pitkään. Alan taloudelliset vaikeudet voivatkin jatkua vielä pitkään. Toisaalta on myös viitteitä siitä, että koronarajoitusten aikana on muodostunut patoutunutta kysyntää kulttuuripalveluille ja -toiminnalle.

Elpymistä voivat vaikeuttaa myös ongelmat työvoiman saatavuudessa. Monet alalla työskentelevät ovat harkinneet alan vaihtoa, ja huomattava osa yrityksistä arvioi työvoiman saatavuuden aiheuttavan vaikeuksia toiminnan käynnistämiseksi²³. Kulttuurialalle on tyypillistä työskentely freelancereina ja useissa eri oikeudellisissa muodoissa (työntekijänä, yrittäjänä ja/tai apurahansaajana). Kulttuurialalla työskenteleviä on todennäköisesti pandemian aikana ainakin tilapäisesti siirtynyt muille aloille, mutta toistaiseksi on vaikea arvioida, missä määrin tällä on pidempiaikaisia vaikutuksia työvoiman saatavuuteen.

---

23 Toimialan avautuminen ja elpyminen – jäsenkysely 09/2021 (tapahtumateollisuus.fi)

Kulttuuripalveluilla ja -toiminnalla on tutkitusti myönteinen vaikutus ihmisten hyvinvointiin²⁴. Toiminnan keskeytysten merkitystä hyvinvoinnin heikkenemiselle on vaikea erottaa muista pandemian vaikutuksista, mutta voidaan olettaa, että nekin ovat osaltaan vaikuttaneet. Vastaavasti taiteella ja kulttuurilla on kulttuuripalveluiden ja -toiminnan jälleen avautuessa oma osuutensa pandemian aiheuttaman henkisen kuormituksen käsittelyssä ja hyvinvoinnin edistämisessä.

Jos tautitilanteen kehitys etenisi vaihtoehtoisen skenaarion mukaisesti ja jouduttaisiin palaamaan laajoihin rajoitustoimiin, tällä olisi vakavia seurauksia monille alan toimijoille. Kahden pandemiavuoden jälkeen taloudellisia puskureita ei useimmilla toimijoilla ole enää jäljellä, ja todennäköisesti huomattava osa joutuisi lopettamaan toimintansa ilman uusia valtion tukitoimia.

Vaikutukset matkailuun

Matkailu on suhdanneherkkä ala, joka reagoi välittömästi koronapandemiasta aiheutuneisiin rajoituksiin.²⁵ Ennen koronaa vuonna 2019 matkailun osuus Suomen bkt:sta oli 2,7 % ja työvoimasta lähes 6 %. Joillain alueilla, kuten Lapissa ja Ahvenanmaalla, matkailutoimialan merkitys on ollut paljon tätä suurempi.²⁶

Koronapandemia leikkasi matkailijoiden kulutuksesta Suomessa lähes 7 miljardia euroa.²⁷ Arvion mukaan vuonna 2020 suomalaiset ja ulkomaiset matkailijat käyttivät Suomessa rahaa 42 prosenttia vähemmän kuin vuonna 2019. Matkailukysynnän kehitysarvioiden perusteella matkailijoiden kulutus pieneni 30–40 prosenttia Suomessa vuonna 2021 vuoteen 2019 verrattuna.²⁸

24 Esim. <https://www.laakarilehti.fi/tieteessa/katsausartikkeli/miten-taide-vaikuttaa-kulttuurisia-nakokulmia-hyvinvointiin-ja-terveyteen/?public=29e7a5eeae789608f35becb2cc8e-f7a4>

25 Tilastokeskus 14.1.2021. Palvelualueiden liikevaihtokuvaaja.

26 TEM 2021 [Alueellinen matkailutilinpito. Matkailun alueelliset talous- ja työllisyysvaikutukset 2018–2019.](#)

27 TEM [tiedote](#) 22.2.2021.

28 TEM [tiedote](#) 6.9.2021. Suomalaisten ja ulkomaisten matkailijoiden Suomessa käyttämä rahan määrä eli matkailukysyntä oli ennakkotiedon mukaan 16,3 miljardia euroa vuonna 2019

Suomeen suuntautuvan matkailukysynnän raju supistuminen vaikuttaa Suomen koko palveluviennin kehitykseen. Ennen pandemiaa matkailu oli kolmanneksi suurin palveluviennin ala (16 % kokonaisuudesta). Kuljetus- ja matkailupalveluiden viennin arvo oli vuoden 2021 kolmannella neljänneksellä vain 45 prosenttia vuoden 2019 arvostaan.²⁹

Koronapandemia on supistanut voimakkaasti suomalaisten ulkomaanmatkailua ja siitä toimeentulonsa saavien matkailuyritysten liiketoimintamahdollisuuksia.³⁰ Sen sijaan kotimaanmatkailusta aiheutuvan kulutuksen arvioidaan palautuneen vuoden 2019 tasolle jo vuoden 2021 aikana³¹. Koronavuosina matkailuilmioiksi muodostuivat mökkeily ja retkeily kansallispuistoissa.³² Myös hiihtokeskusten kysyntä on ollut vahvaa³³.

Pandemian myönteiset vaikutukset eivät ole jakaantuneet kuitenkaan tasaisesti matkailuyrityksille. Esimerkiksi ulkomaisesta kysynnästä riippuvien ohjelmopalveluiden ja matkatoimistopalveluiden elpyminen on ollut hidasta. Suomeen suuntautuvan matkailun ja työmatkustuksen puuttuminen ovat olleet haasteita erityisesti pääkaupunkiseudun ja Lapin matkailuelinkeinolle. Lappiin suuntautuvan talvimatkailun elpyminen on kuitenkin helpottanut alueen yritysten tilannetta.³⁴

Rajoitukset ovat heikentäneet alan yritysten ja työntekijöiden selviytymismahdollisuuksia. Yritysten selviytymistä on pyritty helpottamaan erilaisin tukitoimin.³⁵ Merkittävä osa koronarahoituksesta on kohdentunut ravitsemistoimintaan.³⁶

Suomen matkailuala elpyy rokotekattavuuden edetessä ja pandemian heikentyessä, vaikka pandemian muuntautumiskyky luo yhä epävarmuutta. Matkailukysynnän ennakoidaan palautuvan koronapandemiaa edeltävälle tasolle Suomessa aikaisintaan 2023 ja globaalisti 2024. Majoitus- ja ravitsemisalalan arvioidaan olevan elpymässä ja saavuttavan tai jopa ylittävän liikevaihdossa koronaa edeltävän tason vuonna 2023. Laivaliikenteen matkustajamäärien palautuminen on hitaampaa kuin lentoliikenteessä.³⁷

29 Tilastokeskus [17.9.2021](#) ja 17.12.2021, Tavaroiden ja palveluiden ulkomaankauppa

30 Tilastokeskus [22.6.2021](#). Suomalaisten matkailu.

31 TEM [6.9.2021](#) [Matkailukysynnän kehitysarviot](#).

32 Tilastokeskus [21.10.2021](#). Suomalaisten matkailu; Tilastokeskus [21.10.2021](#) Vuokramökkitalasto.

33 Suomen hiihtokeskusyhdistyksen [Suomen hiihtokeskukset. Tunnusluvut 2020–2021](#).

34 Tilastokeskus [27.1.2022](#). Majoitustilasto.

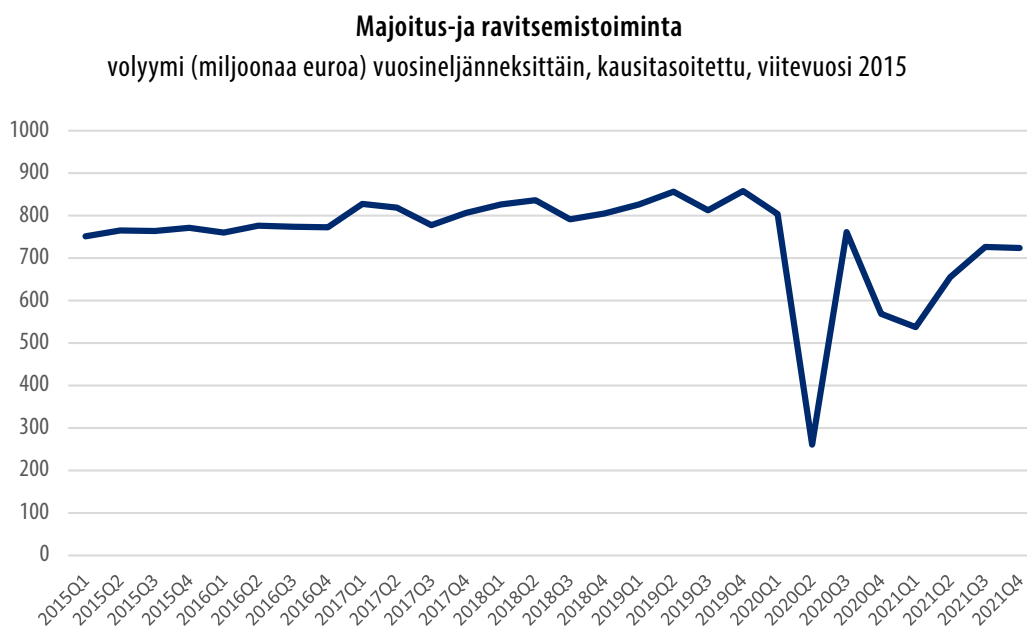
35 TEM 2021 [Matkailun toimialaraportti](#); TEM 2022 [Julkinen tuki matkailuhankkeisiin Suomessa vuosina 2014–2020](#).

36 TEM 2022 [Julkinen tuki matkailuhankkeisiin Suomessa vuosina 2014–2020](#).

37 Kaitila, Ville & Lehmus, Markku (29.10.2021). [”Arvio matkailualan toipumisesta pandemiasta 2021–2023”](#); TESI 2022, työ- ja elinkeinoministeriölle toimitettu sisäinen kooste.

Euroopan sisäisen matkailun merkityksen kasvu edistää Suomen matkailualan elpymistä. Geopoliittinen tilanne vaikuttaa etenkin aiemmin suurimman matkailijaryhmän, venäläisten, matkailuun. Myös merkittävän kasvumarkkinan Kiinan matkailukysynnän palautumiseen liittyy epävarmuuksia.³⁸

Kuvio 5. Majoitus- ja ravitsemistoiminnan kehitys 2015–2021

Pandemia on myös muuttanut ihmisten matkustus- ja lentojen varauskäyttäytymistä aiempaa lyhytjänteisemmäksi, mikä lisää osaltaan epävarmuutta. Rokottamattomien matkustaminen voi olla haastavaa tiukentuneiden terveysturvallisuuskäytäntöjen takia.

Koronavuosien patoutunut matkustuskysyntä purkautuu todennäköisesti maihin, joihin matkustaminen on sujuvaa, turvallista ja matkustamisohjeistuksista on viestitty selkeästi. Suomen turvallinen yhteiskunta, puhdas ilma ja luonto sekä ulkona koettavien elämysten tarjonta nostavat Suomen kiinnostusta kansainvälisillä matkailumarkkinoilla. Myös Lapin matkailuelinkeino näyttäisi tästä syystä pystyvän elpymään kriisistä hyvinkin tehokkaasti. Matkailun kestävyuden kaikkiin ulottuvuuksiin tulee kiinnittää kysynnän kasvaessa erityistä huomiota.

³⁸ Visit Finland, [matkailu Venäjältä Suomeen](#), viitattu 2.2.2022.

Kotimaanmatkailussa kiinnostuksen mökkimatkailua ja kansallispuistoja kohtaan ennakoidaan pysyvän vahvana. Ulkomaanmatkailun vilkastuminen kuitenkin väistämättä vähentää pandemia-aikana kotimaanmatkailuun kohdistettua kysyntää. Yleisesti matkailukulutuksessa saatetaan nähdä hetkellisesti ”iloisen 20-luvun” tunnelmaa ja kerskakuluttamisen piirteitä.

Pandemian todelliset vaikutukset matkailualalle paljastuvat seuraavien vuosien aikana, kun nähdään, missä määrin esimerkiksi liikematkustaminen korvautuu pysyvämmiin etäyhteyksien käytöllä. Liikematkustamisen vähentyminen aiheuttanee joitain rakenteellisia muutoksia matkailualalle, erityisesti lentoliikenteelle, mutta myös kokouksista ja kongresseista liikevaihtonsa saaville matkailuyrityksille.³⁹

Myös valtion koronatukien todelliset vaikutukset tulevat esiin viiveellä. Osa yrityksistä ei mahdollisesti selviä kriisin yli, mikä voi aiheuttaa muutoksia palvelurakenteissa. Matkailuyritysten taloudellisen tilanteen kohentuminen voi viedä pitkään, ja kasvuinvestointeja voidaan joutua lykkäämään. Elpymistä hidastaa myös alan työvoimatilanne. Matkailijoiden kiinnostukseen vastaaminen edellyttää työvoimapulan ratkaisemista.⁴⁰

Toisaalta mahdolliset uudet rajoitukset voivat vaarantaa koko elinkeinon, ja näköalattomuus epävarmassa toimintaympäristössä heikentää yrittäjien ja työntekijöiden mahdollisuuksia ja halukkuutta toimia alalla. Matkailun elinvoimaisuus edellyttää matkailuklusterin eri toimijoiden (ravintolat, majoitusliikkeet, kuljetus- ja ohjelmapalvelut jne.) yhteistyötä. Kannattavan liiketoiminnan, riittävän tasokkaan palvelukulttuurin sekä kestävän, ympärivuotisen toiminnan kehittämisen edellytyksenä on mahdollisuus toimia pitkäjänteisesti.

---

39 Tilastokeskus 27.1.2022. Majoitustilasto; Kaitila, Ville & Lehmus, Markku (29.10.2021). ”Arvio matkailualan toipumisesta pandemiasta 2021–2023”

40 TEM 5.10.2021 Pk-toimialabarometri: Matkailu ja majoitus, syksy 2021

Vaikutukset kaupan toimialaan

Jo ennen pandemiaa kaupan toimiala oli käymässä läpi suurta murrosta niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Toimialan kehitystä uudistavat erityisesti digitalisaatio, kuluttajakäyttäytymisen muutokset sekä kaupan alan globaalit markkinat ja kansainvälinen kauppa.⁴¹ Myös perinteinen kaupan ansaintalogiikka on murroksessa alustatalouden nousun myötä⁴². Euroopan markkinoilla näkyvät niin länsimaalaiset kuin aasialaiset suuret verkkokauppa-alustat. Suomessa 21 prosenttia verkkokauppayrityksistä myi alustojen kautta vuonna 2020. Osuus oli yksi Euroopan pienimmistä.⁴³

Pandemia on kiihdyttänyt kaupan alan digitalisaatiota ja verkkokauppa-alustojen yleistymistä. Päivittäistavaroiden verkkokauppa otti merkittävän loikan samaan aikaan, kun rajoitustoimet iskivät ihmisten liikkuvuuteen. Tämän seurauksena käynnit kivijalkakaupoissa sekä kauppakeskuksissa vähenivät rajusti. Suomessa verkkomyynnin osuus päivittäistavaroiden kaupasta oli 2 % vuonna 2020, kun se vuotta aiemmin oli vielä 0,6 %. Kaksi koronavuotta ovat olleet verkkokaupassa murroksia, jolloin palveluiden kysyntä on heikentynyt ja tavaroiden ostaminen kasvanut (kuvio 6). Palveluiden kysynnän romahdus jäänee väliaikaiseksi, mutta osa muutoksista voi olla pysyviä.

Pandemian lieventyessä ihmisten liikkuminen fyysisissä liikkeissä on parantunut, mutta pitkäaikaisista vaikutuksista ei vielä ole tietoa.⁴⁴ Pandemiatilanne on koetellut kaupan alalla erityisesti erikois- ja käyttötavaraa, kuten vaatteiden ja jalkineiden erikoiskauppaa.⁴⁵

Kaupan voidaan odottaa vilkastuvan lähivuosina, jos kansalaisten ostovoima säilyy ja pandemia-aikana patoutunut kulutus saa vauhtia. Kaupan alan pk-yrityksiin ennakoidaan lähivuosiksi heikompaa liikevaihdon kasvua kuin pk-yrityksille yleisesti.⁴⁶ Pandemiakauden jälkeen vähittäiskaupan työllisyyden ennakoidaan kääntyvän laskusuuntaan.

Jakamistalous on nähty yleistyvänä megatrendinä, mutta koronaviruspandemialla ja fyysisen etäisyyden pitämällä on myös mahdollisia vaikutuksia jakamistalouden palveluiden käyttämiseen.

41 Mitronen & Närvänen 2020

42 Saarijärvi 2019; Piipari ym. 2021a

43 Mattila ym. 2021

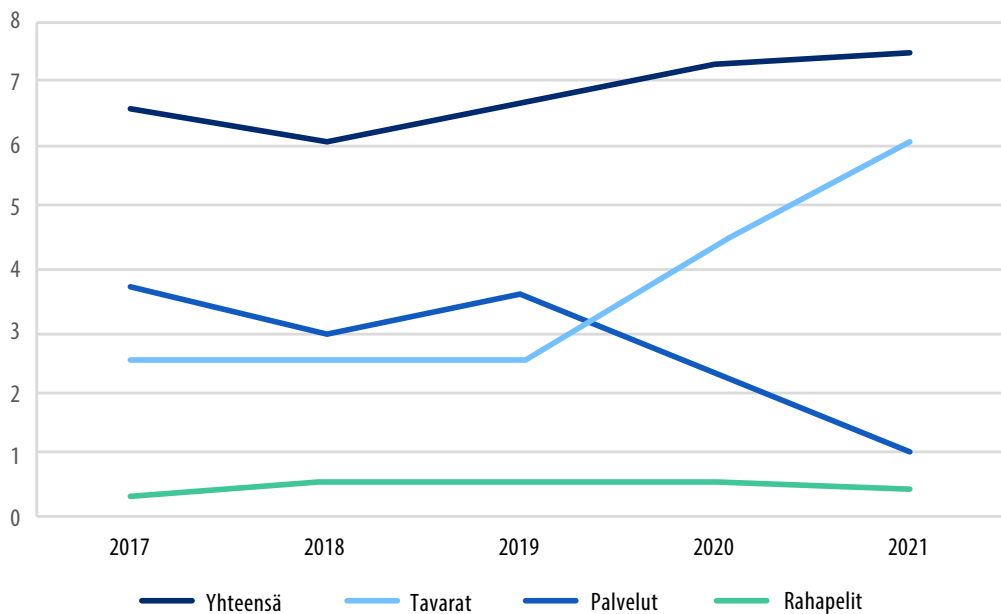
44 Mitronen & Närvänen 2020

45 Kurjenoja 2020b

46 Teollisuussijoitus Kasvuyrityspulssi 1/2022

Laajamittaisten pandemioiden on ennustettu yleistyvän tulevaisuudessa. Tulevaisuudessa omat verkkokaupat ja verkkokauppasovellukset voidaan nähdä yrityksen riskienhallintatoimenpiteenä ja häiriötilanteisiin varautumisena.⁴⁷ Verkkokauppamyynnin kehittäminen on auttanut selviämään koronaviruspandemian aiheuttamasta ahdingosta, minkä lisäksi koronaviruspandemia on kiihdyttänyt erityisesti vähittäiskaupan ekosysteemin digitaalista murrosta.⁴⁸

Kuvio 6. Verkkokauppaan käytetty rahamäärä (miljardia euroa), 16–89-vuotiaat⁴⁹

47 Mattila ym. 2021

48 Euroopan komissio 2021a

49 Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö [[verkkokauppa](#)]. ISSN=2341-8699. 2021, 1. Verkkokauppa murroksessa. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 6.3.2022].

Kriisin sosiaaliset vaikutukset ja vaikutukset palvelujärjestelmään

Koronakriisin sosiaalisia vaikutuksia voi tarkastella yhtäältä palvelujärjestelmän, toisaalta väestön ja sen eri osien näkökulmasta. Näkökulmat kytkeytyvät kuitenkin toisiinsa. Vaikutukset palvelujärjestelmään voivat heijastua välittömästi tai viiveellä ihmisten hyvinvointiin, ja ihmisten hyvinvoinnin kuormitus puolestaan haastaa palvelujärjestelmää.

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut

Koronaepidemiolla on ollut merkittäviä vaikutuksia sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmään ja sitä kautta palvelujen piirissä oleviin henkilöihin. Epidemian hallintaan ja koronapotilaiden hoitoon kohdenneet voimavarat ovat olleet pois muusta toiminnasta ja palveluista. Perusterveydenhuollossa ja erikoissairaanhoidossa on jouduttu vähentämään palvelujen tarjontaa kiireellisen toiminnan turvaamiseksi.

Eniten käynnit vähenivät suun terveydenhuollossa, fysioterapiassa sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa. Osa käyntikertojen vähenemisestä johtuu asiakkaiden itsensä tartuntavaaran vuoksi perumista ajoista. Etäasiointi lisääntyi etenkin sairaanhoitajien ja terveydenhoitajien vastaanotoilla. Neuvola- sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palveluista on tehty runsaasti henkilöstösiirtoja epidemian aikana, mikä on heikentänyt lasten ja nuorten palvelujen toimintaedellytyksiä. Kuntien välillä on kuitenkin suuria eroja. Osassa kuntia vastaavia resurssi-siirtoja ei ole tehty, eikä palveluvelkaa ole syntynyt.

Epidemian aikana onkin syntynyt merkittävää hoito-, palvelu- ja kuntoutusvelkaa terveydenhuollossa ja sosiaalihuollossa sekä [perustason](#) että [erikoissairaanhoidon](#) palveluissa⁵⁰. Suurin palvelujärjestelmän kuormitus on 2021 syksyllä ja alkuvuonna 2022 kohdistunut sosiaalihuoltoon ja perusterveydenhuoltoon, erityisesti vuodeosastotoimintaan ja avosairaanhoidon.

---

50 [Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen \(THL\) rekisterit](#)

Palveluvelka näkyy muun muassa pitkäaikaissairauksien diagnoosien merkittävänä vähenemisenä aiempaan verrattuna. Myös uusia syöpiä diagnosoitiin noin 1400 tapausta vähemmän kuin olisi odotettu ilman pandemiaa. Rintasyöpien toteaminen väheni 8 % ja ihomelanoomien peräti viidenneksen.⁵¹ Diagnostiiviveet voivat hankaloittaa hoitoa ja johtaa komplikaatioihin ja pitkäaikaisiin terveysongelmiin, jopa kuolleisuuden lisääntymiseen.⁵² Diagnoisimatta jääneet tapaukset voivat myöhemmin aiheuttaa terveydenhuollon lisäkuormittumista.

Myös erikoissairaanhoidon kiireetöntä toimintaa on korona-aikana jouduttu supistamaan, ja hoitoon pääsyn odotusajat ovat kasvaneet. Yli 6 kuukautta hoitoa odottaneiden osuus oli ennen epidemiaa noin 2,5 %, mutta marraskuussa 2021 jo 6,3 %. Sairaanhoidopiirien ja erikoisalojen välillä on kuitenkin vaihtelua. Erityisesti psykiatrian erikoisaloilla jonot ovat kasvaneet merkittävästi. Yli puoli vuotta hoitoa odottaneiden osuus kasvoi alle 3 prosentista 2019 lopussa lähes 16 prosenttiin 2021 lopussa.

Samaan aikaan psykiatrisen erikoissairaanhoidon avohoitokäyntien määrä on pienentynyt. Vakavien mielenterveyden häiriöiden osalta hoitoketjuja on katkennut, hoitoa on saatettu laimentaa ja toiminnallisen kuntoutuksen palveluja on ollut tavanomaista vähemmän saatavilla.

Suun terveydenhuollon osalta hoitovelkaa on kahden ensimmäisen koronavuoden aikana ehtinyt kertyä arviolta noin 1,4 miljoonan käynnin verran. Suun terveydenhuollon henkilöstöpula on vaikeutunut koronaepidemian aikana.

Sosiaalialalla asiakkaat ovat lisääntyneet kaikilla palvelusektoreilla. Korona-aikana asiakkaiden elämäntilanteet ovat vaikeutuneet, tilanteiden selvittäminen on hankaloitunut, palveluiden tarjonnassa on ollut katkoksia, ja asiakkaita on pudonnut pois palveluiden piiristä. Myös palveluiden toteuttamisen tavat ovat muuttuneet pandemian aikana⁵³.

Työnkuormitus ja työpaine ovat lisääntyneet korona-aikana merkittävästi. Koronaan liittyvät poissaolot ovat pahentaneet ennestään vaikeaa rekrytointitilannetta. Osaavasta henkilöstöstä on pulaa eri palveluissa.

---

51 Syöpäjärjestöt, tiedote 22.10.2021: [Koronapandemia vähensi rintasyöpien ja ihomelanoomien toteamista](#)

52 Diagnoisituja tautitapauksia oli 15–30 % vähemmän tammi–lokakuussa 2020 verrattuna vuoden 2019 vastaavaan aikaan. Ks. esim: Itä-Suomen yliopisto, verkkouutinen 21.4.2021: [Pitkäaikaissairauksien diagnostiikka on vähentynyt koronaviruspandemian aikana perusterveydenhuollossa](#)

53 Harrikari, T. & al. (2021) [Sosiaaliala ja koronaviruspandemia. Sosiaalialan ammattilaisille 2021 ja 2020 esitettyjen kyselyjen tuloksia](#)

Huolta on herättänyt erityisesti iäkkäiden ympärivuorokautisten asumispalveluiden ja kotiin vietävien palveluiden turvaaminen. Sosiaalialan työntekijät arvostavat tekemäänsä työtä mutta kokevat yhteiskunnallisen arvostuksen puutetta. Ala ei näy julkisuudessa, eikä ammattilaisten osaamista ole osattu hyödyntää korona-ajan kriisin ratkaisuisissa.

Palvelujärjestelmään epidemian aikana kohdistuneet muutokset ovat vaikeuttaneet erityisesti vaikeassa sosiaalisessa tilanteessa olevien, kuten mielenterveys- ja päihdekuntoutujien, asunnottomien ja toimintakyvyn vuoksi erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden, palvelujen saamista ja asiointia.⁵⁴ Päihdepalvelussa suurimmat palveluvajeet ovat asunnottomilla tai epävarmoissa olosuhteissa olevilla matalan kynnyksen palveluja tarvitsevilla sekä nuorilla päihteiden käyttäjillä. Nuorten päihteiden käyttäjien kuolemat ovat lisääntyneet. Tämä ryhmä tarvitsisi etsivää ja takertuvaa palveluotetta. Etä- tai digipalvelut eivät useinkaan ole riittäviä.

Varhaiskasvatus ja koulutus

Varhaiskasvatus on ollut avoinna koko koronaepidemian ajan, vaikkakin poikkeusolojen aikaan keväällä 2020 annettiin suositus järjestää lapsen hoito mahdollisuuksien mukaan muulla tavoin. Korona-aikana kunnallisen varhaiskasvatuksen asiakasmaksujen hyvitykset näyttävät edesauttaneen lasten jäämistä tauolle varhaiskasvatuksesta.

Aluehallintovirastot⁵⁵ ovat seuranneet koronatilannetta ja sen vaikutuksia säännöllisesti. Keväällä 2020 pandemian alettua varhaiskasvatukseen osallistui noin 22–36 prosenttia tavanomaisesta lapsimäärästä, mutta jo syyskuussa 2020 osallistuminen oli palannut lähes normaalille tasolle. Keväällä 2021 varhaiskasvatuksessa olevien lasten poissaolot olivat lähes pandemiaa edeltäneellä tasolla. Paikoitellen oli kuitenkin havaintoja pidentyneistä poissaoloista.

Korona-ajan poikkeusjärjestelyt ovat lisänneet päiväkodin johtajien ja muun henkilöstön työkuormaa. Henkilöstöä on myös siirretty kunnan sisällä toisiin tehtäviin pandemiaan liittyvien järjestelyiden takia.

⁵⁴ Terveystieteiden tutkimuskeskuksen (THL) seurantaraportit

⁵⁵ Aluehallintovirasto ja opetus- ja kulttuuriministeriö. Perusopetuksen ja varhaiskasvatuksen tilannekuvakyselyt koronaepidemian aikana. Saatavilla <https://avi.fi/tietoa-meista/toimintamme/tuotamme-tietoa/perusopetuksen-ja-varhaiskasvatuksen-tilannekuva>

On viitteitä siitä, että tukea tarvitsevien lasten tarvitsemia tukitoimia ei kaikilta osin ole voitu toteuttaa varhaiskasvatuslain edellyttämällä tavalla. Epidemia on kuormittanut sote-palveluita, mikä on näkynyt monialaisen verkostoyhteistyön toteuttamisen vaikeutena ja kuntoutuksen toteutumattomuutena.

Perusopetus on korona-aikanakin järjestetty ensisijaisesti lähiopetuksena lukuun ottamatta kevään 2020 poikkeusoloja. Perusopetuslain väliaikainen muutos on kuitenkin antanut opetuksen järjestäjälle mahdollisuuden terveysturvallisuuden kannalta välttämättömissä tilanteissa käyttää myös poikkeuksellisia opetusjärjestelyitä.

Kevään 2020 poikkeusolojen aikaan alle 10 % perusopetuksen oppilaista osallistui lähiopetukseen. Kevään 2020 viimeisten kouluviikkojen ajan lähiopetukseen osallistui noin 90 % kaikista oppilaista. Syksyn 2020 ja kevään 2021 aikana ajankohdasta riippuen noin 3000–11 000 oppilaista oli etäopetuksessa. Myös tuen saatavuus parantui nopeasti ja jo syksyllä 2020 valtaosa AVI-kyselyyn vastanneista arvioi sen toteutuvan normaalisti. Tähän on vaikuttanut mm. opetus- ja kulttuuriministeriön jakamat valtionavustukset.

Toinen laajamittaisempi etäopetusjakso oli keväällä 2021, jolloin hallitus suositteli, että kiihtymis- ja leviämisvaiheessa olevilla alueilla siirryttäisiin yläkouluissa ja toisella asteella etäopetukseen kolmeksi viikoksi. Etäopetuksessa oli enimmillään yli 82 000 oppilasta. Loppukeväällä ja syksyllä 2021 etäopetuksessa olevien määrä on vaihdellut 10 000:n kahden puolen. Joillain alueilla toisen asteen opiskelijat ovat olleet pitkiäkin aikoja etäopetuksessa. Etäopetus on haastanut koulutuksen järjestämistä erityisesti ammatillisessa koulutuksessa, jossa työssäoppimisjaksoja ja ammatillisen osaamisen näyttöjä on joillain aloilla vaikeaa tai mahdoton järjestää etänä.

Korkeakouluilla on lain mukaan oikeus päättää opetusjärjestelyistään itse autonomiansa puitteissa. Epidemian alkuvaiheen sulkutoimien jälkeen korkeakoulut ovat päättäneet itsenäisesti alueensa tilanne huomioiden opetusjärjestelyistä, joilla pyritään tasapainottamaan terveysturvallisuutta ja opetuksen etenemistä. Kampuksia on näillä toimin kyetty pitämään auki, vaikka etäopetus on suuren osan ajasta ollut useissa korkeakouluissa vallitseva opetusmenetelmä.

Kuten epidemian alkutaipaleella, myös Omikron-variantin leviämistilanteessa opetus- ja kulttuuriministeriö hallituksen linjausten mukaisesti suositteli korkeakouluille etäopetukseen siirtymistä. Etäopetussuositus päättyi tammikuun 2022 lopussa. Osa korkeakouluista jatkaa käytännön syistä kevätlukukauden ensimmäisen jakson pääosin etänä.

Mikäli koronatilanteen kehityksessä ei tapahdu merkittävää käännettä heikompaan, korkeakoulutus ja tutkimustoiminta palautuvat kevään 2022 aikana kohti laajempaa läsnäoloa kampuksilla. Korkeakoulut jatkanevat kuitenkin korona-aikaa merkittävästi enemmän hybridimuotoisen opetuksen ja etäopetuksen tarjontaa sekä työskentelyä etänä. Etäjärjestelyjen laajentaminen on mahdollista tarvittaessa epidemiatilanteen niin vaatiessa.

Valmiudet niin henkilöstön, tietojärjestelmien kuin pedagogiikankin näkökulmasta etäopetuksen toteuttamiseen ovat huomattavasti kehittyneet verrattuna koronaa edeltävään aikaan. Etäjärjestelyt eivät kuitenkaan voi korvata kokonaan kaikkea lähiopetusta, kuten laboratoriotehtäviä tai harjoitteluja. Korkeakouluilla on myös jatkuvaa huolenpitoa vaativia tutkimusinfrastruktuureja, kuten elävien organismien ylläpitoa vaativia toimintoja, joiden toiminta on varmistettava tilanteesta riippumatta.

Opiskelijavalinnat pystytään toteuttamaan ongelmitta, mikäli dramaattista käännettä epidemiatilanteessa ei ilmene. Opiskelijavalintojen toteuttamiseen vaikuttaisivat erityisesti mahdolliset kokoontumis- ja liikkumisrajoitukset.

Vapaa sivistystyö on pääsääntöisesti toteuttanut koulutuksiaan mahdollisuuksien mukaan lähiopetuksessa. Koulutusvolyymi on jäänyt keskimäärin 15–20 % alemmaksi kuin ennen pandemiaa. Vapaan sivistystyön ylläpitäjistä merkittävä osa ovat yksityisiä ylläpitäjiä, joiden taloudellinen tilanne on heikentynyt opiskelijamaksutulojen ja maksullisen palvelutoiminnan tulojen pienenemisestä johtuen.

Korona-aika on lisännyt selvästi digitaalisuuden merkittävää hyödyntämistä eri kouluasteilla. Kouluissa on korona-aikana kehitetty toimivia digitaalisia ja pedagogisia käytänteitä, joita hyödynnetään edelleen. Koulutuksen järjestäjien digitaaliset valmiudet ovat kuitenkin vaihdelleet.

Jos tautitilanteen kehitys etenisi vaihtoehdoisen skenaarion mukaisesti, ja sen johdosta perusopetuksessa jouduttaisiin siirtymään laajasti etäopetukseen, olisi tällä lasten ja nuorten oppimis- ja hyvinvointivajetta sekä tuen tarvetta lisääviä vaikutuksia.

Nuorisotyö, harrastukset

Koronan tuomat rajoitukset ovat haastaneet nuorisotyöntekijöitä opettelemaan uusia toimintatapoja, digitaalisia alustoja ja sovelluksia. Uudenlaisella toiminnalla ja digitaalisissa kanavissa on tavoitettu paljon sellaisia nuoria, jotka eivät käy nuorisotiloilla tai muissa vakiintuneissa palveluissa.

Nuorten työpajat ja etsivä nuorisotyö ovat tavoittaneet saman osuuden nuorista kuin ennen pandemia-aikaa. Erityisesti etsivässä nuorisotyössä on hyödynnetty verkkovälitteistä paljon, jopa muita nuorisotyön toimintoja enemmän.

Suomalaiset urheiluseurat ja toimijat ovat pyrkineet turvaamaan mahdollisuuden jatkaa urheilua ja harrastustoimintaa terveysturvallisesti sekä harjoittaa elinkeinoa. Lajien ja myös alueiden välillä on tässä kuitenkin suuria eroja.⁵⁶

Lapset ja nuoret

Koronapandemian vaikutuksen lasten ja nuorten oppimiseen ja hyvinvointiin ovat olleet hyvin monitahoisia. Pitkittyneet etäopetusjaksot, sosiaalisten suhteiden väheneminen sekä perheiden haasteet ovat lisänneet psyykkistä kuormitusta. Korona-aikana monet lapset ja nuoret ovat kokeneet ahdistusta, yksinäisyyttä sekä huolta omasta tulevaisuudestaan. Osa vaikutuksista on nähtävissä jo nykyhetkessä tai lyhyellä aikavälillä, mutta pandemian pitkäkantoisia vaikutuksia on vielä osin vaikeaa arvioida. Korona-ajasta voi olettaa jäävän lapsiin ja nuoriin pitkäaikaisia sukupolvi-vaikutuksia.

Koronakriisi vaikuttaa kaikkiin lapsiin ja nuoriin, mutta vaikutusten kesto ja laajuus vaihtelevat. Ei riitä, että lapsia ja nuoria tarkastellaan yleisellä tasolla, vaan on tunnistettava ryhmiä, joiden hyvinvoinnin turvaaminen koronakriisissä ja siitä toipumisessa vaatii erityistä panostusta. Erityisenä vaarana on eriarvoisuuden voimistuminen: kielteiset vaikutukset kohdistuvat erityisesti jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa oleviin ja niihin, joilla on jo aiemmin ollut elämänhallinnan vaikeuksia.

Korona-aika on kohdellut perheitä eri tavoin

Korona-ajan yksilölliset vaikutukset lapsiin ovat myös kytköksissä perheen sosioekonomiseen tilanteeseen yleisesti ja erityisemmin siihen, miten korona-aika on vaikuttanut perheeseen (talous, työ, sosiaaliset, psyykkiset, fyysiset tekijät).

Kriisin taloudelliset vaikutukset ovat kohdistuneet perheisiin eri lailla. THL:n selvityksen (kevät 2021) mukaan vajaa kolmannes perheistä koki taloudellisen tilanteensa huonontuneen. Muutos koettiin muita negatiivisemmaksi perheissä, joissa lapsia on kolme tai enemmän. Kymmenesosa vastaajista kertoi hakeneensa toimeentulotukea, pikavippejä oli ottanut muutama prosentti.⁵⁷

⁵⁶ Suomen Olympiakomitean tekemä selvitys

⁵⁷ THL:n asiantuntija-arvio: [Korona on ajanut monet lapsiperheet ahtaalle](#). THL:n tiedote 12.5.2021.

Myös perheiden jaksaminen on ollut koetuksella. Monella lapsella perheen kanssa yhdessä vietetty aika on lisääntynyt. Joitain perheitä se on lähentänyt, mutta osalla kriisitilanteet ovat saattaneet kärjistyä. Lasten ja perheiden sosiaaliset ongelmat voivat vahvistua ja kärjistyä tilanteen jatkuessa, ja kriisitilanne voi lisätä sosiaalisia ongelmia kärsivien perheiden määrää ja lapsiköyhyyttä.

Kuoppia oppimisen polulla

Varhaiskasvatuksessa korona-aika on lisännyt lasten poissaoloja. Vaikka varhaiskasvatus on kevään 2020 jälkeen ollut auki, etenkin maahanmuuttotaustaisten, sosioekonomisesti heikommassa asemassa olevien ja romaniperheiden lasten poissaolot ovat edelleen runsaampia ja pidempiä kuin ennen epidemiaa. Varhaiskasvatuksella on erityisen suuri merkitys maahanmuuttajataustaisten lasten kielellisten valmiuksien kehitykselle ja sitä kautta myöhemmille oppimisvalmiuksille. Tutkimusten mukaan koronaepidemian aikana maahanmuuttajataustaisten lasten ja näiden huoltajien mahdollisuudet oppia kotimaisia kieliä niin varhaiskasvatuksessa kuin varhaiskasvatuksen ulkopuolella ovat heikentyneet.

Peruskoulussa opetus on pääosin pystytty järjestämään opetussuunnitelman tavoitteiden mukaisesti, mutta pitkittyneellä koronatilanteella rajoituksineen on väistämättä vaikutuksia myös ikäluokan sosiaalisiin valmiuksiin, kouluun kiinnittymiseen ja opintomotivaatioon. Huolta aiheuttavat poissaolojen ja häiriökäyttäytymisen lisääntyminen. Poissaolojen lisääntymisen myötä koulupudokkuuden uhka on kasvanut, eikä kaikkia poissa olevia oppilaita ole koronaepidemian jatkuessa enää tavoitettu.⁵⁸

Tukea tarvitsevat lapset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa. Lukuvuoden 2020/21 lopussa 85 % opetuksen järjestäjistä arvioi oppilaiden tuen tarpeen tavanomaista runsammaksi tai merkittävästi runsammaksi. Tuen tarpeen kasvaminen on aikaansaanut eroja oppilaiden välille. Oppilaiden kasvaviin tarpeisiin ei ole kaiken aikaa ollut saatavilla riittävästi tukea ja apua, mikä on voinut johtaa osalla ongelmien syvenemiseen ja pitkittymiseen. Tuen tarve on lisääntynyt erityisesti oppilailla, joilla on muita enemmän ongelmia opintojen etenemisessä. Tuen tarvetta on merkittävässä määrin myös sellaisilla oppilailla, joilla ei yleensä ole ollut koulunkäyntiin liittyviä ongelmia.

---

58 Tampereen ja Helsingin yliopistojen seurantatutkimuksen mukaan noin neljäsosa yläkoulujen oppilaista arvioi olleensa pois koulusta tavanomaista enemmän keväällä 2021. Lähes 65 % yläluokkien opettajista arvioi ryhmässään olevan vähintään 1–2 sellaista oppilasta, joiden opintojen etenemiselle poissaolojen jatkuminen voi olla uhka.

Toisella asteella koronan tuoma poikkeusaika on vaikuttanut jossain määrin enemmän ammatillisen koulutuksen opintojen opintosuorituksiin ja lukion puolella taas oppimistuloksiin. Ammatillisessa koulutuksessa on usein jouduttu tekemään opintoihin suurempia muutoksia. Esimerkiksi opintojen järjestystä on muutettu siten, että etäopintojen aikana on tarjottu enemmän tietopuolista opetusta, jos käytännön oppimista on jouduttu siirtämään.⁵⁹ Tilanteen pitkittyessä vaikutukset oppimistuloksiin tulevat selkeämmin esille.

Molemmissa koulutusmuodoissa on opiskelijoita, joille etäopiskelu on soveltunut hyvin. Silti suuri osa, lukion opiskelijakyselyyn vastanneista 72 % ja ammatillisen koulutuksen vastanneista 60 %, oli kokenut etäopiskelun vähintään jossain määrin henkisesti raskaaksi. Molemmissa vastaajaryhmissä 37 % koki, että tarvitsisi opintoihin enemmän tukea kuin on saanut.

Osalla opiskelijoista jatko-opintoihin hakeutuminen ja työelämään siirtyminen viivästyy tai on viivästynyt jo. Heikompi opintomenestys ja opintojen pidentyminen – mutta myös heikentyneet tulevaisuuden näkymät ovat huolestuttava signaali. Huolta kohdistuu opiskelijoiden osaamisvajeeseen. On pelkoa siitä, että osa opiskelijoista ”putoaa kyydistä” kokonaan. Osaamisvajeen umpeen kurominen edellyttää aikaa ja resursseja.

Ammatillisen koulutuksen puolella lisääntynyt oppimisen tuen tarve ja laajemmat yhteiskunnalliset vaikutukset kietoutuvat yhteen: pitkäaikaisiin vaikutuksiin vaikuttaa suuresti se, miten eri toimialat ja yleisemmin työelämä palautuu kriisin jälkeen.

Etäopetusjaksojen pitkittymisen vaikutukset ovat edelleen osin ennakoimattomissa. Merkittävä osa oppilaista on arvioinut oppineensa etäopetuksen aikana vähemmän kuin tavallisesti ja kokenut opiskeluvälmiuksiin liittyvää osaamattomuutta. Huoli on kasvanut etenkin niiden oppilaiden kohdalla, joista oli huolta jo ennen korona-aikaa.

Elämänhallinnan ongelmat, oppimiseen liittyvät vaikeudet ja erilaiset mahdollisuudet opiskella kotioloissa ovat vahvistaneet eroja oppilaiden välillä. Myös itseohjautuvuuden korostuminen on asettanut oppijat keskenään eriarvoiseen asemaan. Etäopetus on ollut haasteellista erityisesti tukea tarvitseville ja kielivähemmistöihin kuuluville oppilaille sekä niille oppilaille, joilla ei ole saatavilla vanhempien tukea oppimiseen muun muassa vieras-kielisyyden, vanhempien työssäkäynnin tai sosiaalisen ongelman johdosta.⁶⁰

59 Owal Group (2021) [Koronavirusepidemian vaikutukset toisen asteen koulutukseen](#).

60 Goman, J. & al. (2021). [Poikkeuksellisten opetusjärjestelyjen vaikutukset tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen eri koulutusasteilla. Osa III: Kansallisen arvioinnin yhteenvedo ja suositukset](#). Julkaisut 8:2021. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.

Korona-aika ja pitkään jatkuneet etäopetusjärjestelyt ovat synnyttäneet osaamisvajeita ja heikentäneet hyvinvointia korkeakouluopiskelijoiden joukossa. Ryhmytyminen ja korkeakouluyhteisöön kiinnittyminen on jäänyt tavanomaista heikommaksi erityisesti opiskelijoilla, jotka aloittivat opintonsa etänä. Samalla tuen tarve on kohonnut. Opiskelijapalvelut ja opiskelijoiden hyvinvointia tukipalveluiden kysyntä on korkeammalla tasolla kuin vielä ennen kriisiä. Erityisiä tarpeita on syntynyt todennäköisesti maahanmuuttajataustaisten ja muiden haavoittuvassa asemassa olevien opiskelijoiden kohdalla. Rajoitusten uudelleenasettamisen voisi arvioida aiheuttavan nopeasti väsymystä ja kritiikkiä rajoituksia kohtaan.⁶¹

Valmistuminen on osalla voinut viivästyä ja vaikutukset opintojen keskeyttämiseen nähdään lähivuosina. Opintopistekertymät eivät näytä laskeneen, päinvastoin 2020 perustutkinto-opiskelijat suorittivat edellisvuotta enemmän opintopisteitä ja ennakoarvion mukaan taso on pysynyt karkeasti samana vuonna 2021 kuin 2020. Vuoden 2021 lopulliset tilastot eivät vielä ole valmistuneet. Keskiarvo voi kuitenkin kätkeä merkittäviäkin koronasta juontuvia eroja. Valmistuvien kiinnittyminen työmarkkinoille on myös voinut vaikeutua ainakin sellaisilla aloilla, johon on kohdistunut merkittäviä rajoituksia. Korona-aikaan valmistuneilla voi esiintyä vaikeuksia pidemmälle ajalle.

Epidemiatilanteessa on toteutettu tukitoimia korkeakouluopiskelijoiden oppimisvajeen tasoittamisen ja opintojen etenemisen, ohjauksen ja opiskelijahyvinvoinnin tuen vahvistamiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriö on jakanut korkeakouluille eritysavustusta opiskelijahyvinvoinnin edistämiseksi.

Opiskelijoiden ja opetushenkilöstön kansainvälinen liikkuvuus on lähtenyt uudelleen kasvuun ensimmäisen koronavuoden huomattavan vähenemisen jälkeen. Digiloikka on joiltain osin voinut pysyvämminkin vähentää kansainvälisen liikkumisen tarvetta.

---

61 Repo, J., Herkama, S., Salmela-Aro, K., Salmivalli, C, (2020): [Koronakriisin ja etäopetuksen vaikutukset opiskelijoiden ja opetushenkilökunnan hyvinvointiin](#)

Huolta lasten ja nuorten mielenterveydestä

Pitkittyneellä koronatilanteella on ollut vaikutusta lasten ja nuorten kokemaan hyvinvointiin ja mielenterveyteen. Viimeisimmän kouluterveyskyselyn tulokset osoittivat, että peruskoulun 8.- ja 9.-luokkalaisten kokema ahdistuneisuus ja yksinäisyys ovat yleistyneet merkittävästi korona-aikana. Keväällä 2021 lähes kolmannes oppilaista ilmoitti kokevansa masennusta ja alakuloisuutta päivittäin tai viikoittain.⁶² Myös kriisipuhelimeen tulleiden soittoyritysten lisääntyminen kertoo pahoinvoinnista (Mieli ry:n tilastot). Mielenterveysongelmat ovat korostuneet erityisesti tytöillä, joilla ne olivat jo ennestään yleisempiä kuin pojilla.

Samalla, kun nuorten mielenterveysongelmien määrä on merkittävästi kasvanut, hoitoon pääsyn odotusajat ovat mielenterveyssektorilla kasvaneet. Myös opiskeluhoonpalveluiden saatavuuden vähentyminen on näkynyt lasten ja nuorten arjessa. Osa lapsista ja perheistä ei ole päässyt tarvitsemansa tuen piiriin neuvolan ja oppilashuollon palveluiden henkilöstön ollessa siirrettynä muihin koronatehtäviin. Osalla lapsia ja nuoria ongelmat ovat entistä vakavampia ja edellyttävät palvelujen suurempaa työpanosta. Ongelmien kasautuessa lapset ja nuoret ovat ohjautuneet erityistason palveluihin.

Korona-aika on koetellut erityisesti korkeakouluopiskelijoita, ja mielenterveyspalvelujen käyntimäärät ovat nousussa. Joka kolmas korkeakouluopiskelija kärsii masennus- ja ahdistusoireista, oireista kärsiviä on enemmän naisten joukossa. Kuormittuneisuus oli lähtenyt kasvuun jo ennen koronapandemiaa.⁶³

Koronapandemia on saanut nuoret ajattelemaan tulevaisuutta enemmän kuin ennen. Joka neljättä nuorta tulevaisuus huolettaa nyt aiempaa enemmän. Nuoret, erityisesti tytöt ja nuoret naiset, vaikuttavat myös kokevan stressiä muuta väestöä enemmän. Tämä korostui erityisesti työttömien nuorten kohdalla.⁶⁴

Koronakriisi on lisännyt nuorten välistä eriarvoistumista. Tutkimusten mukaan koronarajoitukset vaikuttavat negatiivisesti nuorten elämään, ja korona-ajalla on ollut monenlaisia vaikutuksia nuorten sosiaaliseen elämään.⁶⁵ Kriisin kielteiset vaikutukset kohdistuvat voimakkaammin nuoriin, jotka jo ennen koronaa olivat heikossa asemassa. Nuoret, joilla on haasteita oman perhetaustan, erilaisten riippuvuuksien, mielenterveyden,

62 Helakorpi, S. & Kivimäki, H. 2021. [Lasten ja nuorten hyvinvointi – Kouluterveyskysely 2021: Iso osa lapsista ja nuorista on tyytyväisiä elämäänsä – yksinäisyyden tunne on yleistynyt.](#)

63 HGSE (Helsinki Graduate School of Economics) tilannehuoneen [raportti](#)

64 [Kansalaispulssi](#)-kyselyt

65 Lahtinen, J. & Salasuo, M. (2020) Poikkeusolot. Nuorten arki koronan keskellä.

hyvinvoinnin, työttömyyden ja/tai asunnottomuuden kanssa ovat kuormittuneet suhteellisesti lisää poikkeusoloissa.

Tuen tarpeessa olevien nuorten määrän on kasvussa. Nuorille suunnattu palveluvalikoima on muuttunut, ja osa palveluja tarvitsevista nuorista on irtautunut palveluiden piiristä. Esimerkiksi Kuntouttavan työtoiminnan keskeyttäminen siirsi nuoria työpajoilta etsivän nuorisotyön asiakkaiksi ja pudotti osan kokonaan palveluiden ulkopuolelle.⁶⁶

Poikkeusaika vähentänyt liikkumista

Liikunta-aktiivisuus on fyysisen ja psyykkisen hyvinvoinnin peruspilari. Liikkumaan opitaan ja kasvetaan. Siksi sen rajoittaminen on erityisen haitallista lapsilla ja nuorilla. Lasten ja nuorten liikkuminen on vähentynyt koronapandemian aikana merkittävästi. Ero kahden vuoden takaiseen oli jopa kymmeniä prosentteja.

Korona-aika polarisoi merkittävästi lasten ja nuorten harrastustoimintaan osallistumista. Kun aiemmin aktiivisesta harrastustoiminnasta jäätiin pois keskimäärin 12-vuotiaana, nyt vastaava ikä on 10 vuotta. Huolestuttavin havainto on se, että suuri määrä lapsia ei ole aloittanut harrastamista ollenkaan.

Valtion liikuntaneuvoston tutkimuksen (2020) mukaan lasten ja nuorten liikkuminen väheni koronapandemian aikana merkittävästi erityisesti arkipäivinä. Tämä näytti johtuvan erityisesti koulupäivän aikaisen liikkumisen ja koulumatkaliikunnan vähentymisestä. Huolestuttava tutkimustulos oli myös se, että nuorilla pandemia näyttää lisänneen liikkumisen polarisaatiota. Nuoret jakautuvat liikunnallisesti aktiivisiin ja vähän liikkuviin. Niillä nuorilla, joilla oli toimintarajoitteita, liikkuminen vähentyi muita yleisemmin.⁶⁷

Harrastukset tarjoavat lapsille ja nuorille merkityksellisen yhteisön, johon kiinnittyä, ja joka tarjoaa kanavan sosiaaliselle vuorovaikutukselle ja yhdessä kokemiselle ja tekemiselle. Liikkumattomuus on yhteydessä moniin fyysisen ja psyykkisen hyvinvoinnin riskeihin. Fyysisellä aktiivisuudella on myös monia myönteisiä vaikutuksia oppimiseen.⁶⁸

66 Nuorisotyötä koronan aikaan II. Vuosi 2021. 3.2.2022. Tomi Kiilakoski, Jenni Lahtinen, Eila Kauppinen <https://www.nuorisotutkimusseura.fi/nakokulma85>

67 Kantomaa, M. (toim) (2020) [Koronapandemian vaikutukset väestön liikuntaan](#).

68 Opetushallitus 2018: Koulupäivän aikainen liikunta ja oppiminen.

Ikäluokka

Yhteiskunnallisessa tutkimuksessa vuonna 1987 syntyneitä on joskus kuvattu ”menetetynä ikäluokkana”, koska tilastojen valossa juuri he kärsivät eniten sekä lapsuuden lama-vuosista että vuoden 2008 talouskriisistä. Ikäluokka erottuu nykyisin terveys-, hyvinvointi-, koulutus-, köyhyys- ja rikollisuustilastoissa. Jättääkö koronapandemia samalla tavalla pitkäaikaiset jäljet nuoruutta sen aikana eläneeseen, esimerkiksi toisen asteen opinnot koronan alussa aloittaneeseen ikäluokkaan?

Seurattavia ja mahdollisesti erityistoimia vaativia asioita koronapandemian aikana toisen asteen koulutuksessa olleista nuorista voisivat olla esimerkiksi seuraavat:

- Terveys- ja mielenterveysongelmat suhteessa ennen koronaa toisella asteella opiskelleisiin
- Koulutustaso; jääkö toisen asteen tutkinto aiempaa useammin kesken; siirtyminen jatko-opintoihin
- Työllisyysaste, ansiotaso koko työuran aikana, työurien katkonaisuus; Oletettavasti työllisyysaste jää vertaisryhmiä alhaisemmaksi, mikäli korjaavia toimenpiteitä ei tehdä (Ohjaamot, Etsivä nuorisotyö, mielenterveyspalvelut jne.)
- Pärjääminen etäopinnoissa korreloi paitsi peruskoulun koulumenestyksen ja toisen asteen opintojen luonteen, myös saatavilla olevien etäyhteyksien kanssa. Koska lukioon hakeudutaan paremmalla peruskoulun päättötodistuksen keskiarvolla ja opinnot ovat teoreettisempia kuin ammatillisessa koulutuksessa, lukio-opiskelijoiden voidaan päätellä kärsineen keskimäärin vähemmän koronan aiheuttamasta poikkeustilasta kuin ammatillisen puolen opiskelijoiden. Eniten pandemiasta ovat kärsineet oppimisvaikeuksista jo valmiiksi kärsivät, puutteellisen kielitaidon omaavat ja opiskelijat ja he, joilla on puutteelliset ICT-taidot ja / tai puutteelliset välineet (laitteet, verkkoyhteydet, rauhallinen opiskeluympäristö). Valitettavan usein em. riskitekijät konkretisoituvat samoilla ihmisillä. Jatkuvan oppimisen ja työllisyyden palvelukeskuksella (JOTPA) on tässä mahdollisuus turvata tietty perustaitojen saavuttamisen taso yhteiskunnan kelkasta putoamisvaarassa oleville ihmisille.
- Paluu ns. ”normaaliin” saattaa muutamilla koulutusaloilla (palvelualat) ja joillain maantieteellisillä alueilla kestää ammatillisessa koulutuksessa pitkään. Korona-aikana opiskelijat eivät päässeet näyttöihin tai työpaikalla tapahtuvaan oppimiseen, ja joutuivat keskittymään teoreettisempiin opintoihin. Koronan jälkeen etusijalla näytöissä ja työssäoppimisessa ovat valmistumisvaiheen opiskelijat. Tämä tarkoittaa sitä, että uudet opiskelijat joutuvat yhä aloittamaan teoriaopinnoilla, koska ”näyttösomaa” puretaan pitkään, työssäoppimispaikkoja on rajallinen määrä ja osa palvelusektorin yrittäjistä on lopettanut kokonaan tai supistanut toimintaansa. Teoriapainotteisesti aloittaminen lisää keskeyttämisen riskiä erityisesti niillä opiskelijoilla, jotka tekivät opiskeluvaiheensa päästääkseen pois koulumaisuudesta, eikä koko palvelusektorin epävarmempi tulevaisuus työllistäjänä ainakaan lisää motivaatiota.

Työkäiset – yleisiä ja erityisiä näkökulmia

Rajoitukset ovat vaikuttaneet ihmisten arkeen laajasti. Muutokset arjen rutiineissa ja sosiaalisissa suhteissa näkyvät myös muutoksina työ- ja toimintakyvyssä sekä elämänhallinnassa ja elintavoissa kaikissa ikäryhmissä. Mielen terveyden ongelmien huolestuttava lisääntyminen on tunnistettu. Jo ennen kriisiä, vuonna 2019, mielen terveyssyyt nousivat työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen yleisimmäksi syyksi. Erityisesti ne henkilöt, jotka ovat ennen koronakriisiä olleet haavoittuvassa asemassa tai ilman sosiaalisia turva- verkkoja, ovat kärsineet kriisin vaikutuksista eniten.

Koronaepidemia näkyy voimavarojen vähentymisenä. Esimerkiksi toiveikkaus tulevaisuuden suhteen on vähentynyt. Myös aikuisilla mieluisan ja tutun liikuntaharrastuksen rajoittaminen voi aiheuttaa pitkäaikaista haittaa hyvinvoinnille. Työkäisillä työmatkaliikunta väheni pandemian aikana. Liikunnan kokonaismäärä ei kuitenkaan laskenut ja saattoi jopa lisääntyä. Osa korvasi puuttuvaa työmatkaliikuntaa muulla liikunnalla. Liikunnan muodot muuttuivat: harrastamisessa siirryttiin ryhmäliikunnasta ja kuntosaliharjoittelusta kävelyyn ja ulkoiluun.

Kriisin aikana ruokajonot ja ruoka-avun tarve ovat kasvaneet ja kriiseissä ruokahuoltoon voi liittyä ongelmia. Toisaalta napostelu ja epäterveelliset ravitsemustottumukset ovat yleistyneet – nämä vaikutukset näkyvät vasta pidemmällä aikavälillä. Ravitsemus vaikuttaa keskeisesti ihmisten immuunipuolustusjärjestelmän toimintaan ja monet ravitsemukseen liittyvät ongelma kuten lihavuus lisäävät sairastumisriskiä.

Pandemia on vaikuttanut myös maahanmuuttajien kotoutumispalveluihin. Kotoutuja-asiakkaille etänä järjestetyssä luku- ja kirjoitustaidon koulutuksessa on ollut vaikeuksia saavuttaa vastaava eteneminen opinnoissa, kuin lähiopetuksessa. Sama koskee myös yleisemmin maahanmuuttajia, joiden oppimisvalmiudet ovat heikot. Koulutusvolyyymi on pandemia-aikana ollut keskimäärin n. 80–85 % pandemia-aikaa edeltävästä tasosta.

Kansainvälisestäikin on kiinnitetty huomiota siihen, että vammaiset henkilöt, jotka eivät voi tarvitsemansa avun, tuen, hoidon tms. takia välttää kontakteja muihin ihmisiin, ovat suuremmissa riskissä kuin muut ihmiset koronan vaikealle tautimuodolle ja koronaepidemian aiheuttamalle hyvinvoinnin heikkenemiselle. Korona-aikana etenkin avustajien saatavuus ja poissaolot on koettu haasteellisena. Isolla osalla sosiaaliset kontaktit ja osallistuminen harrastuksiin ovat vähentyneet ja elämänlaatu, mieliala sekä terveydentila heikentyneet.

Koronakriisi ja työolot – mahdollisia kehityskulkuja tulevaisuutta ajatellen

Työllisyystilanne on syksyllä 2021 parantunut, mutta pitkäaikaistyöttömien tilanne on heikentynyt lisäten eriarvoisuutta. Osatyökykyisten rooli tunnistettiin ennen koronaa merkittävänä työllistymispotentiaalina. Poikkeusolojen vuoksi he tarvitsevat enemmän tukea työllistymiseen. Matalan tuottavuuden työssä rekrytointikynnys on kasvanut. Tämä koskettaa erityisesti vaikeassa työmarkkina-asemassa olevia. Haavoittuvassa asemassa olevien tilanne onkin heikentynyt entisestään.

Pandemian vaikutukset maahanmuuttaneiden työllisyyteen ovat olleet kielteisemmät kuin väestössä keskimäärin. Joulukuussa 2021 ulkomaalaisten työttömien työnhakijoiden määrä oli 18 prosenttia suurempi kuin joulukuussa 2019, kun suomalaisten työttömien työnhakijoiden määrä oli noussut vain 6 prosenttia. Erityisen huolestuttavaa on ollut pitkäaikaistyöttömyyden määrän nousu. Kahden vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna suomalaisten pitkäaikaistyöttömien määrä oli joulukuussa 2021 noussut 66 prosentilla, mutta ulkomaalaisten peräti 123 prosenttia.

Pandemian kielteiset työllisyysvaikutukset maahanmuuttajiin olivat odotettavissa, sillä maahanmuuttaneiden työllisyyden tiedetään olevan suhdanneherkkää. Täten sen palautumisen voi lähtökohtaisesti olettaa myös toteutuvan suhdanteiden parantuessa. Näkymiin liittyy kuitenkin myös tavanomaisesta suhdannevaihtelusta poikkeavia piirteitä. Esimerkiksi etätöön pysyväksi arvioidun lisääntymisen vaikutukset työmarkkinoihin ovat epäselvät.

Toimistotyön väheneminen saattaa vähentää myös erilaisten tukipalvelutoimintojen kysyntää ammateissa, joissa maahanmuuttaneet ovat yliedustettuina. Yksi mahdollisuus on myös työmarkkinoiden eriarvoisuuden lisääntyminen etätöihin ja lähitöihin. Maahanmuuttaneiden kohdalla etätöön lisääntyminen voi olla vähäisempää heikommasta kohteesta kielitaidosta ja kohdemaaspesifistä osaamisesta johtuen.

Korkea koulutus, hyvä digivälineiden hallinta sekä luottamus ovat olleet suomalaisen työelämän vahvuutena ja onnistuneen etätyösiirtymän taustalla. Etätö ja siihen liittyvien digitaalisten sovellusten käyttö ovat merkittävästi lisääntyneet koronakriisin alun jälkeen. Etävuorovaikutusta ja virtuaalista tiimityötä tukevat digilaitteet- ja ohjelmistot ovat tulleet arkiseen käyttöön. Moni etätöitä tekevä haluaa jatkaa etätöissä. Mieluisinta olisi etä- ja lähityön tekemisen yhdistäminen.

Työelämän uudeltaisesta eriarvoistumiskehityksestä on viitteitä. Etätyöhön siirtyivät lähes kaikki palkansaajat, joille se oli mahdollista. Etätyön tekeminen on ollut ja voi myös jatkossa olla yksi uusi eri ryhmiä ja työoloja jakava tekijä jatkossa. Jatkuvan oppimisen kysymyksissä juopa on sitkeässä: oppiminen kasaantuu voimakkaasti niille, joiden taidot ja kehittymismahdollisuudet ovat jo hyvät korkean koulutuksen ja työtehtävien myötä.

Työuupumuksen uhka on merkittävä etenkin niissä töissä, joihin pandemia-aika on vaikuttanut kielteisesti. Koronan negatiiviset vaikutukset työssä olevilla palkansaajilla kasaantuvat etenkin lähityötä tekeville naisille. Jaksaminen on ollut koetuksella erityisesti monissa opetus, sosiaali- ja terveys- ja kulttuurialan tehtävissä. Monet näistä ovat naisvaltaisia tehtäviä, ja etenkin psyykkinen oireilu on lisääntynyt 30–40-vuotaiden naispalkansaajien joukossa.

Työn vaihtoaikeet ovat vain hieman lisääntyneet korona-aikana. Vaihtoaikeet ovat kasvaneet naisten ja lähityötä tekevien keskuudessa sekä ennemmin alemmilla toimihenkilöillä ja työntekijöillä ylempiin toimihenkilöihin verrattuna. Suurin osa palkansaajista hakisi työtä samalta alalta, jos jäisi työttömäksi. Alemmat toimihenkilöt ja työntekijät kuitenkin ylempiä toimihenkilöitä useammin harkitsisivat hakevansa uutta työtä eri alalta tai koulutautuvansa uuteen ammattiin.

Ikääntyneet – tasapainoilua suojelun ja toimintakyvyn välillä

Etäisyyden pitämistä koskevien suositusten ja rajoitustoimien ansiosta henkiä on säästynyt, mutta rajoituksiin liittyvät terveys-, mielenterveys- ja hyvinvointivaikutukset painavat edelleen ikääntyneitä.

Vanhusväestön palvelujen saatavuudessa on alueellista vaihtelevuutta. Yhdenvertaisuutta on heikentänyt muun muassa etäpalvelujen lisääntyminen. Kaikilla iäkkäillä ei ole riittäviä taitoja etäpalvelujen hyödyntämiseen, mikä vaikuttaa iäkkään ihmisen hyvinvointiin, elintapoihin ja esim. pitkäaikaissairauksien seurantaan. Tällä on kauaskantoiset vaikutukset tulevaisuuteen. Kolmannen sektorin toiminta on osittain vahvistanut arjen toimintoja ja yhteisöllisyyttä, ja siihen kannattaa myös jatkossa kiinnittää huomiota.

Korona-aika on estänyt iäkkäämmän väestön osallistumista vapaan sivistystyön koulutukseen. Riskiryhmään kuuluvat eivät ole osallistuneet lähiopetukseen, ja etäopetus on ollut teknisesti liian hankalaa tai muutoin epämieliekästä.

läkkäillä liikkuminen sen sijaan vähentyi pandemian aikana ennakkoon arvioitua vähemmän. Suurin osa ylläpiti tai jopa lisäsi liikkumista. Erityisesti hyötyliikunta, kotona tapahtuva liikunta ja kävely lisääntyivät tai pysyivät ennallaan. läkkäiden elinpiiri kuitenkin supistui, mikä voi lisätä vakavien toimintarajoitteiden riskiä.

Eriarvoisuus ja polarisaatio

Eriarvoisuuden vaarana on edelleen eriarvoisuuden voimistuminen. Voidaan olettaa, että kielteiset vaikutukset, myös pitkällä aikavälillä, kohdistuvat eniten haavoittuvassa asemassa oleviin henkilöihin ja niihin, joilla on jo aiemmin ollut elämänhallinnan vaikeuksia. Myös kriisistä toipuminen on heidän kohdallaan hitainta.

Kriisin negatiiviset vaikutukset voivat olla lapsilla ja nuorilla erittäin pitkäaikaisia ja koronapandemian jatkuessa näitä tulee edelleen kompensoida epidemian pitkän aikavälin vaikutusten ehkäisemiseksi.

Rajoitustoimiin liittyvä eriarvoisuuskehitys näkyy monin eri tavoin. THL on julkaissut tähän liittyen tuloksia. Lisäksi osa vaikutuksista tulee näkyviin vasta pitkällä aikavälillä (esim. työ- ja toimintakyky ja elintavat).

Tutkimusten perusteella koronapandemian tapaiset kriisit voivat esimerkiksi vahvistaa liikunnan polarisaatiota.

Toimiva demokratia keskeisenä resilienssitekijänä

Kriisi on ollut haaste demokraattisille yhteiskunnille. Demokratian kriisistä on viime vuosina ollut runsaasti keskustelua, ja erilaisissa globaalien demokratian tilaa mittaavissa indekseissä on esiintynyt takapakkia. Tutkimusten mukaan yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri näyttäisi kärjistyneen ja kuplautuneen. Sananvapaus ja toimiva yhteiskunnallinen keskustelu ovat tärkeä osa toimivaa demokratiaa. Demokratiassa on tärkeätä, että ihmiset pystyvät keskustelemaan ja tuomaan mielipiteensä esille erityisesti silloin, jos aiheeseen liittyy arvojen välisiä jännitteitä.

OECD julkisti keväällä 2021 arvion kansalaisten luottamuksesta hallintoon ja julkisiin instituutioihin Suomessa.⁶⁹ OECD:n mukaan suomalaiset suhtautuivat hyvin luottavaisesti hallinnon kykyyn hallita koronaepidemiaa, tiedottaa kansalaisille ja puuttua epidemian taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin seurauksiin. Henkilöt, joilla oli vahvempi luottamus julkisiin instituutioihin, noudattivat tunnollisemmin koronakriisin aikana asetettuja rajoituksia ja annettuja ohjeistuksia. Arviossaan OECD korosti luottamuksen merkitystä kriisien kohtaamisessa. OECD kiinnitti huomiota suomalaisena paradoksina nimeämäänsä ilmiöön: Vaikka kansalaisten luottamus julkisiin instituutioihin ja tyytyväisyys demokratiaan ovat korkealla tasolla, niiden ihmisten osuus, jotka uskovat voivansa vaikuttaa poliittisiin prosesseihin on Suomessa pieni verrattuna muihin korkean luottamuksen maihin.

Suomalaista yhteiskuntaa kohtaa 2020-luvulla useampi historiallisen mittakaavan haaste, kuten reilu siirtymä kohti hiilineutraaliutta. Osallistavan demokratian edelleen kehittäminen ja puntaroivan demokratian menetelmät, kuten kansalaisraadit, -kokoukset ja -paneelit, voisivat olla tässä yhteydessä hyödyksi⁷⁰ ja myös lisätä kansalaisten mahdollisuuksia vaikuttaa.

---

69 <https://www.oecd.org/publications/drivers-of-trust-in-public-institutions-in-finland-52600c9e-en.htm>

70 ks. esim. www.oecd.org/gov/open-government/eight-ways-to-institutionalise-deliberative-democracy.htm

OSA III: Täydentäviä pohdintoja

Olemme pyytäneet muutamia täydentäviä näkökulmia tutkijoilta valikoiduista aiheista. Ilkka Julkunen kirjoittaa virologisesta näkökulmasta. Muut tutkijapuheenvuorot ovat COVID-19 -tutkimuskatsauksen⁷¹ valmisteluun osallistuneilta henkilöiltä. Tutkimuskatsaus on kooste, joka summaa COVID-19 -kriisiä koskevaa tuoretta tutkimusta usean eri teeman osalta. Valtioneuvoston kanslia on katsauksen tuottaja. Tutkijoiden lisäksi sparrausta ja lyhyttä puheenvuoroa pyydettiin Sitrasta.

Koronavirusvariantit ja väestön immuunisuoja

Ilkka Julkunen, Lääket. kir. tri., virusopin professori, Turun yliopisto

Koronaviruksiin kuuluu joukko ihmisen ja eri eläinlajien koronaviruksia. Ihmiselle tautia voi aiheuttaa 7 eri koronavirustyyppiä, joista neljä aiheuttaa tavallisia nuhakuumeita. SARS-koronavirus (SARS-CoV) ei vuosien 2003–2004 jälkeen ole aiheuttanut epidemioita. Lähi-idässä tavattava MERS-koronavirus (MERS-CoV) aiheuttaa edelleen yksittäisiä vakavia tautitapauksia tai tautiryöstymiä. Nykyisen pandemian aiheuttanut SARS-CoV-2 on mitä todennäköisimmin peräisin lepakoista, joista se levisi ihmisiin aiheuttaen COVID-19 (coronavirus disease 2019) pandemian. Maaliskuun alkuun 2022 mennessä COVID-19 infekioon on sairastunut tai virustartunnan on saanut yhteensä yli 440 miljoonaa ihmistä, joista on menehtynyt yli 6 miljoonaa. Suomessa n. 12% väestöstä on saanut COVID-19 tartunnan/taudin ja n. 2 400 ihmistä on menehtynyt.

SARS-CoV-2 -viruksen pinnalla on pintaproteiini S (engl. spike tai piikkiproteiini), jota vastaan elimistön immuunivaste muodostuu. Koronavirusinfektion tai rokotuksen aikaansaamana elimistön vasta-aineet estävät tai vähentävät koronavirusstartuntaa. Muutokset viruksen S-pintaproteiinissa heikentävät vasta-aineiden kykyä tunnistaa ja neutraloida virusta. *Solvälitteinen* immunitetti, joka kohdistuu laajasti viruksen S-proteiinia vastaan, aktivoituu infektion tai rokotuksen seurauksena, edesauttaa taudin paranemisessa ja suojaa vakavalta koronavirusinfektiolta.

---

71 www.tietokayttoon.fi

Virusmuunnoksia syntyy kaikkiin RNA-viruksiin perimäaineksen mutaatioiden seurauksena. COVID-19 pandemian aikana SARS-CoV-2 -viruksen kehityshaaroja eli variantteja on syntynyt tuhansia erilaisia, mutta suurin osa niistä on ominaisuuksiltaan hyvin samankaltaisia alkuperäisiin pandemian alkuaajan virusvariantteihin verrattuna.

WHO:n määrittelemät nk. huolestuttavat virusvariantit (VOC) poikkeavat muista kolmen mahdollisen ominaisuuden suhteen: 1) ne leviävät väestössä helpommin 2) niillä on kyky aiheuttaa vakavampaa tautia ja 3) ne väistävät aiemman taudin tai rokotuksen aikaansaamaa immuunisuojaa. Muutokset viruksen S-pintaproteiinissa heikentävät vasta-aineiden kykyä tunnistaa ja neutraloida virusta. Omicron-variantissa niitä on poikkeuksellisen paljon, mistä syystä Omikron pystyy väistämään elimistön vasta-ainevälitteistä immuunisuojaa ja tarttuu helposti myös rokotettuihin henkilöihin.

Mitä enemmän tautia esiintyy väestössä, sitä enemmän voi syntyä uusia variantteja. Emme pysty tarkoin ennustamaan minkälaisia variantteja tulevaisuudessa ilmaantuu, mutta on hyvin todennäköistä, että virus jatkaa muuntumistaan niin kauan kuin se maailmalla kiertää. On myös mahdollista, että syntyy uusia huolestuttavia variantteja.

Rokotteista EU:ssa on käytössä viisi myyntiluvallista COVID-19 rokotevalmistetta. Laajemmassa käytössä ovat olleet molemmat mRNA-rokotteet (Pfizer-Biontech- ja Moderna-yritysten rokotteet) ja yksi adenovirusvektorirokote (Astra-Zenecan rokote). Kaksi rokoteannosta on antanut erittäin hyvän immuunisuojan vakavaa tautia vastaan, ja rokotusten aikaansaama immuunisuojaa tartuntaa vastaan on myös ollut kohtuullisen hyvä. Kolmas rokoteannos on edelleen parantanut väestön immuunisuojaa (kuva 1; Belik ym. 2022). Kuitenkin Omicron-varianttia vastaan immuunisuojaa kaksi kertaa rokotetuilla on ollut riittämätön, jos rokotuksista on kulunut useampi kuukausi, jolloin monet rokotetut henkilöt ovat saaneet Omicron-tartunnan. Vakavaa tautimuotoa vastaan rokotukset kuitenkin suojaavat erittäin hyvin myös Omicron-variantin kohdalla, ja on oletettavaa, että kaikilla rokotetuilla tauti on ollut keskimäärin lievempi rokottamattomiin verrattuna.

Kolmas rokoteannos tai rokotusten jälkeinen infektio tai tartunta parantavat merkittävästi immuunisuojaa kaikkia virusvariantteja vastaan. Vakavan taudin suojan taustalla on todennäköisesti rokotuksen (tai infektion) aikaansaama hyvä ja pitkäkestoinen soluvälitteinen immuniteetti. Soluvälitteinen immuunisuojaa ei ole kovin herkkä S-proteiinissa tapahtuneille aminohappomuutoksille. Soluvälitteinen immuniteetti on myös huomattavan pitkäkestoinen, eikä kuukausien seuranta-aikana ole todettu merkittävää vähenemistä soluvälitteisen immuunisuojaa aktiivisuudessa. Soluvälitteinen immuunisuojaa toimii hyvin kaikkia tämänhetkisiä variantteja vastaan ml. Omicron-variantti (GeurtsvanKessel ym. 2022).

Uusia variantteja tulee syntymään, mutta emme pysty arvioimaan varianttien syntymisen aikataulua tai uusien varianttien ominaisuuksia. Väestön laaja-alainen immuunisuoja, joka on syntynyt kahden tai kolmen rokoteannoksen aikaansaamana ja siihen liittyneen luonnon infektiona/tartuntana, on saanut aikaan väestötason immuunisuojan, joka antaa varsin todennäköisesti hyvän suojan vakavia infektiomuotoja vastaan. Osa rokotetuista voi tosin saada vakavan tautimuodon, mutta sen ilmaantumistodennäköisyys on 10–20 pienempi verrattuna rokottamattomiin henkilöihin. Ajan myötä vasta-ainevälitteinen immunitetti heikkenee (kuva 1), mikä altistaa aiemman taudin sairastaneet uusintainfektiolle tai rokotetut henkilöt tartunnalle tai infektiolle.

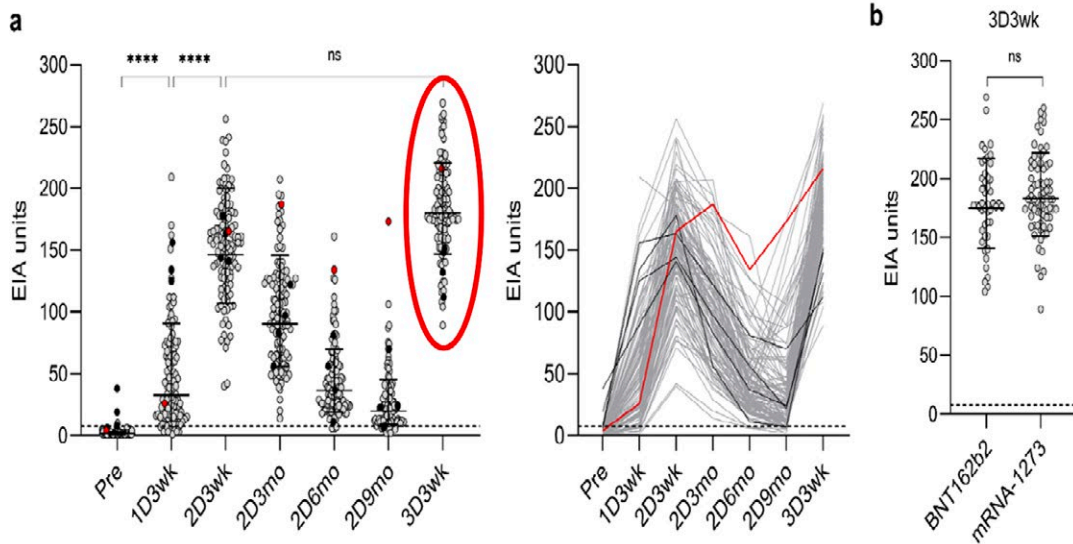
Rokotukset vähentävät selvästi tartuntatodennäköisyyttä, mutta eivät sitä täysin poista. Mahdollisten tulevien uusintarokotusten tarpeen arvioiminen on vaikeaa ja tulee perustaa arvioon uusien varianttien ominaisuuksista, virusten aiheuttamien vakavien infektioiden määrästä ja ilmaantuvuudesta ja immuunisuojan säilymisestä ja tehosta mahdollisia uusia variantteja vastaan.⁷²

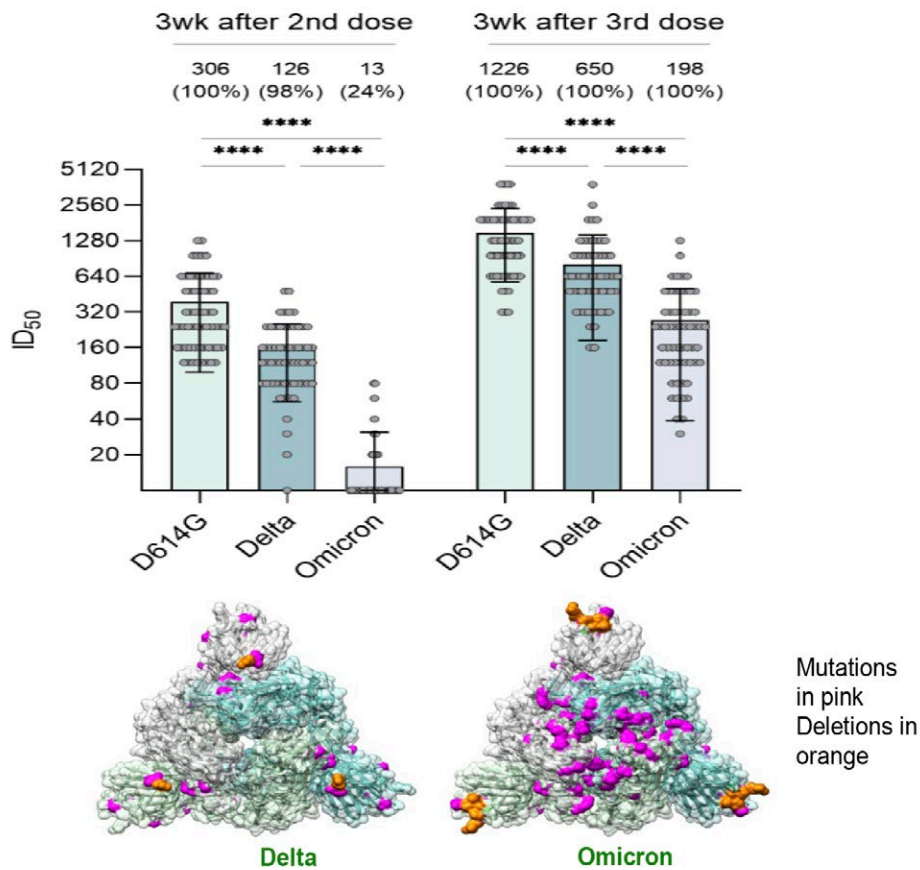
72 Belik M, Jalkanen P, Lundberg R, Reinholm A, Lainen L, Väisänen E, Skön M, Tätinen PA, Ivaska L, Pakkanen SH, Häkkinen HK, Ortamo E, Pasternack A, Ritvos MA, Naves RA, Miittinen S, Sironen T, Vapalahti O, Ritvos O, Österlund P, Kantele A, Lempainen J, Kakkola L, Kolehmainen P, Julkunen I. Comparative analysis of BNT162b2, mRNA-1273 and ChAdOx1 COVID-19 vaccine induced antibody responses and the 3rd 2 BNT162b2 vaccine induced 3 neutralizing antibodies against Delta and Omicron variants. *Nature Comm.* Hyväksytty julkaistavaksi, 2022.

GeurtsvanKessel CH, Geers D, Schmitz KS, Mykytyn AZ, Lamers MM, Bogers S, Scherbeijn S, Gommers L, Sablerolles RSG, Nieuwkoop NN, Rijsbergen LC, van Dijk LLA, de Wilde J, Alblas K, Breugem TI, Rijnders BJA, de Jager H, Weiskopf D, van der Kuy PHM, Sette A, Koopmans MPG, Grifoni A, Haagmans BL, de Vries RD. [Divergent SARS CoV-2 Omicron-reactive T- and B cell responses in COVID-19 vaccine recipients.](#) *Sci Immunol.* 2022 Feb 3:eabo2202. doi: 10.1126/sciimmunol.abo2202

Kuva 1. COVID-19 mRNA-rokotusten aikaansaamat vasta-aineet viruksen S-proteiinia kohtaan terveydenhuollon henkilöstöllä. a. Kolme viikkoa kahden (Pfizer-B.) rokotuksen jälkeen (2d3wk, 2 doses 3 weeks) kaikilla rokotetuilla voidaan osoittaa vasta-aineita viruksen S-proteiinia (nk. piikkiproteiini) kohtaan. Vasta-aineet vähenevät seuranta-aikana, mutta kolmas rokoteannos (3D3wk) nostaa vasta-aineet jälleen korkealle tasolle. Keskimmäinen kuva esittää eri yksilöiden vasta-ainetasojen muutoksia. Mustat viivat ovat ennen rokotusta sairastaneiden henkilöiden vasta-ainetasot ja punainen viiva kuvaa henkilöä, joka on sairastanut taudin kahden rokoteannoksen jälkeen. b. Kolmannen rokotuksen synnyttämän immuunivasteen vertailu Pfizerin ja Moderna-rokotusten jälkeen. Tilastollista eroa rokotteiden välillä ei havaita (Belik ym. Nature Comm. 2022).

Kuva 2. SARS-CoV-2 virusta neutraloivat vasta-aineet rokotuksen jälkeen eri virusvariantteja vastaan. Seruminyytteiden neutraloivien vasta-aineiden määrä 3 viikkoa kahden tai kolmen rokoteannoksen jälkeen. Kahden rokoteannoksen jälkeen immuunisuoja rokotevirusta (D614G) vastaan on hyvä, mutta se on hieman heikompi Delata-varianttia vastaan ja erittäin heikko Omicron-varianttia vastaan. Kolmannen rokoteannoksen jälkeen neutraloivia vasta-aineita voidaan todeta kaikilla rokotetuilla myös Omicron-varianttia vastaan, mutta tasot ovat matalampi kuin muita variantteja vastaan. SARS-CoV-2 Delta- ja Omicron-varianteissa tapahtuneet aminohappomuutokset. Viruksen trimeerisen S-pintaproteiinirakenteen 3-ulotteiseen malliin on merkitty aminohappomuutokset suhteessa alkuperäiseen pandemiaviruskantaan, joka on myös rokotteissa käytetty viruskanta. Varianteissa esiintyvät mutaatiot, jotka esiintyvät useimmissa Delta- tai Omicron-varianteissa on merkitty violetilla ja aminohappomuutokset oranssilla. (Belik ym. 2022).

Kriisikestävyyden rakentaminen vaatii määrätietoista työtä

Professori *Ahti Salo*, Aalto-yliopisto

Yhteiskunnan kriisikestävyys rakentuu kyvykkyyksistä ja toimenpiteistä, jotka tukevat kriisien ennakointia, auttavat varautumaan niihin, säilyttävät kriisinaikaisen suoritustason mahdollisimman hyvänä ja edistävät normaalin suoritustason palauttamista. Koronapandemia on asettanut kriisikestävyyden koetukselle. Toisaalta pandemian vaikutuksia ja sen hallitsemiseksi tehtyjä toimenpiteitä koskeva tutkimus on tuottanut hyödyllistä tietoa kriisikestävyyden vahvistamiseksi.

Ennakointikykyä on kehitettävä toimintatavoilla, jotka auttavat tunnistamaan tärkeimmät epävarmuustekijät ja ymmärtämään, mihin näiden vaihtoehtoiset toteutumukset saattavat johtaa. Siksi tarvitaan skenaarioanalyysiä, jonka ei tule jäädä ulkokohtaiseen tulevaisuuskuvailuun.

Organisaatioiden on lisäksi pohdittava, mitä toimenpiteitä niiden tulisi eri skenaarioissa tehdä⁷³. Skenaariot tukevat myös varautumissuunnitelmien laadintaa. Suunnitelmien hyödyllisyys riippuu kuitenkin paljon siitä, miten perusteellisesti niiden täytäntöönpanoa on harjoiteltu⁷⁴. On myös muistettava, että tulevaisuus voi toteutua toisin kuin mitä missään skenaariossa on esitetty.

Pandemian kaltaisessa kriisissä tarvitaan oletuksiltaan ymmärrettäviä ennustemalleja, jotka antavat pohjaa perusteltujen toimenpiteiden valmistelulle ja johdonmukaiselle täytäntöönpanolle⁷⁵. Mallien käyttöä päätöksenteossa tulee arvioida siltä pohjalta, missä määrin ne tätä pyrkimystä edistävät. Inhimillinen käyttäytyminen tulee ottaa huomioon toimenpiteitä arvioitaessa, sillä kannustimet voivat toimia paremmin kuin kiellot ja käskyt.

Vakaissa olosuhteissa palvelu- ja toimitusverkostoja on kehitetty pyrkien tehokkuuden maksimointiin. Kriiseissä tällaiset verkostot ovat kuitenkin häiriöalttiita. Siksi kriisikestävyyttä on parannettava rakentamalla sopeutumis- ja muuntumiskykyisiä verkostoja, jotka pystyvät uudistumaan myös hallinnollisten rakenteittensa ja toimintatapojensa osalta.

73 Cairns, G. et al. (2020) Stemming the flow: A reflection on the mass production of scenarios in response to COVID-19, *Futures & Foresight Science* 2:3–4, e34.

74 Bryce, D. et al. (2020) Resilience in the face of uncertainty: Early lessons from the COVID-19 pandemic. *Journal of Risk Research* 23:7–8, 880–887.

75 Siegenfeld, A.F. et al. (2020) What models can and cannot tell us about COVID-19. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 117:28, 16092–16095.

Kriisinkestävyiden parantamisessa tarvitaan kokonaisvaltaista otetta, joka kattaa monia osa-alueita. Näitä ovat muun muassa tarvittavien kyvykkyyksien pitkäjänteinen rakentaminen, tietopohjan laaja-alainen vahvistaminen, päätösprosessien systemaattinen kehittäminen, toimenpiteiden tuloksellinen täytäntöönpano sekä johdonmukainen viestintä ja vuorovaikutus. Näitä kaikkia osa-alueita tulee arvioida hyödyntäen selkeitä indikaattoreita, jotka osaltaan palvelevat laaja-alaista ja tasapainoista kehitystyötä⁷⁶.

Eriarvoistuminen voi jatkua pitkään koronapandemian jälkeen

FT *Satu Helske*, tohtorikoulutettava *Henri Koskinen* & dos. *Hanna Ylöstalo*, Turun yliopisto

Koronapandemia on ollut tutkimustiedon valossa paitsi terveydellinen ja taloudellinen, myös sosiaalinen kriisi. Korona on syventänyt olemassa olevaa eriarvoisuutta yhtäältä siksi, että sen vaikutukset ovat osuneet useimmin niihin ihmisryhmiin, jotka ovat jo valmiiksi haavoittuvimmassa asemassa. Toisaalta koronan vaikutukset ovat usein kasautuneet samoille ihmisryhmille, kuten pienituloisille, nuorille ja naisille.

Korona-aika on tuonut rajoitteita moniin lasten ja nuorten perusarkeen ja hyvinvointiin liittyviin palveluihin, kuten opetuksen toteuttamiseen, harrastuksiin pääsyyn sekä terveydenhuollon palveluihin kuten kouluterveydenhuollon saatavuuteen. Etäopetusajan on arvioitu lisänneen eriarvoisuutta perhetaustan mukaan ja oppimisen haasteita on havaittu etenkin erityistä tukea tarvitsevilla ja vieraskielisillä. Toisaalta jopa kuukausien mittaiset alueelliseen tautitilanteeseen liittyneet erot lähiopetukseen pääsyssä ovat todennäköisesti tuottaneet myös alueellisia eroja oppilaiden välille. Nuorten psyykinen hyvinvointi on heikentynyt korona-aikana huomattavasti, varsinkin tytöillä, eikä tukea ja hoitoa ole aina ollut riittävästi saatavilla.⁷⁷

⁷⁶ Linkov, I. et al. (toim.) (2021) COVID-19: Systemic Risk and Resilience. Springer Series on Risk, Systems and Decisions.

⁷⁷ Helske S., Ylöstalo H. & Koskinen H. (2020) Samassa myrskyssä mutta eri veneissä: COVID-19 ja eriarvoisuus. Yhteiskuntapolitiikka 86:5-6, 585-596.
Lasten ja nuorten hyvinvointi – Kouluterveyskysely 2021. Tilastoraportti 30/2021, 17.9.2021. THL.

Kasvava oppimis- ja hyvinvointivelka sekä korona-ajan heikentynyt taloustilanne voivat etenkin nuorten ja nuorten aikuisten kohdalla johtaa pitkälle aikuisuuteen ulottuviin ongelmiin hyvinvoinnissa sekä opintoihin ja työelämään kiinnittymisessä. Riittävillä, oikein kohdennetuilla ja riittävän pitkäkestoisilla panostuksilla koulutukseen, nuorten työelämäpalveluihin sekä ennaltaehkäiseviin ja korjaaviin terveydenhuollon ja sosiaalipalveluihin sekä moniammatillisiin tukitoimiin voidaan paikata lasten ja nuorten oppimis- ja hyvinvointivajetta. Näiden alojen ammattilaisten työn edellytyksiin ja työhyvinvointiin tulee myös kiinnittää huomiota.

Koronapandemia on syventänyt eriarvoisuutta eikä ole odotettavissa, että eriarvoisuus korjaantuisi automaattisesti senkään jälkeen, kun välitön terveysuhka väistyy. Myönteistä kuitenkin on, että eriarvoisuutta voidaan monin toimin lieventää. Koronan jälkihoito onkin tilaisuus korjata kriisin syventämää eriarvoisuutta ja tehdä uudistuksia tulevaisuuden yhteiskunnan tarpeisiin.

Hoitovelka on kasautunut koronan aikana

Koronan pitkän aikavälin eriarvoistavien vaikutusten kannalta merkittävä tekijä on koronan aikana kasautunut hoitovelka, joka koskee sekä sosiaali- että terveyspalveluita. Koronapandemian aikana monet sosiaalipalvelut ovat heikentyneet tai olleet osin kokonaan suljettuina, mikä on johtanut ongelmien vaikeutumiseen. Etäasiointi ei ole tarjonnut riittävää tukea etenkin henkilöille, joilla ei ole tarvittavia laitteita tai osaamista niiden käyttöön. Tämä koskee erityisesti vanhuksia ja moniongelmaisia sosiaalipalvelujen asiakkaita. Lisäksi sosiaalipalvelujen asiakkaiden tuen tarve on kasvanut; tutkimusten mukaan eniten mielenterveyskuntoutujilla, tukea tarvitsevilla lapsiperheillä sekä ihmisillä, joilla on useita päällekkäisiä ongelmia.⁷⁸

Koska terveydenhoidon kapasiteetti on jo lähtökohtaisesti pieni julkisen terveydenhoidon pitkään jatkuneen tehostamisen vuoksi, koronan aiheuttama kuormitus on johtanut siihen, että muita sairauksia ei ole voitu hoitaa ja hoitovelka on kasvanut. Nykyinen kapasiteetti ei myöskään todennäköisesti riitä purkamaan hoitovelkaa, vaikka pandemian aiheuttamat välittömät terveysuhkat väistyisivätkin.

---

78 Helse S., Ylöstalo H. & Koskinen H. (2020) Samassa myrskyssä mutta eri veneissä: COVID-19 ja eriarvoisuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 86:5-6, 585-596.

Kansainvälisesti tutkijat ovat ehdottaneet sekä hoitovelan purkamiseksi että sosiaali- ja terveyspalveluiden kriisinkestävyyden parantamiseksi investointeja yhteiskunnan niin kutsuttuun sosiaaliseen infrastruktuuriin, esimerkiksi julkisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Osana talouden elvytystä niiden on arvioitu tuottavan 2,7 kertaa enemmän työpaikkoja kuin vastaavat investoinnit rakennusosalalle. Lisäksi ne lisäävät väestön terveyttä ja hyvinvointia. Osana sosiaalisen infrastruktuurin vahvistamista myös sosiaali- ja terveysalan työoloja ja palkkoja on parannettava, että työvoimaa riittää tulevinakin vuosina.⁷⁹ Myös Suomessa tutkijat ovat ehdottaneet investointeja sosiaaliseen infrastruktuuriin sekä elvytyspakettiin sisältyvien kertaluonteisten hoivainvestointien muuttamista pysyviksi parannuksiksi.⁸⁰

Työelämän eriarvoistavat vaikutukset kohdistuvat etenkin epätyypillisen työn tekijöihin

Koronapandemia on näkynyt työmarkkinoilla sekä irtisanomisina että tilapäisinä töiden ja siten tulojen vähenemisenä. Työllisten määrä on vaihdellut tartuntapiikkien ja rajoitustoimien mukaan: höllentyvien rajoitusten aikana lomautettuja on kutsuttu takaisin töihin. Pandemia näyttäisi vaikuttaneen naisten työllisyyteen miehiä voimakkaammin, koska rajoitustoimet ovat kohdistuneet erityisesti naisvaltaisiin palvelualoihin siinä missä aikaisemmat taantumukset ovat koskettaneet suuremmin miesvaltaista teollisuustyötä ja rakentamista.

Työelämän eriarvoistavien vaikutusten osalta keskeistä on korona- ja muiden tukien kohdentaminen oikein. Toistaiseksi näyttää siltä, että tukia ei ole onnistuttu kohdistamaan kovin tehokkaasti epätyypillisen työn tekijöille, eli osa- ja määräaikaaisissa työsuhteissa olleille tai itsensä työllistäjille. Epätyypillisen työn tekijöihin on hankala kohdistaa tukia tehokkaasti normaalitilanteessakin, joten on syytä olettaa, että kriisin pitkäaikaiset vaikutukset osuvat erityisesti epätyypilliseen työhön. Naiset, nuoret ja maahanmuuttajat tekevät muuta väestöä useammin epätyypillistä työtä, ja siksi he ovat todennäköisesti pandemian pahimpia kärsijöitä pitkällä aikavälillä.

79 de Henau J. & Himmelweit S. (2021) A Care-Led Recovery From Covid-19: Investing in High-Quality Care to Stimulate And Rebalance The Economy. *Feminist Economics* 27:1-2, 453-469. <https://doi.org/10.1080/13545701.2020.1845390>

80 Elomäki A, Hoppania H-K & Ylöstalo H (2021) Koronakriisistä hoivaavaan talouteen. *Poliitikasta* 3.3.2021. <https://politiikasta.fi/koronakriisista-hoivaavaan-talouteen/>

Globaalisti työllisyyttä on tuettu pandemiassa karkeasti jaoteltuna kahdella tavalla: erilaisilla palkkatuen muodoilla, joilloin yrityksille maksetaan vaihteleva osa työntekijöiden palkoista irtisanomisten välttämiseksi, tai sitten tukemalla yritysten sijaan irtisanottuja työntekijöitä esimerkiksi laajentamalla ja korottamalla työttömyysturvaa⁸¹. Käytössä on ollut myös tukimuotoja, jotka kohdistuvat työttömyysturvan ulkopuolisiin työllisiin, kuten itsensä työllistäjiin. Suomessa esimerkiksi yrittäjät pääsivät väliaikaisesti työmarkkinatuen piiriin, mikäli yritystoiminta oli keskeytynyt koronapandemian takia.

Kansainvälisen työjärjestö ILO:n mukaan⁸² lyhyellä aikavälillä tulisi pitää työnsä menettäneiden määrä mahdollisimman pienenä esimerkiksi erilaisten palkkatukien avulla. Lisäksi tulisi huolehtia työttömyysturvan riittävydestä ja kattavuudesta tulonmenetysten kompensoimiseksi. Pidemmällä aikavälillä tulisi parantaa erilaisten tukitoimien, esimerkiksi koulutus- ja urapalveluiden sekä julkisesti tuettujen työllistämistoimien, yhteensopivuutta, jotta mahdollisimman moni työnsä menettänyt pääsisi takaisin työmarkkinoille.

Somevaikuttajien rooli kriisiviestinnässä

yliopistotutkija *Essi Pöyry*, Helsingin yliopisto & väitöskirjatutkija *Hanna Reinikainen*, Jyväskylän yliopisto

Sosiaalisen median vaikuttajat, ns. somevaikuttajat, ovat henkilöitä, joilla on runsaasti seuraajia sosiaalisen median kanavissa, jotka ovat aktiivisessa vuorovaikutuksessa seuraajiensa kanssa, ja jotka voivat hyödyntää kanaviaan ja seuraajasuhteitaan kaupallisiin tarkoituksiin. Somevaikuttajilla on mahdollisuus vaikuttaa seuraajiensa asenteisiin, mielipiteisiin ja käyttäytymiseen: he ovat samaistuttavia kuin ystävät, mutta samalla ihailtuja kuin julkkikset.

81 Soares S. & Berg J. (2021) Transitions in the labour market under COVID-19: Who endures, who doesn't and the implications for inequality. *International Labor Review*, <https://doi.org/10.1111/ilr.12214>

82 ILO (2020). Unemployment protection in the COVID-19 crisis: Country responses and policy considerations. ILO brief 16.9.2020. https://ilo.primo.exlibrisgroup.com/discovery/delivery/41ILO_INST:41ILO_V2/1273209890002676

Olemme tutkineet somevaikuttajien roolia julkisorganisaatioiden koronaviestintäkampanjoissa. Tutkimukset keskittyivät erityisesti kevään 2020 aikana tapahtuneeseen viestintään, jolloin yleinen mielipideilmasto oli vielä hyvin yksimielinen. Tämä näkyi myös somevaikuttajien toiminnassa: monet osallistuivat kampanjoihin mielellään ja jakoivat korona-aiheista tietoutta. Tutkimustulosten mukaan vaikuttajat muokkasivat sosiaalisia normeja – miten koronasta pitää puhua, miten nyt pitää käyttäytyä⁸³.

Kampanjat pyrkivät myös tavoittamaan marginalisoituneita ryhmiä, joita saattaa olla muuten vaikea tavoittaa. Tässä tavoitteessa kampanjat eivät onnistuneet erityisen hyvin. Vapaaehtosiin kampanjoihin osallistuneet vaikuttajat olivat hyvin samankaltaisia keskenään – useat 20–40-vuotiaita suomenkielisiä naisia – kun taas maahanmuuttajataustaisia, ruotsinkielisiä tai esimerkiksi alle 20-vuotiaita vaikuttajia oli mukana hyvin vähän, jos lainkaan⁸⁴.

Tulevissa kampanjoissa on tärkeää ottaa huomioon, mitä kohderyhmiä osallistuvat vaikuttajat puhuttelevat. Lisäksi ennakoimme, että vaikuttajat ovat tulevaisuudessa entistä valikoivampia siinä, minkälaisiin yleishyödyllisiin kampanjoihin he osallistuvat. Yhteiskunnallinen viestintä on monille aikaavievää ja kuluttavaa, ja vaikuttajat pyrkivät pitämään kansansa aiheiltaan yhdenmukaisina.

Tästä johtuen asiantuntijavaikuttajat ovat tärkeä sidosryhmä julkisorganisaatiolle kriisiviestintää ajatellen. Tutkimuksessamme nousivat esille lääkäri-vaikuttajat, jotka kävivät kaikkein aktiivisinta vuorovaikutusta seuraajiansa kanssa ja tuottivat tieteeseen perustuvaa tietosisältöä sekä kuvailivat siihen liittyviä epävarmuuksia. Myös muilla aloilla on tunnistettavissa vastaavia asiantuntijavaikuttajia, jotka pystyvät sosiaaliseen mediaan luontevilla keinoilla viestimään seuraajilleen. Näitä yksilöitä olisi hyvä tunnistaa etukäteen ja luoda heihin yhteys, oli kyse sitten lääketieteestä, ravitsemuksesta, teknologiasta tai vaikka maanpuolustuksesta. Heidän kanssaan voi toimia myös epämuodollisesti esimerkiksi tarjoamalla tietoa sisällöntuotannon tueksi.

On myös huomioitava, että vaikuttajien keskuudessa on havaittavissa polarisaatiota, ja osa jakaa vääriä tai harhaanjohtavaa tietoa esimerkiksi terveydenhoitoon liittyvissä teemoissa. Tällaiset vaikuttajat toimivat hedelmällisenä maaperänä epäilevien ja tiedekielteisten asenteiden sekä kuplautuneiden yhteisöjen syntymiselle, mistä rokotekriittisten yhteisöt ovat yksi esimerkki. Tästä syystä somevaikuttajien sisältöjen ja niiden ympärillä tapahtuvan vuorovaikutuksen seuranta on kriisitilanteissa tärkeää kattavan tilannekuvan luomiseksi.

83 Pöyry, E., Reinikainen, H. & Luoma-aho, V. (2022, forthcoming). The Role of Social Media Influencers in Public Health Communication: Case COVID-19 Pandemic. *International Journal of Strategic Communication*.

84 Reinikainen, H.; Laaksonen, S.-M., Pöyry, E. & Luoma-aho, V. (2022, forthcoming). Conquering the liminal space: Strategic social media influencer communication in the Finnish public sector during the COVID-19 pandemic. In: Niininen, O. et al. (Eds.), *Social Media for Progressive PR*. Taylor & Francis, London.

Kriisit haastavat uudistumaan

Katri Vataja, Ennakointi- ja strategiajohtaja, *Mikko Dufva*, Ennakoinnin johtava asiantuntija, *Veera Heinonen*, Demokratia ja osallisuus -teeman johtaja, Sitra

Koronapandemia on laittanut uuteen uskoon niin globaalin toimintaympäristön kuin ihmisten arkiset rutiinit. Vaikka moni haikailee paluusta vanhaan, se ei ole mahdollista eikä oikeastaan toivottavaakaan. Sen sijaan nyt on aika rakentaa koronan muuttaman maailman perustuksia. Pandemiaa edeltänyt aika ei ollut moninkaan tavoin reilu ja kestävä eikä sen takia myöskään tavoiteltava – miten voimme ottaa opiksi pandemia-ajasta ja rakentaa samalla parempaa tulevaisuutta?

Koronapandemian vaikutusten arvioinnissa on oleellista pitää mielessä kokonaiskuva ja pitkä aikaväli. Pandemiasta on noussut uusia kehityskulkuja, ja jotkin jo käynnissä olleet muutokset ovat voimistuneet ja saaneet uusia piirteitä. Ennen mahdottomalta tuntunut voikin olla nyt mahdollista. Sitran megatrendikehikko tarjoaa työkalun kokonais kuvan hahmottamiseen ja keskeisten kysymysten, jännitteiden ja valinnan paikkojen tunnistamiseen. Pandemia on vain yksi osa laajempaa murrosten ja yllätysten sarjaa, joka värittää koko 20-lukua. Terveys ja talous ovat ymmärrettävästi päällimmäisenä mielessä, mutta on tarpeen myös ymmärtää juurisyyt ja katsoa välittömiä vaikutuksia pidemmälle.

Keskeinen viesti tällä vuosikymmenellä on se, että meidän on saatava aikaan transformatio reiluun ja kestäväan yhteiskuntaan. Tämä tarkoittaa myös sitä, että on tähdittävä pidemmälle kuin palautumiseen. On saatava aikaan uudistumista. Olennaista on löytää tapoja, joilla voidaan lisätä varautumista uusiin yllätyksiin, eli vahvistaa sekä yhteiskunnan että yksilöiden resilienssiä ja uudistumiskykyä. Tulevaisuuteen liittyy aina epävarmuuksia, ja juuri siksi tulevaisuuteen voi vaikuttaa. Se on myös velvollisuutemme seuraaville sukupolville.

Vallitsevat kriisit ovat konkretisoineet arjen tasolla, kuinka olemme siirtyneet yhä selvemmin postnormaaliin aikaan ja monimutkaiseen, ristiriitaiseen, kaoottiseen maailmaan, jossa epäjatkuvuudet, yllätykset ja jännitteet tulevat yleisemmiksi. Tämä vaikuttaa myös siihen, millaisen tiedon pohjalta tulevaisuutta rakennetaan. Tarvitaan moninaista ja moninäkökulmaista tutkimusta, mutta myös ennakointitietoa, jonka pohjalta korjaavissa toimenpiteissä tulisi edetä nopeastikin, jottei menetä elintärkeitä reagoinnin paikkoja.

Miten huolehditaan pitkän tähtäimen hyvinvoinnista, ja miten tartutaan ongelmiin oikea-aikaisesti ja ennalta-ehkäisevästi? Esimerkiksi lasten ja nuorten elämässä ei ole aikaa enää odottaa. Koronan akuutin vaiheen jälkeen on odottamassa runsaasti terveysongelmia, joihin tarttuminen on sitä halvempaa ja tehokkaampaa, mitä aikaisemmassa vaiheessa niihin tartutaan. Kyse on paitsi korjaavista toimista, myös aidoista tulevaisuusinvestoinneista.

Luottamuksen vahvistaminen on erityisen tärkeää poikkeusoloissa, samoin yhteiskunnallisen transformaation äärellä. Sosiaalisesta koheesiosta ja luottamuksesta on tullut kilpailukykytekijä, josta on pidettävä aktiivisesti huolta. Koronakriisi on yleismaailmallisesti kiihdyttänyt demokratian kriisiä sekä kasvattanut sisäisiä ja ulkoisia uhkia ja jännitteitä. Tämä pätee ainakin osin myös Suomeen. Olemme nähneet yhteiskunnallisen keskustelun polarisoitumisen kiihtyvän, samoin kuin mis- ja disinformaation vaikutukset yhteiseen tilannekuvaan. On tärkeä panostaa laajasti ihmisten, viranomaisten ja päättäjien informaatiolukutaitoon ja tietoisuuden kasvattamiseen digitaalisesta vallasta. Keskustelu yksilön, yhteisöjen ja kansakuntien dataan ja teknologiaan liittyvästä itsemääräämisoikeudesta on vasta käynnistymässä. Koska kyse on tulevaisuuden kannalta keskeisestä kysymyksestä, Suomen kannattaa tavoitella edelläkävijyyttä ajattelussa ja toimintamalleissa.

Mikäli demokratia kaventuu, on vaikeaa rakentaa aitoa ja laajempaa osallisuutta, joka osaltaan auttaa ylläpitämään luottamusta ja koheesiota. Siksi tarvitaan ihmisten laajempaa ja syvempää osallistumista demokratiaan ja laajempaa demokratiainnovaatioiden, kuten puntaroivien menetelmien, hyödyntämistä. Väestön hyvinvoinnin ja keskinäisen luottamuksen vahvistamiseksi tarvitaan eri kuplat ylittävää keskustelua ja toimintaa. Tässä ajassa tarvitaan myös innostavia tulevaisuuskuvia, sillä muutoksia on vaikeaa perustella ilman, että pystytään kuvailemaan arjen tasolla sitä, mitä oikeastaan tavoitellaan.

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI
PL 23, 00023 VALTIONEUVESTO
valtioneuvosto.fi
julkaisut.valtioneuvosto.fi

ISBN: 978-952-383-708-9 PDF
ISSN: 2490-0966 PDF